

Número 6
2003
6. zenbakia

HUARTE DE SAN JUAN

Revista de la Facultad de Ciencias Humanas y Sociales • Giza eta Gizarte Zientzien Fakultatearen Aldizkaria

Filología y Didáctica de la Lengua
Filologia eta Hizkuntzaren Didaktika

Universidad Pública de Navarra
Nafarroako Unibertsitate Publikoa

HUARTE DE SAN JUAN

Filología y Didáctica de la Lengua
Filologia eta Hizkuntzaren Didaktika

Número 6 *Zenbakia*
2003

Universidad Pública
de Navarra
Nafarroako
Unibertsitate Publikoa

Título/Izenburua: Revista Huarte de San Juan. Filología y Didáctica de la Lengua

Edita/Argitaratzen du: Universidad Pública de Navarra

Director/Zuzendaria: Patricio Hernández Pérez

Consejo de Redacción/Erredakzio-Batzordea: Corcuera Manso, Fidel (Universidad de Zaragoza)
Ruiz de Mendoza Ibáñez, Francisco (Universidad de La Rioja)
Idiazabal Gorrotxategi, Itziar (Universidad del País Vasco)
Salaberri Zaratiegi, Patxi (Universidad Pública de Navarra)
Zuazo Zelaleta, Koldo (Universidad del País Vasco)

Fotocomposición/Fotokonposaketa: Página, S.L.

Impresión/Imprimaketa: Ipar, S.L.

Depósito Legal/Lege Gordailua: NA. 2.002-1994

ISSN: 1136-081X

Correspondencia/Zuzenbidea: Universidad Pública de Navarra
Revista "Huarte de San Juan. Filología y Didáctica de la Lengua"
Decanato de la Facultad de Ciencias Humanas y Sociales
Campus de Arrosadía
31006 Pamplona
Teléfono (948) 169658. Fax (948) 169300. Correo: publicaciones@unavarra.es

Distribución/Banaketa: Universidad Pública de Navarra
Dirección de Publicaciones
Campus Arrosadía
31006 Pamplona
Fax (948) 169300
Correo: publicaciones@unavarra.es

Índice

Estudios

- Mª Ángeles Lacalle Ciordia
Emilio Prados y la ausencia iluminante de lo real maravilloso 9
- Orreaga Ibarra Murillo
Erroibarko onomastikaz ohar batzuk 23
- J.J. Zubiri
Hizkuntzaren ikaskuntzaren inguruko teoriak eta didaktika 47
- Juan Karlos Lopez-Mugartza
Oxtikenea edo hatsaren poesia 69
- Carmen Indurain Eraso
David O. Russell's Flirting with Disaster: Survival of the Family Unit on the Road 77
- ### Reseñas
- Dra. Orreaga Ibarra Murillo
Erroibarko eta Esteribarko hizkera 89

Estudios

Emilio Prados y la ausencia iluminante de lo real maravilloso

Mª Ángeles Lacalle Ciordia

La antología, *Ausencia luminosa*¹ consta de poemas escritos por Emilio Prados entre 1923 y 1962. De ellos sólo interpretamos los poemas referidos a sus poemarios “Tiempo”, “El misterio del agua”, “Memoria de poesía” y “Cuerpo perseguido”, incluidos en dicha antología (pp. 14-90). Es una antología muy cuidada y hermosa no sólo por los dibujos y fotografías sobre Emilio Prados, sobre la Residencia de Estudiantes..., sino también por la disposición de los mismos. Los dibujos son de diferentes autores que homenajean a Prados (de Pablo Picasso, Joaquín Peinado...) así como del mismo Emilio Prados.

La antología se abre con una introducción de Patricio Hernández titulada “Emilio Prados en Peniel” y consta de varios apartados: “Cazador de Nubes” Notas autobiográficas (1899-1962), “Río Lerma, esquina Mississippi (Álbum Fotográfico y un manuscrito inédito del autor “El cuerpo en el alba)””, “Emilio Prados. Jardín abierto (Citas)” y “Cronología (Málaga 1899 México 1962)”. Termina esta antología con “Notas a la edición” y “Bibliografía” a cargo de Patricio Hernández y con un emocionado “Punto Final” que José María Amado dedica a Emilio Prados.

Nuestro objetivo es interpretar y dar a conocer la realidad incondicionada que excita y anima a Prados a entrar en la espesura de su imaginación. Se sitúa en un estado de consciencia en el que quiere sacar a luz aquello que habita en su mente. En-

1. Edición de Patricio Hernández, publicada por la Revista *Litoral* (núms. 186-187, Málaga, 1990), fundada por Emilio Prados y Manuel Altolaguirre.

tra en los cimientos de lo real en los que su imaginación descubre redes o caminos que fluyen en zonas inexploradas supraterráneas o subterráneas. En esta exploración de lo desconocido se multiplica el movimiento, las emociones, las sorpresas, las transformaciones o tránsitos, es decir, hay una lucha constante por vencer los límites del cuerpo o de las cosas y por alcanzar las raíces del pensamiento que revelan “lo maravilloso” al que el poeta queda magnetizado. A través de estos caminos peligrosos en los que experimenta el terror de la sombra o de “lo real maravilloso”, expresión del ser trascendente, Prados revela su visión sobre el tiempo, la soledad, el amor, la muerte, la memoria ... la poesía.

Todo ello se fragua en imágenes y símbolos poéticos que revelan la infinitud del universo poético de Prados en el que lo contradictorio –la realidad y el sueño, el pasado y el futuro, lo visible e invisible, lo comunicable y lo incommunicable, la vida y la muerte, lo elevado y lo bajo, la sombra y la luz, el dolor y el placer– deja de ser percibido como tal y en esta unidad intuitiva trasciende las propias rejas de la libertad en su marcha hacia el ser infinito presentido para encontrar lo nuevo liberando a la palabra de los hábitos y subjetividades trilladas. Con esto entra en el círculo del azar, *la luz moderna de lo insólito* como le llamó Aragon², en el que Prados bordea los abismos ininteligibles y del que pende el milagro de lo inevitable. De este modo el poeta se convierte en un revelador, en un profeta del nuevo orden de la realidad plasmado en un nuevo lenguaje poético cada vez más desnudo dentro de la trayectoria del poeta. Se trata de un lenguaje inocente que trata de captar el absoluto y, en una postura religiosa, a Dios.

Uno de los motivos centrales que tejen estos poemas es la melancolía o el deseo de ser lo que nunca se ha sido, aunque Prados lo intuya como sido y se sienta espolado por él. Esta señal viva está impresa en la memoria. De este modo los poemas se llenan de soledad, de nostalgia, de dolor, de amor, de muerte... y los estados de ánimo del poeta los iremos describiendo al compás de los palpitos del corazón de Prados. Afloran imágenes como la tarde, el cielo, el cuerpo o la mano, la luna, el día, el barco, el agua ... y símbolos como el sueño, el mar, la noche...

En el primer poemario (*Tiempo*, 1923-1925) el poeta experimenta el tiempo, es decir, el espacio sin tiempo en el que se manifiesta la “maravilla interior”. Para llevar a cabo tal experiencia, el poeta ha eliminado la realidad aparential y ha buscado lo que está al otro lado del tiempo cronológico. Para el surrealismo la búsqueda de una realidad distinta (“suprarrealidad”) a la aparential supone la fusión del mundo exterior e interior en una realidad unitaria y absoluta. En esta unidad o centro del ser se inicia el poemario “Tiempo”. Gemma Suñé recoge este “estado de unidad” en una declaración estética de Prados³:

“*El estado de unidad*, en mí, es mi único momento inefable [...] Este momento en el que siento que ya no soy lo que era y en el cual siento, también que todavía no soy lo que voy a ser, me llena de gozo y de temor unidos. En él me abandono entero, ligándome al hacerlo, en este punto con todo lo vivo y lo que aún creo que no lo es. Lo

2. Morris, C.B., *El surrealismo y España (1920-1936)*, Espasa-Calpe, Madrid, 2000, p. 242.

3. “El presente infinito de Emilio Prados”, *Ínsula*, núm. 628, 1999, p. 32.

que es, lo siento en lo que otros llaman muerte, y lo que no es todavía en lo que a cada instante transformado, llaman los otros vida”.

En el primer poema (“VÍSPERA”) aparece un yo completo y eterno, con vestidura de luz y de belleza absoluta que responde al yo verdadero del poeta. Este ser verdadero está impreso en su interior (“El marinero bebe la rosa de los vientos / en cristal de bandera y luna clara”). El alma en el sueño (“el barco soñoliento”) prepara un viaje por el cielo, mientras el capitán desteje su experiencia creadora entre dos inmensidades puras de silencio. En la luz del silencio celeste, la imaginación dibuja itinerarios sobre los que juega con destinos distantes y caminos irreales.

En el exterior del barco, se ocultan sus crepúsculos “entre temor y tristeza”. Todavía las luces tiemblan y las voces, ya lejanas, enmudecen. Una luz lo inunda todo, y en el agua juega el ser y su imagen (“el pez y su imagen”) y resuena el silencio. Quedan los huecos de la ausencia en el fondo originario. En esta ausencia el movimiento unitario del centro regula la diversidad de fragmentos de eternidad y todo se acomoda a su ritmo. El movimiento inmóvil multiplica los puntos fundamentales de la totalidad y se visiona, de modo irreal, el final del viaje abierto. Toda la noche es una ruta de caminos oscuros en la que gira la luz irreal y en ella, el barco busca, con precisión, el puerto más próximo y el agua más tranquila.

La armonía de este barco primero o del yo completo es la del ser total y universal. El poeta es consciente de este yo completo en el que intenta imitar el movimiento unitario de su realidad única para que lo reintegre de nuevo en el centro porque es consciente de la doble imagen de su alma: la imagen real y la de su reflejo. En esta coordenada espacio-tiempo converge el pasado y el futuro. El pasado que ya ha sido y el futuro que está por ser. El poeta se prepara para alcanzar la unidad del ser universal y por ello se orienta hacia el alba con la inquietud sobre la incertidumbre de la luz (“¿Saldrá la luz?...”). Esta luz proviene del foco del “-¡Silencio!...”. En un primer momento, el poeta lamenta la ausencia de luz, pero al fin, la luz lo inunda todo. Prados es un “hombre nostálgico de más vida y pensamiento”⁴ y en este deseo de crecimiento espiritual va construyendo su ser a medida que edifica su soledad.

En soledad, Prados experimenta la maravilla interior. En este sentido, la soledad es el espacio de la ausencia y de las nuevas presencias. De ahí su esperanza.

Soledad que voy siguiendo
a través de mi esperanza,
no de mi conocimiento.

En esta soledad, la sombra de lo que fue se abre en el crepúsculo y el poeta pide que se detenga esta luz crepuscular en la que conoce lo que habita su sombra del olvido. En ésta descubre la potencialidad total de su mundo poético. Por ello, el poeta, situado en el límite del tiempo, quiere iniciarse en la doble vía en la que navega su alma: la primera corresponde al cuerpo material del poeta que se hunde en el alma y la segunda, al pensamiento abierto y sin límites de la nada o del agua, sím-

4. *Litoral*, núms. 186-187, ●p. cit., p. 33.

bolo del ser-alma universal (“Resbala el barco en el alma / y el pensamiento en el agua”)

En esta realidad abierta, el poeta no sabe dónde se encuentra. Busca la luz que alumbre la totalidad de su sombra. No sabe si la hallará en el sueño o en el tiempo. Todavía le quedan restos del recuerdo del mundo, en concreto, de su cuerpo, porque se pregunta por los “límites de su cuerpo”. Sin embargo, sabe que vivencia la soledad, cualquiera que sea (“¿Soledad o soledad?...”): un estado con el ser o un estado de carencia o de nada. El alma se sostiene por este doble son. Por fin, en la unidad de la noche, el cielo se ilumina. Esta luz es su esperanza, de ahí la expresión esperanzada de Prados: “¡Corazón, / rema!”.

Por otro lado, el mundo está suspendido, y en la orilla del tiempo se gesta la claridad de lo eterno. El poeta se pregunta por el mundo (“Y ¿dónde el mundo?...”) porque sólo hay silencio, y en el alma queda el temblor del misterio de la sombra.

Hasta aquí, el poeta ha estado a punto de entrar en la claridad de la sombra del tiempo, de lo que fue –un cuerpo de luz– y de su misterio.

En *El misterio del agua* (1926-1927) Prados se sirve de elementos naturales como el día, el agua, la noche, la nube... para expresar su experiencia cíclica del tiempo en el que entra a contemplar las maravillas del enigma del misterio del agua.

Esta experiencia se inicia en el crepúsculo en el que se abre el cielo y el amor. El día, trasunto del poeta, se pierde, se desnuda, se deshila, huye por sombras y se evapora. El aire lo arrebató y lo hunde en el silencio de la ausencia, donde queda suspendido, “mágico e invisible”. Mientras el agua se desnuda en su sueño, y extática se hunde en ella misma para conocerse mejor: se desnuda y asciende hacia la luz, al misterio, y en el temblor se ilumina de forma oscura. En su fuga, se evapora la luz que la creaba, y vuela como un pájaro dentro sí misma, olvidada de todo y navegando por el cielo.

El día turba la belleza del crepúsculo y éste, apenado, escapa. Pero en el umbral del poniente el amor se abre y en el sueño recoge el instante suspendido del crepúsculo ardiendo. El alma lo cruza y conoce la realidad real o verdadera que cubre la sombra.

Por otro lado, el día quiere mantener su belleza frente al crepúsculo en llamas y recibe el dardo del amor. De este modo, el día pierde su luz, al derramarse por la herida que le ha dejado el dardo al clavarse (“¡Herido se levanta el día! ¡;Desnudo y desangrándose!”), y suspendido de la muerte y de la aurora camina hacia otro nuevo sacrificio presentado que experimenta y goza. De éste, el día se levanta más desnudo y con mayor deseo de desnudez (“herido y desangrándose”), de manera que se transforma en crepúsculo. Éste se busca a sí mismo y huye hacia sus adentros hasta dar con su hermosura, verdadero cuerpo, cuerpo sin piel. Sobre su cuerpo descansa y permanece como un rumor suspendido entre dos muertes. Cielo total. Su luz se halla en sombra, por esto la sombra es fuente de luz. La luz del día es la encarnación del crepúsculo o de la tarde y el pensamiento es el tiempo que sueña en la nada.

Por otro lado, el tiempo cronológico es opuesto al tiempo continuo a pesar de que subyace en él; es sangre en la misma sangre, luz en la ausencia de la luz abierta; cuerpo de la nada frente al cuerpo en el que nace hoy el tiempo, tiempo libre en el

sueño de un tiempo abierto. Según Prados, para entrar en el sueño hay que estar predispuesto, pero el tiempo entró por sí mismo en el sueño del crepúsculo y en él engendró un nuevo cuerpo del sueño: el cuerpo esencial del tiempo. El agua llama en “lo Eterno” y le descubre su misterio y al fin el pensamiento es “cuerpo y voz del Universo”. El poeta ha conseguido la unidad con el infinito o con la naturaleza.

Esta unidad de su cuerpo con el universo se oculta en la noche que quiere verse en la imagen impresa del agua. En este sentido, el agua es el espejo del cuerpo de la noche. El poeta experimenta la vida como un río cuyo misterio lo constituye el cuerpo de la noche. En éste, el agua desciende desnuda y en el camino se va desposeyendo más de sí misma hasta llegar a ser “la huella de su estancia”. Surge, de nuevo, de ella misma, más desnuda todavía (“apenas sin figura”) y ya transparente es carne de las maravillas del milagro: vuelve sobre sí la mirada, sobre sus luces y sombras para buscar mayor claridad y, así, en cada momento, estar más libre de reflejos o de imágenes. Derramando luz se hunde en la noche suspendida entre “mágicos silencios” y su cuerpo lo conforma un espejo del que huye y del que nace una imagen de ausencia como un reflejo.

La luz del mundo es un espejo que se ofrece al misterio del agua para que la noche abierta pueda verse. En él, se experimenta la imagen del cuerpo sin piel que logró burlar al tiempo y el temeroso instante, que todavía no sabe si es tiempo del sueño. La noche asciende a experimentar este instante sin saber que nace de ella misma. El agua al ocultarse encuentra al cielo en su interior y cualquier parte mínima de ella es cielo total o eternidad.

Todo es ausencia y en ella, el poeta desconoce si toda el agua que la luna refleja es la totalidad del mar porque tiene la certeza de que en la imagen del agua se produce la creación (“Salta un pez...”), y si toda el agua del mar constituye la plenitud del silencio creador. Afirma el estado de soledad (“Todo el mar es soledad”) porque es un cuerpo herido por el anhelo de lo que nace de ella. En soledad, todo es pulsación del sueño creador, vida de la nada, cuerpo completo de su imagen en el cielo, es decir, en la soledad se transparenta la vida total del cielo. De este modo, tal es el amor a la luz que la soledad hunde la tarde en esta luz, y el tiempo confundido imagina la tarde como presencia del día cuando no es más que tránsito hacia el olvido. El tiempo entra a experimentar el tránsito y cae donde el agua lo espera: en el hueco amoroso del cielo. Sólo queda la imagen suspendida del agua (“¿Dónde está el agua?... / ¿Sueña?...”). El agua está en su lecho desnuda, brotando de ella misma, derramando su belleza sobre su cuerpo.

Ahora, el cielo y el mar conforman el cuerpo oscuro de la noche. En el límite de este cuerpo oscuro existe la posibilidad de la luz y en su centro se halla la herida del deseo de ser atravesado por esta luz, pero ¿qué cuerpo traspasa si es ausencia? La ausencia es el cuerpo de lo que nunca llegará a ser.

Por otro lado, el agua llega, espera, se retira y aguarda; se ondula en el aire, entrega su imagen y se purifica en la noche. Se transforma en visión oscura, en pupila abierta a las imágenes o reflejos de la luz, y en sus delirios se muestra herida por lo que le falta para llegar a completarse (Recordemos la esperanza del poeta: “¡Corazón / rema!”)... Y cuando ya ha logrado ser la mitad de ser (“media estancia de imagen, / media ausencia del mundo”) todavía tiene que seguir “remando”, porque, pa-

ra Prados, el poeta va haciéndose o completándose a través de la poesía. Este “hacerse” o buscar la unidad con todo lo creado se realiza en fuga. Huye de toda “solidificación” y repite las cabriolas de las maravillas de su misterio entre sus reflejos.

Mientras, la noche es un cuerpo ciego y desnudo que busca conocerse. Por eso, abre sus sentidos vacíos y se hunde en sí misma. Es multiplicidad en la unidad de su cuerpo ciego. Ascende a una dimensión ilimitada que palpa y, alucinada, se mira hacia dentro de sombra en sombra. Se hace carne y se desencarna, se derrama y palpita entera en ella. Su canto es la forma del silencio y nace de éste la forma del canto más cóncava e intangible, en pulsaciones de sí misma en el centro abierto que desanda. Y esto “¿para quién?” Nadie la habita, y la luna certifica su desnudez que “la cruza y la traspasa”. La noche huele a eternidad (“-Pero...¿este olor!...”). El agua iluminada se yergue y la sombra se deshace en fragmentos iluminados.

En esta pasión por la sombra, permanece la ausencia en la noche (“¿Y aún está la noche abierta?...”). El cielo hunde su luz en el mar. La noche y el tiempo caminan juntos por el mar... y permanece la ausencia. El agua continúa su camino y la luna está olvidada en el cielo del mar. Y todo vuelve a lo que fue en el principio. Para Prados no existe la muerte, sino a modo de tránsito entre dos formas de vida, es decir, después de cada muerte viene el nacimiento y, por este movimiento creador continuo, el agua volverá a su fuente “que nunca ha de ver”, porque brota del ser mismo.

Esta unidad alcanzada con todo el universo y lo creado es la manera de conocerse individualmente como un ser en comunión con la naturaleza y el camino para crecer en el ser que la fecunda.

En este sentido, la noche con su pena se detiene en los límites de sí misma que ha proferido un grito que es imagen de su “culpa”. Pretende que el misterio clarifique la culpa. Y cuando el pensamiento es olvido, la noche fugitiva penetra por todas las filtraciones y queda reducida a “hálito de huella”. Fugitiva y sin saber cómo entra en la última estancia del silencio.

Todavía el agua lleva en sí la pena o el dolor de carecer de lo eterno... Este dolor, en la noche oscura, es la semilla de la carne de la noche, que hoy es llanto y desconocimiento a la vez que olvido creador. Mientras, abajo, el día derrama su luz sobre la oscuridad que lo inunda todo. “¿Quién salvará a la sombra / y al agua en que se muere?” No hay revelación del misterio, pero la ausencia es la esperanza del cielo.

Efectivamente, a esta ausencia, llega el cielo, de repente, y el cuerpo del agua alza su luz para verlo. El cielo se hunde en el agua con toda la luz y la noche busca el alba. La muerte se despierta y su luz celeste se esconde en la manifestación poética (“en su caracol de espuma”).

Por fin, la noche y el agua son latidos fugitivos que van a transformarse en el amanecer. Ambas sostienen el proceso del cambio: se ayudan, se apoyan y ya maduras... se entregan a la luz, “abiertas en ausencias, / en gloria,” y transfiguradas se pierden en el día, mientras la luz entra en el cielo, el sueño celeste abre su potencialidad y el amor, su vuelo. La sombra no resiste la luz del instante, que se clava como un dardo en ella, y ésta muestra su luz, a borbotones, por la herida del dardo. El calor de su luz se manifiesta en la hermosura del alba que llega y ésta recoge el cuerpo de luz del tiempo indistinto de final o inicio (“¿Es el tiempo que empieza / o es

el tiempo que acaba?...”). Al fin, el amanecer marca el tiempo de la pasión del amor... y en el cielo, todo es alma que sueña.

En ese momento indistinto, antes del amanecer, la noche se levanta del agua para mirar al sol: la luz del amanecer entró en la concavidad del cielo. Una luz velaba el misterio que se desvanecía. El poeta reclama la eternidad de este tiempo de luz en el que el misterio se manifiesta. El tiempo se desnudaba hasta ser olvido de sí mismo y el mundo se olvidó de él.

Y el tiempo quedó pensando
que, de tanto en él pensar,
sin él se estaba quedando...

Luego se durmió en el mar
y el mundo lo fue olvidando.

Hasta aquí, el poeta ha experimentado su vivencia del tiempo hasta ser olvido del mismo.

En *Memoria de poesía* (1926-1927), después de esta experiencia del cuerpo de la noche y ya en el olvido, se produce un nuevo nacimiento entre lo inorgánico y lo orgánico. Nace la imagen de la unidad inseparable del alma y del cuerpo. Por fin, llega el amor y con él el desdoblamiento del poeta. El poeta no puede verla, pero sí sentirla. Se trata de una “presente ausencia”, que la siente descender desde su luz como una fuerza celeste de realización poética. A través de esta luz o espacio de la presencia de la amada, se experimenta la armonía y belleza del universo. Pero la intensidad de esta luz es tal que ciega al poeta y le impide contemplar la belleza de su amada. Por esto, prefiere la noche, en cuyas estancias deshabitadas puede manifestarse o ver al tú.

En este sentido, la soledad se ofrece como estancia del amor o del tú, ella es el mundo por conocer y en el centro de éste se revela el tú como silencio. La noche de lo eterno llama a un nuevo amor que retiene a los amantes. El amante abandona el exterior (“Deja el sol; deja el cuerpo, ya vendrán otras albas...”) y se zambulle en el sueño de lo eterno que es el lugar de encuentro con el tú.

El poeta está afligido porque no puede expresar la totalidad de la sombra del conocimiento. Todo lo que está por decir sobrepasa su mirada. Para nombrar la vida total, se sitúa en el vacío, en la transparencia del nombre o en la fuente de los nombres. Recurre al símbolo del “agua” como fuente de la Vida, el fundamento de todos los elementos naturales, que se infiltra por todos los recovecos del mundo. Todo vive en el agua y por el agua que contiene. El absoluto fluye en todo en diversos grados y a través de la desnudez se va adquiriendo la certeza del misterio que encierra el absoluto. De este modo, todo en el universo está vivo, porque pertenece al alma o ser del universo, que es la fuente de la creación o de los nombres. Prados ha ido construyéndose en su nombre, a la vez que ha ido naciendo en distintos cuerpos o fases.

Estamos en el agua:
¡en el sueño del alma!
¡en el alma del alma!
¡en la carne del alma!

En el poemario *Cuerpo perseguido* (1927-1928) el poeta pretende rescatar la memoria del olvido que contiene la memoria de lo que fue. Se siente vivo en la medida que es olvido (“Yo me he perdido porque siento / que no estoy sino cuando me olvido”). Es consciente de que tiene un cuerpo opaco y de que hay un niño dentro de él que es expresión de su verdadero ser interior, que nivela los dos ámbitos, el del mundo y el del sueño.

Cuando suspira en la noche por conocer su verdadero ser, sueña con que emerge del fondo de la luz, que habita su cuerpo y que nace de él. Ahora el poeta sólo tiene la imagen de lo que fue, la del niño, con la que sueña y experimenta el olvido que terminará cuando muera. En este olvido, ya experimentó el sueño del mundo interior en el que quedó disuelto, invisible, desnudo y ciego. Este cuerpo invisible se llenó de luz y se transformó en espejo o cristal. A través del espejo, el poeta quiere retornar a los lugares por donde ya anduvo con su verdadero ser, en los que, ahora, no sabe si estuvo o va a estar o ya está. De este modo, sin cuerpo, ahora atraviesa su nada o todo. Quiere alcanzar su principio o logos (“Quisiera hallar mi ley”).

En el actual estado de olvido, se siente perseguido por una mano o cuerpo. Ignora si ésta trata de absorber su luz, de atravesarlo, cruzarlo o resbalar en los espejos de su cuerpo transparente. No sabe cómo “ha nacido” esta luz en el “crespúsculo”; ni si su cuerpo enciende el “dintel” en el sueño porque busca su puertas y no las encuentra. Todo lo cruza en una sola sombra. Desconoce si es un sonámbulo o si está a punto de nacer de su mano; si el mundo vivirá, precisamente, en la ausencia del mundo, si la luz absorbe su carne y si la aurora, la fuente o la nostalgia constituyen su cuerpo, su soledad o la nada en su mano.

Ya no sé si la aurora,
la fuente o la tristeza
son mi cuerpo en mi mano,
mi soledad o el agua.

En la noche abierta, la luz se derramó en el cuerpo o espejo de la nada y la luz inmemorial flotaba en el cielo. La soledad consumió lo vivido y en su vacío se confundieron el cuerpo, el sueño y el espejo. La oquedad de la mano se hundió, el silencio se articuló, reinó la ausencia en la quietud de la fuentes y en ella brotó el olvido de lo sido.

Esta presencia del otro o del tú le refresca la memoria de lo que fue (“Tu mano me abanica lejos por la memoria”) y huyendo del tú, sueña que le persigue (“y, huyendo de tu cuerpo, / sueño que te persigo...”). El poeta desconoce cuál es su estado (“Ya no sé si es que cierro los ojos / o es que estoy silencioso a tu lado”).

En la nada o primera soledad contempla su imagen y en la segunda soledad, su verdadero cuerpo. La segunda soledad le sorprende porque se le ha revelado como una “forma humana” no visible. El ser se halla en su mano y la voz infantil puede encarnarlo en pájaro. Su nombre o su corporeidad está fuera del tiempo: “¡Todo está ya cumplido!”

El yo desnudo se sumerge más hacia su interior para hallar “el borde” de su huida, desconociendo si huye de sí mismo si flota en el silencio inmemorial o si anda perdido en el sueño. Se declara romántico en las huidas hacia lugares abandonados

o perdidos. Sabe que sueña porque el sueño es su figura. Fuera del sueño le queda la ausencia en la que él sería una imagen de sí mismo en fuga.

El alma se ha abandonado en el sueño y su oquedad vela la nada. La mano solitaria penetró hasta el silencio, el corazón se iluminó y la sombra se hizo inminencia. El ser del agua se manifestó y cuando el agua se fue, la presencia permaneció en la visión (“el pez siguió nadando”).

Las dos realidades exterior e interior (“¿Quién copia el corazón fuera?”) constituyen la realidad universal del ser en cuya sombra (“¿Quién copió la noche dentro?...”) persiste la presencia inagotable del ser.

Ahora, la memoria en esta sombra se convierte en espejo para que el presente se visione. El pájaro descendió a la visión y anidó en lo que allí se revelaba. Después el alma se hizo espejo de la visión y hubo dos nacimientos. En el primero encontró el cuerpo y en el segundo, la nada. La fuga absorbió al cuerpo y quedó la ausencia en el alma como oquedad infinitamente abierta para recibir la nueva presencia. El viento, el agua y el cielo como espejos descienden a la noche en cuyo centro vacío se vislumbra el misterio.

La imagen cristalina del yo poemático se halla frente a la del universo y entre ellas el silencio. En este estado incondicionado se produce la poesía: la luz, la voz, la forma y la escucha. El universo es una extensión ilimitada y vacía que habita el corazón del poeta. Ambos son dimensiones desnudas, ciegas y sin nombre en las que se produce la escucha del silencio. El yo poemático se sumerge más en su interior y llega a ser la estancia completa de sí mismo. En ella, repentinamente, el ser se le escapa, huye por las fuentes cuyas luces encienden esta alta morada en la que se revela el silencio, y los límites de la muerte se abren. La visión de su reino se le escapa, se consume, se acelera y en la luz se vierten formas puras. Todo va por el viento, asciende, salta a la luz y desaparece en el agua o en la nada de la que retornan formas puras y transparentes. Es un renacer o despertar diamantino. El poeta quiere sujetar su cuerpo, que ha sido lugar de manifestación de esta “alba rápida”, retener su reino, pero su anhelo lo arrastra, lo hiere y fragmenta. El alba va perdiéndose y “Ligero, el mundo amanece”.

Así como, ahora, el tú se va perdiendo en la visión, adentrándose en su memoria y hundiéndose en su sueño; de este modo, algún día, se irá perdiendo también en la visión y saldrá hacia otro sueño del que emergerá como “un aura”. El cuerpo refulgirá en el sueño y la sombra quedará abajo, aprisionada en el cuerpo, igual que, ahora, al perderse queda sobre el tú. El alma será un espejo que irá encendiendo el interior, y, fuera, cuando el yo esté desnudo como el aire será el espejo de la vida eterna. Como ahora, el tú se irá perdiendo para siempre y se encontrará pleno en su silencio. El cuerpo del tú, aún sin nacer o sin cuerpo, será enviado a la tierra, y allí constituirá la sombra de la que nacerá el mundo; pero el tú seguirá latiendo en el poeta e incitándolo a ser una sola alma de las dos imágenes. Al fin, el cuerpo del yo poemático es recuerdo en el tú del doble son de su alma.

El poeta quiere poseerse o poseer el cuerpo radiante del tú para participar de su invisibilidad y de su forma iluminante. El tú es el sueño puro iluminado que ocupa el centro de la estancia de amor y el poeta irá habitándolo hasta ser el centro iluminado de esta estancia de amor, que el tú enciende.

Por otro lado, la noche se va desnudando de sí misma y engendra un nuevo espacio de sueños creadores que abandona por una mayor desnudez y quietud. En ella, retorna el día con sus nuevos límites y la luz busca un espejo en el que reflejarse, pero el cuerpo no halla sosiego... Su corazón con su deseo de ser imagen de su yo verdadero se hunde en el olvido y la palabra desnuda alumbró el centro de la estancia en el que se yergue el rostro del tú ciego y mudo. El yo poemático, que es un trazo oscuro que marca la altura y la profundidad en el olvido, se disuelve por la inaprehensibilidad de los sentidos. De esta experiencia queda el rostro vacío del tú como testimonio en el que se transparenta el cosmos, el cuerpo o pensamiento. El tú se hace presencia en la sombra (“perfil”) y su rostro navega en el olvido. El cuerpo flota en la música y el silencio sujeta su potencialidad creadora que se fragmenta. Al fin, el yo poemático vuela libre del mundo.

El silencio busca iluminar al tú y se hunde en los ojos. La sangre pretende llevar al tú al sueño, pero el silencio se encarna en el cuerpo del tú e ilumina su carne o cristal hueco. Sobre esta luz, el alba pregunta por el cuerpo... Sin cuerpo, el día entre las manos se apaga. No hay nada ni autor ni destino, sólo movimiento. La fecha cruza el cielo o el corazón indistinto del tú o del yo. De este cielo abierto a la nada, emerge la imagen de cada uno (“Te llamé. Me llamaste. / Brotamos como ríos”), pero no pueden habitarlas por el enorme abismo que hay entre ellos (“Entre nuestros dos cuerpos, / ¡qué inolvidable abismo!”).

Para Prados el amor y la muerte son dos formas de huida o de alcanzar la unidad del ser total y, por tanto, de sobrevivir o de renovarse. El yo poemático tiende hacia el cielo y la muerte no es impedimento sino un paso necesario para la renovación o para el nuevo nacimiento.

El yo poemático desconoce si su memoria es o fue bajo el tiempo; o si va a nacer del amor del tú en el cielo. Desconoce quién yergue su presencia en la luz, porque él mismo crea con dificultad la luz sobre los límites. Ignora si su figura está en el perfil del tú o si es aire y el tú es su centro; si su vuelo atravesó la carnalidad del tú, porque en el sueño, la ausencia del tú todavía no manifiesta la forma del yo poemático; si el yo poemático es la totalidad o la nada y si la habita o si es su reflejo. El poeta experimenta las auroras vacías y en este sentido, goza de la visión abierta en el silencio en cuya ausencia arde el decir oscuro. En la quietud del atardecer, se transparenta el cuerpo y brota de él un río cuyos cauces desnudos tejen su cuerpo lumínico. De este cuerpo nacen los ojos como dos inmensas soledades, pero “¿Hasta qué espacio, mis ojos / han de llegar por buscarte?”.

Además del amor, otra forma de acceso al tú es la muerte. Prados plantea dos tipos de muerte, que significan cambio de estado, transformación o nacimiento del yo poemático. La primera se sitúa fuera del tiempo y la segunda dentro del tiempo cronológico en el que se disuelve el yo personal para acceder al ser interior, al yo eterno. La primera muerte es un modo de crecer o de engendrarse en el ser verdadero: se iniciaría en el sueño y desde él subiría al viento y se extasiaría en la noche; su cuerpo como sombra ascendería hasta la cumbre y allí volvería a extasiarse en el centro del viento. Allí, la noche transparente cercaría su cuerpo acristalado. La segunda muerte hunde el cuerpo mortal en la sordera del tiempo cronológico. El cuerpo se corromperá y se sostendrá hasta que el límite se deshaga y libre de este cuerpo,

recuerdo del paso del tiempo, retornará al árbol interior celeste. El silencio se manifestará a la vez que el cuerpo material del poeta se deshará y la luz lo transformará en pájaro y en árbol eterno.

Por otro lado, el árbol renovado de su interior se transparenta en el agua, y la fuga del tú enciende el rumor en la brisa. Y en la ausencia del agua, ésta se ofrece como un dios. Las manos quieren asir los fragmentos puros del silencio. En la transparencia del agua se producen las nupcias o la unión del agua y el dios, y todo retorna a su lecho u origen. El yo poemático o el alma quiere contemplar su verdadero cuerpo a la luz del día, un cuerpo carente de todo:

ni tú ni yo, ya sin sangre
o en ti o en mí ya sin reino

Este cuerpo libre lo va a contemplar al amanecer en el que ambos son vuelos suspendidos del cielo, perfiles que flotan en la luz de mediodía, libres de todo, sin cuerpo. El poeta como sangre va penetrando al tú hasta poseerlo y de este modo se transforma en un ser libre y abierto al universo poético del tú. Empuja al tú a revelarse, y su luz ardiendo se hace rumor en las manos del poeta, que atraviesa el silencio del tú, a la vez que va poseyendo a Dios en el centro del cuerpo del tú. Después de esta posesión divina, el tú y el yo son pájaros iluminados que sueñan, juegan y vuelan libres. Ahora, cuando el poeta busca el reposo en el tú, éste le proyecta una sombra de luz primera u originaria. De esta manera descubre el último escalón o primera luz originaria alcanzada (“la última flor de mi árbol”) en la escala de su ascensión hacia el tú. Siendo ambos, ya, pájaros pueden cambiar el “rumbo del sueño” y ascender a las aguas de la inmortalidad.

Ambos amantes comparten el mismo sueño: el alma habita el propio sueño a través del sueño del tú y habita el cuerpo del tú a través de su cuerpo. Ahora, el poeta persigue la encarnación de la totalidad del mundo poético del tú. El cuerpo del poeta y del universo constituyen la infinitud del nombre. Todo es abismo (“¿Es tu cuerpo este abismo?”). La voz del poeta iluminada huye por la palabra o la encarnación del tú y revela la plenitud del silencio en su huida: “monte, luz, aire...”. En el sueño, el tú es una conexión del cielo que sujeta, eleva y arrebató al poeta al interior de sí mismo, pero ¿adónde lo lleva? si ya es “eternidad latiendo” y, por lo tanto, árbol y cielo, unidad que conforma el ser total.

Ahora el poeta festeja este salto “de mundo a mundo” y se sitúa en el lugar del canto, de la inspiración o del trance, de la manifestación del silencio, del olvido, de la huida, del sueño, del amor donde se escucha el murmullo del “Espacio” y del temblor que deja la presencia del ángel en su fuga. El amor o fuerza realizadora atraviesa el abismo del decir y agita la potencialidad del fondo desandando o volviendo todo a su nada u origen. El cielo vacío y oscuro, ausencia del tú, busca los ojos del poeta donde hacerse presencia y el yo poemático, solitario busca el cielo donde el tú se hace presencia por la carne del poeta. Por fin, el cuerpo inmortal del yo se hace presencia en los ojos, es decir, se ve a sí mismo, su verdadero cuerpo celeste. Ahora ya no hace falta sostener el cuerpo porque todo ya es el cielo (“¡Asómate!”). El cuerpo del poeta está siendo arrebatado a la profundidad de la memoria. Éste huyó desde un sueño y salió del tiempo en el que andaba (“¿Un siglo?... / ¿Dos?...”) pa-

ra entrar en el espacio atemporal de la aurora que transparenta el hueco o vientre de la amada en el agua.

El poeta vivencia el descenso del tú como una fuente de amor ardiendo y se da la unión en el centro del cuerpo que arde. A pesar de la certeza del tránsito de un cuerpo en otro, el poeta se sale de sí mismo, se libera y se aleja de la amada para que ésta busque nueva prisión para su cuerpo. La plenitud del cuerpo busca donde alumbrarse. Todo es soledad y vacío en este estado de contemplación (“Sobre mi frente errante / Tus dos manos difuntas”). El tú devuelve al poeta a la potencialidad infinita del silencio inefable donde establece nuevos vínculos que no son sino formas de huida.

Si en la imagen que posee ahora hubiera encerrado su cuerpo en la luz, como el recuerdo se va solidificando en la memoria, la carne del poeta se iría cuajando “de nuevo” en esta imagen reencontrada (“en mi cuerpo hallado”) y en él resucitaría igual que Lázaro. El cuerpo desvelaría la eternidad, hecha luz. Sin embargo, ahora, abatido y sin vida, vuelve a buscar su luz o imagen luminosa. Sin fe, sin centro, sin amor y sin sueño vuelve otra vez humillado... Esta ausencia impidió que se desvelase el poder de su mano. Siente el dolor oscuro de su cuerpo sin resucitar y todo se halla en el olvido. El alma, llena de fe, “mira al ojo” y la memoria salvada entra a vivir el sueño del olvido.

El poeta, en el centro borrado, huye de todo aquello que le pueda atrapar (“a mi papel escapo”). Se escapa sin nombres, sin memoria, sin pluma, fuera del tiempo, sin rostro... Libres sus sentidos manan como fuentes en el sueño y separado del mundo, abandona su sombra y se abre a la luz... Su corazón sueña libre en el cielo, al mismo tiempo que el cuerpo del poeta es ya tejido lingüístico naciente. El silencio busca la forma o el cuerpo donde encarnarse. Desconoce si la nada empieza en los límites del tú o en el sueño. Cae el velo del silencio intocable, y para ver ha de mirar a través del espejo de su cuerpo. El pensamiento poético se hunde en la sangre y nace de ella el cuerpo del tú.

Si la amada llamara, ahora, al poeta, éste correría hacia ella, porque todavía el amor enciende su cuerpo o memoria del olvido. Ahora, sin imagen de sí mismo está desorientado y ciego. Hasta la luna, el pulso y la piedra en los que pudiera reconocerse están ciegos. Pero dentro del poeta aletea la presencia para la que el espacio es una prisión. Si el tú le llamara se abriría a ella de un grito y de un salto nacería en su estancia. Pero enseguida llega la desesperanza. En la sombra de la nada se halla el rostro que espera la mano que lo libere, sólo espera la luz que sepa iluminarlo. Al fin, el nuevo ser emerge de la noche: el misterio, el silencio, la luz y la revelación. Todo esto constituye el sueño de la noche cuyo nuevo ser o pájaro atraviesa al tú.

Bibliografía

- HERNÁNDEZ, PATRICIO, *Emilio Prados: la memoria del olvido*, I, II, Universidad de Zaragoza, Zaragoza, 1988.
- , “Emilio Prados”, *Poetas del 27 La generación y su entorno*, Espasa Calpe, Madrid, 1998, pp. 481-508.
- , “Ausencia luminosa”, *Litoral*, núms. 186-187, Málaga, 1990.
- , “Emilio Prados (1899-1999) la palabra transfigurada”, *Ínsula*, núm.628, 1999, pp.1, 33-36.
- MORRIS, C.B., *El surrealismo y España (1920-1936)*, Espasa-Calpe, Madrid, 2000.
- SUÑÉ, GEMMA, “El presente infinito de Emilio Prados”, *Ínsula*, núm. 628, pp. 31-33.

RESUMEN

Prados trata de recuperar el cuerpo iluminado, aquel que está continuamente naciendo, que ha entrevisto durante un instante y que le espolea. Este deseo le lleva a explorar la noche donde se halla la unidad de la doble imagen: la de la imagen real y la del reflejo. A través del amor y de la muerte obtendrá señales o reflejos de este cuerpo especular de su ser trascendente.

ABSTRACT

Prados tries to recover the illuminated substance which is continuously renewing itself of which he had got a momentary glimpse of and which spurs him on. This desire makes him to explore the night which holds the unity of the double image: the real one and the reflected one. Through the love and the death he will obtain signals or reflections of this speculative substance of his transcendental being

Erroibarko onomastikaz ohar batzuk

Orreaga Ibarra Murillo

0. Sarrera

Artikulu honen xedea da aztertzea zein nolako onomastika erabiltzen zen duela mende batzuk Erroibarren. Honetarako bi dokumentu hartu ditugu oinarritzat, 1644 eta 1726 urteetako “Apeamenduak”, berauetan etxeen jabeak eta etxearen izenak ere agertzen zaizkigu, zergak ordaintzeko egiten baitzituzten agiri hauek. Txosten hauen transkribapena ahalik eta fidelen egiten saiatu gara, jakina, era laburrean erakutsi dugu, Notarioek erabilitako sarrera luze horiek ekidinez etab.

Bietan bailarako alkatea, errejidorea eta apeza elkartzen dira bidalitako komisarioarekin. 1726koan horrelaxe dio “En el lugar de Espinal, a veinte y siete de octubre del año mil setecientos veinte y seis el S. D.n Joseph de Santisteban y Torres Comisario nombrado por los tres estados de este Reino para efecto de hacer Apeo y Calculo de las Casas vecinos y moradores de la Merindad de Sanguesa..”. Eta horrela jarraitzen zuten herriz herri.

Jakin badakigu gauza berri anitz ez digutela erakutsiko Trento Kontzilioaren ondoren izen kristauak eremu guztietan nagusitu baitziren (cf. Salaberri & Gorrotxategi 2000: 14). Nolanahi dela ere, garai honetako eraskusgarri argiak dira. Beste alde, herri hauetako egoeraz hainbat gauza argitzen dizkigute, zenbat etxe zeuden herri bakoitzean, zein etxek ez zuen pagatzen, egoera ekonomikoa etab. Esan bezala, izendapen pertsonala Trento Kontziliaren ondoren sistematizatu zen behin bertirako, honenbestez nahiko berria dela esan dezakegu.

Dokumentu hauen bidez ikusten dugu etxe gehienetan jabea bizi zela, horrela dioskute: “vive su dueño propietario”, baina 1644. urtekoan zortzi maizter bizi ziren

dira eta 1726. urtekoan 30. Bestalde, emakumeak agertzen zirenean alargunak izaten ziren eta gainera pobreak, horrela agertzen da Olondritzen: “casa de Echechi- quia de Juan de Arrieta, casera Isabel de Olondriz, viuda y pobre de solemnidad”. Errealitate hau ez da harrigarria, Bermeon 1511. urtean egindako azterketa batean egoera bera islatzen da (ik. Cierbide 1998: 431).

Jakina, filologiaren ikuspuntutik oso interesgarriak dira orrialde hauetan ager- tzen diren etxeen izenak, baina, horiek beste lan batean aztertuko dira.

1. Antroponimoak

Hurrengo lerrootan antroponimoak izanen ditugu aztergai, eta urteka egingen dugu.

1644. urtea. Gizonezkoak

Juanes (42)	%32'3
Miguel (28)	%21'5
Martin (19)	%14'6
Sancho (12)	% 9'2
Pedro (7) (Po.) (2)	% 6'9
Juan (5)	% 3'8
Garcia (5)	% 3'8
Nicolas (2)	% 1'5
Beltran (2)	% 1'5
Tristant (1)	% 0'7
Fernando (1)	% 0'7
Ez dago emakume izenik.	

1724. urtea. Gizonezkoak

Juan (61), Ju. (3)	% 33'5
Martin (38)	% 20'2
Miguel (21)	% 11'1
Sancho (17)	% 9'0
Pedro (14)	% 7'4
Beltran (6)	% 3'1
Fernando (4)	% 2'1
Bernardo (3)	% 1'5
Garcia (2)	% 1
Guillen (2)	% 1
Bartolome(2)	% 1
Joseph (2)	% 1
Julian (2)	% 1
Leon (1)	% 0'5
Antonio (1)	% 0'5
Tomas (1)	% 0'5
Estevan (1)	% 0'5

1724. urtea. Emakumezkoak

Graciana (3)	% 1'5
Maria (2)	% 1
Cathalina (1)	% 0'5
Graciosa (1)	% 0'5

1.1. Gizonen izenak

Bistakoa denez, antroponimia toponimia baino askoz ere aldakorragoa da eta, poliki poliki moden eta joeren eraginez izen batzuk ala besteak hedatzen joaten dira toki bakoitzean. Horrela zioen Mitxelena:

Los nombres de persona, por el contrario, emigran con éstas y aún sin éstas, porque la moda puede difundirlos: cambian como los usos y costumbres. (Mitxelena 1987: 120)

Gure dokumentuetan oinarrituz, mende batean eta bestean, erabilitako izenetatik *Juan* da gehien agertzen den antroponimoa. 1644. urtekoan *Juanes* ere dugu antzetzan idatzirik; suposatzen dugu *j* igurzkari sabaikariarekin ahoskatuko zela. Bistan denez, *Juan* eta *Juanes* garaikideak dira, nahiz gure agirien arabera, XVII. mendean *Juanes* gehiago erabiltzen den.

Nolanahi dela ere, XVI. eta XVII. mendeetan egindako beste ikerketetan badakigu Nafarroa osoan gehien azaltzen den antroponimoa *Juan* dela (cf. Iñigo & Salaberri 1994: 1419). Saraguetak zioenez (1981: 29), *Juan* izena jartzen zen sorginen sinismenarengatik: “Juan denek eramaten zute. Sorgiñen sinisteagatik paratzen ziote, *San Juanes* badukalako sorgiñen kontra indarra”. Izena eta sinismena loturik agertzen dira oraingoan. Mitxelena eta Irigarainen ustez (1955: 3-4), hau izan zen beste arrazoi bat izen zaharrak baztertzeko, eta erlijio izenei atxikitzeko.

Izen hau da gehien agertzen dena Euskal Herrian urrutiago dauden beste herrietan ere, horrela Bermeon 1510. urtean *Juan* da maiztasun handiena daukana: 29'5 %, eta ondoren *Martin* (18,62 %) (Ik. Cierbide 1998: 431). Egoera antzekoa ikusten da Arabako Aramaion, *Juan* da maiztasun handieneko izena (cf. Libano 1998: 471) eta Burgosen ere Erdi Aroan: “los más utilizados en el período (años 900 a 1200) fueron *Pedro* y *Juan*” (ik. Batzuk 1995: 238).

Erroibarren ere 1644. urtean *Juanes* da garaile: %32'3, ondoren Miguel: 21'5 %, eta hirugarrenik *Martin*, % 14'6. 1726. urtean, berriz, portzentai hauek ditugu: *Juan* % 33'5, *Martin* % 20'3, eta hirugarrenik Miguel, % 11'1. Deigarria da urte hauetan suertatzen den homonimia ugaria, baina, kontuan izan behar arrunta izan dela Erdi Arotik honako garai guztietan. Horrela Bourinek Erdi Aroko antroponimia aztertzen duenean kristautasunaren eragina azpimarratzen du:

Estos nuevos modos de denominación conducen, evidentemente, a multiplicar los homónimos, debido a lo mucho que se repiten los nombres de los príncipes y los de los primeros santos de la cristiandad. Porque, alrededor del año mil no se toman los nombres de los santos locales sino los de los más eficaces intercesores universales, Pedro y Esteban o bien Martín (Bourin 2001: 195)

Argi utzi behar da dokumentu hauetan hipokoristiko gutxi agertzen direla, agian, Notarioaren eskuek ematen dioten itxura ofizialarengatik edo. Laburtzapenak, or-

dea, badira. Hauetako bat *Po.* < *Pedro* edo *Pero*-ren laburtzapena, eta Ju. (< Juan) ikur bat gainean duena edo M.n (Martin).

Kontuan izan behar da izen administratiboa eta benetan erabiltzen dena ez da tozela beti bat. Horrela dio Kremerek:

Las diferencias dependientes del tipo de documento y de su expedidor, persisten todavía y, de ninguna manera me parece aconsejable que se identifiquen las prácticas administrativas con el uso real de los nombres de persona (Kremer 1988: 1590)

Hona gaur egun hain erabiliak ez diren izenak:

Garcia. Gaur abizen soila bada ere, Erdi Aroko izena *Garçea* zen eta tradizionalki (*h*)*artz* “oso” izenarekin lotu zaio. Irudi denez, *gazte* adjetiboaren jatorrizko forma izen honetan dugu. Testigatutako aldaerak izaten dira *Garcia*, *Garci*, *Garsea*, eta *Gartxot* txikigarria, ibar honetako etxe-izenak eman dituenak. Izen honek tradizio handia izan du Pirineo guztian Erdi Arotik hona.

Sancho da beste izen bat, egun erabilera urria duena, baina, urte batzuk lehenago oso ohikoa zena, euskaraz *Antso* < lat. *Sanctius*. Euskal Herrian, Nafarroan eta Errioxa guztian erruz erabili den izena izan da hau:

El cuarto ámbito regional está constituido por el País Vasco, Navarra, La Rioja y Aragón. Su característica es, como hemos dicho antes, una temprana concentración del <<stock>> de nombres: entre ellos, los más frecuentes son: García, Sancho, Iñigo, Fortún y Jimeno (Batzuk 1995: 396).

Guillen gaurko ‘Guillermo’ –Erdi Aroko izena– maiz agertzen da, jakina denez. Gaur ohikoa ez bada ere, frantsesaren eragina adierazten du, fr. *Guilhèm* baita.

1.2. Emakumeen izenak

Suposatzekoa denez, emakume izen gutxi agertzen dira. 1644. eko txostenean ez dago batik ere, eta 1726. ekoan % 3’5, besterik ez. Bestalde, andreen izenak agertzen direnean, alargunak izaten dira, honenbestez beti “viuda de” eransten zaie. Kasu askotan gehienetan jartzen zen “Que es pobre de solemnidad”. Honek argi adierazten du etxeko jabea nor zen eta zein nolako estatusa zuten bakarrik bizi ziren emakumeek, alegia, beti gizonarekiko menpekotasun ekonomikoa eta soziala adierazten zuten. Honenbestez beti, emakumearen ondoan horrelako gehitze bat jartzen zaio. Erdi Aroan, itxura denez, antzera jokatzeko zen: “(...) permanece constante para todo el período de estudio la forma de <<nombre + designación complementaria>> para nombrar a las mujeres” (Batzuk 1995: 238).

Egoera bera ikus daiteke egindako beste azterketa batzuetan ere, horrela Aramaion 1510eko agiri batean “la proporción de registros según el sexo es de 20 nombres de mujer (8’33 %), frente a 209 que nominan al hombre (87’08 %)” (ik. Libano 1998: 471).

Agertzen diren emakume izenak *Maria*, *Cathalina* izen arruntak dira, eta gaur hain entzunak ez diren bi hauek: *Graciosa* < fr. *Gracieuse* eta gazt. *Graciosa*, latineko *gratiosa*-tik ‘eragin handikoa, amoltsua, adeitsua’ eratorria. Bestalde *Graziana* dugu, latineko *Gratiana* izenetik sortua, *gratia* ‘mesedea’ hitzetik datorkigun izena.

Honainokoa laburbilduz, orokorrean ikus daiteke nola latin eta grekeraren tradizio izenak erabiltzen diren, portzentai oso handian. Horrek ez du erran nahi antro-

ponimo euskaldun jator gehiago ez zirenik, hemengo ikertzaileek mende hauetan egindako azterketetan frogatu dutenez (ik. Salaberri & Iñigo: 1994) maiz etxe-izenetan izkutaturik agertzen baitira. Ibar hauetan ere baditugu bestelakoak, baina horiek beste lan baten helburu izanek dira. Orain gure xedea izan da dokumentu hauetan oinarrituz, zein erabiltzen ziren frogatzea, ez etxe-izenak aztertzea.

Azkenik, xumea bada ere, azpimarratu behar da Pirineoz bestaldeko eragina. Hau dela eta, *Guillen, Nicolas, Beltran, Bernardo, Tristan* bezalako izenak ohikoak izan dira mugaz bestaldeko eremuan, eta honenbestez, garai bateko frankoen eragina islatzen dute.

2. Abizenak eta toponimoak

Jakina da euskal abizen gehienek jabearen jatorria adierazten dutela, Mitxelenak (1973: 21) dioenez:

(...) los apellidos que, como en el documento antes citado, señalan la procedencia -pueblo o casa- de su portador, y que constituyen sin duda la parte más numerosa de los apellidos vascos posteriores.

Ez euskaraz bakarrik, Erdi Aroko antroponimian ere, toponimo ugari agertzen dira izenari atxikiak, eta agertzen direnean eramaten duenaren jatorria adierazten dute, edota arbaso baten jatorria. García de Cortazarrek dioenez.

En este sentido, el abandono del nombre único y su sustitución por el nombre + nombre del padre en genitivo (el patronímico) o por formas más complejas como nombre + patronímico + topónimo podrían ser síntomas, a escala europea, de modificaciones en la estructura de la familia. (García de Cortazar 1995: 284).

Aztertutako patronimiko gehienek honako egitura jarraitzen dute: izen berezia + *de* + toponimoa. Kasu gutxiagotan honako beste hau: izen berezia + kalifikatzailea + *de* + toponimoa: *Pedro Luxea de Lusarreta* (Lin). Azkenik bada sail bat honelako egiturari erantzuten diona: antroponimoari eransten zaio beste abizen bat, jaioterriari edo bizi zen tokiari edo etxeari erreferentzia egiten diona. Hona 1644. urteko batzuk: *de Elicalde, de Azcarate, de Balança, de Sola, de Michetena, de Ybañez, de Aldaba, de Echegoyen, de Arreche, de Urrutia, de Ricalde, de Garro, de Hualde, de Urrutia, de Yrari, de la Orden*. Eta 1724. urtekoetan beste hauek: *de Vidariz, de Elguera, de Ezpelegui, de Echegoyen...*

Oro har, egitura konplexuagoko abizenik ez dago, alegia txosten honetan orokorrean ez dago goitizenik, edo lanbide izenik, horrelakoak etxe-izenetan agertzen dira. Gehienak hiru elementukoak dira, eta eskuarki topografikoak, honako hauek bezala: *Recalde, Urrutia, Echegoyen, Hualde...* etab. Nolanahi dela ere, artikulua honetan garrantzi berezia emanen diegu herri izenak diren toponimoei, gisa honetan, onomastika izanen da herri hauen historian arakatzeko lanabes egokia, biztanleen etorrerari eta jatorriari buruzko argibide. Zentzu honetan datu hauek interesgarriak dira historialari eta hizkuntzalariarentzat, jendearen mugikortasunaz hainbat datu ematen digutelako.

Bistan denez, XVI. mende bukaeran hasten dira deiturak poliki-poliki finkatzen eta izenari itsasiak agertzen, herriaren jatorria zein den kontuan hartu gabe. Esatera-

ko, *Sancho de Galduroz*, Olondrizko *Agedarena* etxekoa, gero Mezkiritzera ezkonduko da eta abizen horrekin geldituko da, alegia “Sancho de Galduroz” da, ez *Sancho de Olondriz. Horrela, mende honetan abizen hori aldagaitz bihurtzen hasia da.

Gauza bera azpimarratzen du Belaskok (1996: 23):

De hecho hasta finales del XVI, por lo menos, el grueso de la población navarra toma como apellido el nombre de la localidad de procedencia. Sólo cuando es generaliza la costumbre de mantener el primer apellido del padre invariable se romperán los lazos entre apellido y origen geográfico de su portador.

Libanok ere Gipuzkoako eta Bizkaiko Erdi Aroko abizenen jatorria aztertzen du, eta horrelaxe dio: “y desde fecha temprana es decir 1050, en el caso de Alava, Guipúzcoa y Vizcaya, comienzan a circular las designaciones personales compuestas, identificadoras regularmente del nombre de lugar o procedencia -manifestada bajo la fórmula *de* + topónimo-” (cf. Libano 1998: 474) eta bi orrialde beherago diosku hau dela gehien erabiltzen den egitura: “De un total de doscientos cuarenta vecinos que figuran en el padrón, un 81’9 % emplean la fórmula, preposición *de* más procedencia, frecuente en el territorio que analizamos desde la Alta Edad Media”.

Urrutiago dagoen Burgosen Erdi Arotik aurrera erabiltzen da egitura hau. “La cronología de aparición del topónimo en las formas antroponímicas, muestra, igualmente, una cierta diversidad (...). Por el contrario en el alfoz, aparecen ya en la segunda mitad del siglo X y lo harán hasta el siglo XII, en cuya mitad se fechan las tres cuartas partes de las menciones” (Batzuk 1995: 249). Montenegrok ere (1995: 203) Liebanako (Cantabria) Erdi Arko toponimia aztertzean gisa honetako antroponimoen ugaritasuna azpimarratzen du: “En las formas complejas de los campesinos destaca la abundancia de nombres de dos elementos formados por nombre + topónimo”.

Agiri hauetan agertzen diren toponimo gehienak Erroibarko herrietakoak dira, 1644. dokumentuan honako alditan agertzen dira idatzirik¹: Erro (9 aldiz), Espinal (6), Mezquiriz (6), Esnoz (6), Cilbeti (6), Ardaiz (5), Linçoaín (4), Viscarret (3), Loiču (2), Larrayngoa (2), Olondriz (2), Ayncioa (2). Erroibarko herrien izenak % 35’5 alditan ateratzen dira.

Maiztasunean hurrengoak dira Artzibarko herrietakoak, 1644.ko agirian Artzibarko beste herri hauek ditugu: Saragueta (4 aldiz), Lusarreta (2), Lacabe (1), Imizcoz (1), Arrieta (1), Zandueta (1) Artozqui (1), Equiza (1), Urroz (1). Osotara, % 8’6 dira Artzibarkoak.

Esteribarko batzuk ere baditugu: Çubiri (1), Saigos (1). Lizoaingoak: Laboa (1), eta Arriasoitikoak: Zunzarren (1), Çalba (1), Urricelqui (1). Urraul Goitikoak ere badira: Zabalza (1) eta, azkenik, Iruñerriko Eguesibarkoak ere bai: Elcano (2). Osotara, %6 dira haran hauetakoak.

Kasu gutxitan agertzen dira urrutiagoko haranetakoak, Eliçondo (3), Legasa (1), Zabala (Mañeru), %3’3 dira urrutiko ibar hauetakoak. Bestalde, Burguete abizena behin bakarrik agertzen da. Era berean, deigarria da Aezkoako herrien izen hain

1 Parentesi artean agertzen da zenbat aldiz agertzen diren idatzirik. Portzentaia osatzeko falta dena bestelako jatorriari dagokio.

gutxi agertzea. Ibar osoan, 1644. urteko Apeamenduan Aezkoako hiru herri izen besterik ez dugu: “Sancho de Abaurrea” eta “Miguel eta Sancho de Garralda”, %1’3-a besterik ez.

Hona laburbildurik:

Erroibarkoak:	% 35’5
Artzibarkoak:	% 8’6
Esteribarkoak:	% 1’3
Arriagoitikoak:	% 1’3
Eguesibarkoak:	% 1’3
Aezkoakoak:	% 1’3
Lizoaingoak:	% 0’7
Urraul Goitikoak:	% 0’7
Urrutiko haranetakoak:	% 3’3

1726. urtean, berriz, honako hauek ditugu: 57 aldiz agertzen dira Erroibarko herri izenak, %36’5 osotara, horrela banaturik: Erro (14), Ardaiz (12), Linçoin (9), Eznoz (6), Cilbeti (5), Olondriz (3), Viscarret (2), Loiçu (2), Mezquiriz (1), Espinal (1).

Gainerako haran eta herrietatik ere badaude, hona zerrendaturik Artzibarkoak lehenik, ibar honetakoak baitira hurrengo gehienak: Oroz (5), Saragueta (5), Equiza (5), Lusarrecoa (Lusarreta) (4), Lacabe (4), Arrieta (4), Azparren (2), Galduroz (1), Usoz (1), Zazpe (1), Imizcoz (1). Osotara, %21’1 dira.

Maiztasunean, Esteribarkoak dira hurrengoak: Errea (5), Urtasun (4), Eugui (4), Egozcue (2), Irure (2), Ilarraz (1), Ezquiroz (1). Osotara, %12’17. Azkenik, Eguesibarko bat dugu: Elcano, Iruñerriko beste bat: Artica eta Longidako beste bat: Echay (1).

Alta, badira Ultzama aldekoen bat: Iraizoz (1), Arraiz (1) eta Olaibarko beste bat: Beraiz (1). Batzuetan urrutiagoak ere: Bidaurreta. Azkenik, Aezkoako bi herri izen agertzen dira: “Juan eta Martin de Garralda”.

Laburbilduz:

Erroibarkoak:	% 36’5
Artzibarkoak:	% 21’7
Esteribarkoak:	% 12’7
Aezkoakoak:	% 1’2
Iruñerrikoak:	% 1’9
Urrutiko haranetakoak:	% 2’5

Bi dokumentu hauetako datuak parekatzen baditugu, ikus dezakegu XVIII. mendean Artzibarko eta inguruko haranetako toponimo gehiago agertzen zirela XVII. mendean baino, eta hori, jendearen mugikortasunaren erakusgarri dateke.

3. Erroibar eta inguruko haranetako hartu-emanak

Aurrean aipaturiko datu hauek interesgarriak dira jendearen mugikortasunaz jakiteko eta erkidegoaren harremanak nondik norakoak diren jakiteko. Era berean, lagungarriak izan daitezke Erroibarko hizkeraren harremanaz edo nolakotasunaz datu gehiago izateko.

Lehenengo eta behin azpimarratu behar da, lehenik Erroibar bereko herri ize-nak direla maiztasun handien dutenak. Bigarrenik, Artzibarko herri-izenak ditugu, XVIII. mendean XVII.ean baino gehiago. Hirugarrenik, azpimarratu behar da hegoaldekiko ibarrekin dagoen harreman oparoa, alegia Lizoain, Esteribar, Eguesibar eta Arriasoiti ibarrekin.

Agiri hauen bidez frogatzen da Erroibarko harremanak Artzibar, Lizoain eta Esteribarrekin sendoagoak zirela, esango genuke hegoaldeko haranekin iparraldekoekin baino arruntagoa zela. Honako herri hauek: *Elcano, Urricelqui, Zunzarren, Laboa, Arteta, Redin, Arleta* benetan urruti xamar daude Erroibarko herrietatik, eta egun, oso biztanle gutxi izateaz gain, hartu-eman gutxi dugu horiekin. Baina gauzak ez ziren horrela lehenago, itxura denez. Irigarai (1979) bildutako erretrauetan hegoaldeko herriekiko lotura nabarmenki agertzen da (ik. baita Ibarra 2000: 27) herri horietako jendearen goitizenak eta esamoldeak agertzen baitira Irozko bertsoetan.

Kontuan har bedi oraingo errepidea Zubiritik Aurizperrira doana 1878. urtean eraiki zela, nahiz hau beti Frantziako bidea izan den. Dena den, Iruñera doan bidea, Lizoain eta Arriasoitiren barna doana, garrantzi handia izanen zuen. Baliteke Agoitz, Urrotz eta Iruñerriko feriak eta merkatuek eragina izatea honetan ere (cf. Camino 1997: 109).

Bestalde, eta dialektologia alorrean, Caminok berriki (1999, 2000) burututako ikerketan, Goñerriko hizkeraren inguruan egindako lanean Nafarroako Pirineotako alderdia bai eta Iruñe ondoko ibarrak aztertzen ditu, eta lan honen ondorio bat da Eguesibarko euskara, Artzibarkoaren oso iduria dela eta aldeak badaude ere, bateratsu datorrela Esteribar eta Erroibarkoarekin ere. Ondorio bera jasotzen du Salaberrik (2000: 882) Iruñerriko eta inguruko ibarretako euskara aztertzean.

Artikulu honen bidez, Erroibarrek, Artzibarrekin, Lizoainekin eta Arriasoitirekin duen harremana handia zela frogatu dugu. Baina, hein berean, Aezkoarekin izandako harreman urria azpimarratu nahi izan dugu. Gaur Erroibarrek Aezkoarekin badu hartu-eman eta honen arrazoi bat da eskola, Erroibarko ipar herrietako eskola Garraldan kokatzen da, eta hor haurrek elkar ezagutzen dute, eta harreman berririk sortzen dituzte, baina mende batzuk lehenago ez dugu uste horrela zirenik gauzak.

Caminok (1997: 109) ere hau berresten du:

Erroibar dugu Aezkoa ondoan den beste ibarra. Auritz, lehenengo denboretan Erroibarraren barrenean egon zena, Garraldako mugan dago, eta hartu-eman izan du aetzekin. Egun, XX. mendearen bukaeran Erroibarrek hartu-eman handia du Aezkoarekin, baina lehen gauzak horrela ote ziren esan diezagukeen lekukotasunik ez dugu biltzea lortu ia.

Guk lan honen bidez, Aezkoako abizen edota herri gutxi agertzen direla nabarmendu dugu, eta ez hemen bakarrik. Bestelako lan batzuetan ere gauza bera testiga-

tu dugu. Esaterako, badugu Mezkirizko (Erroibar) etxe guztietako zuhaitz jenealoji-koa egina, elizako Bataioko liburuan oinarritua, eta hor abizenez gain, lau mendetan zehar XVII. mendetik gure egunak arte, jendea nongoa zen agertzen da, ezkontzen arteko hartu-emanen bidez etab. Liburu hauek ezkontideen mugikortasunaz mintzo zaizkigu eta deigarria da Aezkoako herrietako zein jende gutxi agertzen den.

Bestalde, Caminok frogatzen duenez (1997: 109), Mezkirizko etxe izenek ez du- te parekotasun handirik Aezkoakoekin, kasu gehienetan jabearen izena baitarama- te Erroibarkoek. Etxe-izenez gehiago jakiteko ik. Ibarra (2000: 27, 28, 29). Ibar ho- netako zaharren testigantzek ere iltze berean jotzen dute, alegia, gure egunotako zaharrek dioskutenez, hartu-eman gutiago izan dira Aezkoako herriekin Artzibarko- ekin baino. Kontuan har bedi Iruñera joateko bide bat zela Erroibar zeharkatzen zuena, baina Agoitz, Lizoain, Arriasgoiti eta Eguesibarren gaindi zihoana ere ezin bazter daiteke, eta hori zen beste komunikabide bat Iruñera iristeko.

4. Ondorioak

Honainokoa laburbilduz, Erroibarko deituretan, ibar bereko gainerako herriak agertzen dira lehenik, eta gero, portzentai handian Artzibarkoak². Kontuan har be- di, geografikoki, Artzibar mendian barna oso hurbil gelditzen dela Erroibartik eta betidanik harreman handia izan dutela bion artean, eta Erroibarko etxe gehienetan ahaideak dituztela Artzibarren.

Jakina denez, baldintza geografikoa eragile objektiboa da, mendixkak, mendi ka- teak, ibaiak, lautadak edo basoak daudenez argitu behar dugu, jendea nondik nora joaten zen jakiteko. Izan ere, hauek guztiek eragina dute hizkuntzan. Zer esanik ez historiaz, leku garrantzitsu bat betetzen du hizkuntzaren nolakotasunean, eta lantxo honek hutsune horren betegarri xumea nahi luke izan, hein batean bederen.

Geografia kontuan harturik, Aezkoa urruti gelditzen da Erroibartik, Mezkirizko gaina igo behar da hara joateko, eta gainera ez da mugakidea. Aezkoak mugatzen du Auritzekin eta Orreagarekin alde batetik, ez Erroibarrekin, eta ondorioz, distantzia arrazoi bat dateke, orografia menditsua baztertu gabe. Bestetik, hegoaldeko haran horietan zehar Iruñera heltzen zen, eta aldiz, Aezkoak ez zuen urrutiago inolako gu- ne garrantzitsurik hori zeharkatzeko. Ez dugu ahaztu behar Iruñeak egiten zuen bu- ruzagi papera, azken batean salerosketak eta administrazio aferetarako gunea izan da beti.

Herritarren mugikortasunaz, eta inguruetako haranetako jendearen etorreraz bu- rutu dira hainbat lan, eta horrela, Zaraitzun egindako batean ezkontideen mugikor- tasunaz mintzo zaigu eta hauxe frogatzen da:

La gran mayoría de las procedencias son salacencas y, especialmente, de la misma subco- marca. Incluso los movimientos dentro del valle son claramente preponderantes entre subco- marcas vecinas: es decir, que en la unidad geográfica y social que es el Valle se notan, a pesar de todo, los efectos de la distancia (Toja & Luna 1987: 394-5)

² Eta horrek argi frogatzen du ibar horretan betidanik izan den harremana. Neronek –adibide oso esa- nahigarria ez bada ere– aitetamak Erroibarkoak ditut, baina aitatxi eta amaxi, bien partetik, Artzibarkoak dira.

Azkenik, euskararen galbidean izan dezake harremana honek. Gure herrian eta etxean ikusi ditugu honelakoak. Esaterako nire aitatxi, Lakabekoa zena, Mezkiritzera etorri zenean kontatzen zuen denek, gehienek zekitelako euskara, eta herriko batzarrak euskaraz egiten zirela eta mutilak pilotaz aritzean beti euskaraz kontatzen zutela. Bera zen erdaldun bakarrenetarikoa, eta nahiz amatxi euskalduna izan, seme alabei gutxi hitzegin zien euskaraz. Dударik gabe, hau ez zen arrazoi bakarra izan, baina, eragile izan delakoan gaude.

Izan ere, azken mende honetan Artzibarko euskararen egoera Erroibarkoa baino larriagoa izan da, ibar handia bada ere, herri guztietan erdara nagusitu da Erroibarren baino lehenago. Azkenean, horko jendea gure ibarretara etortzen zenean, ezkontzak zirela medio, galbide honen eragileak bihurtu ziren dударik gabe.

Año 1644 Legajo 22 Carpeta 7

Seccion de estadística

Apeo del numero de casas, vecinos y moradores del Valle de Erro, compenso en la Merindad de Sangüesa.

Linçoin

Primeramente la casa del dicho propietario de ella llamada de Patizar, joatizar, jobabizar?

Otra casa de Miguel de Garro llamada Primorena

Otra de Juan de Linçoin llamada Alcaterena

Otra de Martin de Hualde llamada Hualde

De P. de Saigos llamada Camarguina

De Martin de Cilbeti llamada Buruchiquina

De Juanes de Ardaiz llamada Ernautena

De Nicolas de Recalde llamada Garaycochea

De Pedro Luxea de Lusarreta llamada Oçacoa

En el mismo lugar del dicho Luxea de Lussarreta llamada Echebarria

De otra casa llamada Aroçarena derruida inhabitable

Dichas casas son onze abitables y la otra ynabitable.

Çilbeti

De Martin de Urrutia llamada la de Urrutia

De Miguel de Cilbeti llamada Ansorena

De Garcia de Yrari (sic) llamada Ansorena

De Juanes de Ardaiz llamada Ernautena

De Martín de Cilbeti llamada Michetena

De Martín de la Orden llamada Muticorena

Otra casa llamada de la Orden que es de la casa Real de la señora de Roncesballes que todas Las dichas casa son siete y otros tantos vezinos, con la dicha de Roncesvalles.

Erro

Primeramente la casa de Martin de Arrieta llamada Arrietarena

Item otra cassa sin noble llamada Echaucena

“ de Martin de Mezquiriz llamada Martinena

“ de Martin de Çalba llamada Atabarren

“ Po. de Urrutia llamada Yñigorena

“ Miguel de Arreche llamada Orocharena

“ Miguel de Viscarret llamada Esanorena

“ Juanes de Saigos llamada Barasoynena

“ S. de Laboa llamada Laboacoa con casero

“ Juanes de Loiçu llamada Senperrena

- “ Nicolas de Elicondo llamada Çabalecoa
- “ Sancho de Mezquiriz llamada Guilentorena
- “ Martin de Erro llamada Arozteguiçarrecoa
- “ Casa de la abadia vive el abad
- “ Palacio de señor de Ureta tiene Don Jeronimo de Ybero por residente
- “ Palacio del Señor de Larrayngo con casero
- “ M. de Erro casero llamada Capataguinena

Dichas casas son diez y ocho con la dicha de la abadia y con los dichos dos palacios abitables y otros tantos vezinos.

18 casas, y en ellas 14 vezinos 2 palacios, 1 clerigo, 1 casero.

Olondriz

Primeramente la casa de la Abadia, de dicho lugar donde vive el abad

Item otra casa de Sancho de Espinal llamada Michetena

“ de Tristant de Olondriz llamada Tristantena

“ Martin de Espinal llamada Balenciarena

“ Juanes de Olondriz llamada Ezquerrena

“ Miguel de Imizcoz llamada Artayzena

“ Sancho de Elicondo llamada Saquetena

“ Miguel de Olondriz llamada Eunçicoa

“ Juan de Erro llamada Juantorena

“ Sancho de Viscarret llamada Sançetena

“ Miguel de Cilbeti llamada Aguedarena

“ otra casa llamada Alcaçterena cerrada por no estar abitabile

“ otra casa llamada Meriorena cerrada por no estar abitabile

“ un pajar y lugar de Saragueta que no es buinal.?

Todas las dichas casas son catorce con la dicha casa del abad y el dicho pajar.

Larrayngo, Gurbiçar

En dicho lugar de Larraingoa declaro que no ay mas que dicha casa con su iglesia y el dueño y señor del Juan de Erro y Larrayngo que vive en la dicha casa y tambien en dicho lugar de Gurbizar no hay sino una casa con su iglesia y el dueño y señor es don Juan de Arizaleta del lugar de Cubiri de la valle Esteribar quien es dueño de dicho lugar de Gurbicar donde vive un casero con su familia y ambos dichos lugares, dichos lugares no pagan niguñas derramas.

Ardaiz

Primeramente la casa de la abadia donde vive el abbad del dicho lugar.

Item otra casa de Juanes de Yrigoyen llamada Çarcume

“ de Juanes de Çubiri llamada Dorrecoa

“ de Pedro de Lacabe Lacaberena

“ de Juanes de Baraztain Çuriarena

“ de Martin de Ardaiz llamada Ardanchena

“ Miguel de Urrizelqui llamada Sastrearena

- “ Pedro de Zunzarren llamada Sancho Ganbara
- “ Sancho de Artozqui llamada Çalbarena
- “ Pedro de Burguete llamada Moçarena
- “ viuda de Juan de Ardaiz llamada Patiarena
- “ otra casa de la dicha viuda que no vive nadie ni ay fuego en ella

Son doze casa con la dicha casa del dicho abad y con la viuda. 12 casas, 10 vezinos, 1 abitabile, 1 cerrada

Ayncioa y Loyçu

- Primeramente la casa de Miguel de Valança llamada Garrorena
- Item la casa de Miguel de Saragueta llamada Carrico
- “ Juaries de Elcano llamada Soldadorenna
- “ Martin de Loiçu llamada Juantorenna
- “ Juanes de Baroztayn llamada Lusarrecoa
- “ Juanes de Loyçu llamada Placarena
- “ Miguel de Zandueta llamada Giltorenna
- “ Pedro de Çubiri llamada Milanenna
- “ Miguel de Elicalde llamada Elicalde
- “ Miguel de Azcarate llamada Dorrerenna
- “ Miguel de Ayncioa llamada Alquicarenna
- “ Juanes de Çalba difunto llamada Machinenna

Loyçu

- Item otra casa de Miguel de Olondriz y de Loyçu llamada Beyticoa
- “ Juanes de Lyçoayn llamada Michelcorena
- “ Juanes de Esnoz llamada Mostruarenna
- “ Miguel de Ardaiz llamada Garaycoa

Los cuales son diezyséis casa vezinales y abitables y otros tantos vezinos.

Esnos

- Primeramente la casa de la Abbadia donde vive el abad
- Item otra casa de Juanes de Elicondo llamada Pascualenna
- “ Juanes de Yrigoyen llamada Marichenna
- “ Martin de Çandueta llamada Yrigoyen
- “ Juanes de Equiza llamada Echeandia
- “ Juanes de Mezquiriz llamada Moçarenna
- “ Martin de Erro llamada Yribarrren
- “ Juanes de Urtasun llamada Echacarrecoa
- “ Miguel de Esnos llamada Camarrenna
- “ Sancho de Cilbeti llamada Gintorenna
- “ Miguel de Michetenna llamada Michetenna
- “ Juanes de Vixcarret llamada Arochenna

Todas las cuales don doze casas, 11 vezinos fuera del abbad.

Viscarret

Item la casa de la Abadia, vive el abbad

“ Juanes de Linçoin llamada Yndacoa

“ Martin de Vixcarret llamada Sastresamerena

“ Juanes de Erro Erdico llamada Erdicorena

“ Miguel de Olondriz llamada Guerendaynena

“ Sancho de Vixcarret llamada Ansorena

“ Juanes de Esnoz llamada Çapataguinarena

“ Miguel de Linçoin llamada Miguelicorena

“ Juanes de Sola llamada Balachena

“ Miguel de Viscarret llamada Jurrarena

“ Juan de Urroz llamada Barberena

“ Juanes de Esnoz llamada Çapataguinarena

“ Miguel de Sola llamada Perochena

“ Fernando de Linçoin llamada Cifrarena

“ un Palacio del dicho lugar que es del dueño? de Eugui canonigo de Roncesvalles y lo tiene su casero, todas las cuales son 16 casas con la dicha casa de la abadia y el dicho palacio, todas abitables.

Mezquiriz

Primeramente la casa de la Abadia del dicho lugar, donde vive el abbad.

Otra casa de Juanes de Erro y Apeztegui llamada Apezteguia

“ Miguel de Olondriz llamada Catalinena

“ De Beltran de Zabalza llamada Adamerena

“ De Miguel de Vixcarret llamada del Tecedor

“ De Garcia de Elcano llamada Martinena

“ Juanes de Legasa llamada Mongelosena

“ De Juanes de Esnoz llamada Condearena

“ Martin de Mezquiriz llamada Juriorena

“ Martin Sala y Mezquiriz llamada Garchotena

“ J.es de Arteta llamada Mercatariarena

“ Martin de Mezquiriz llamada Curiarena

y otra casa esta cerrada sin abitacion pero abitabile

y que todas las dichas casa son doze con la dicha casa del abbad y abitabile

Espinal

Primeramente al casa del vicario del dicho lugar donde vive el vicario

Item otra de Juanes de Saragueta llamada Martinarena

“ Juanes de Nequosa? llamada enutesena??

“ Garcia de Berrueta llamada Elizquibel

“ Sancho de Abaurrea llamada Juanarena

“ Sancho de Esnoz llamada Sastrearena

“ Martin de Ricalde llamada Recaldecoa

“ cassita decayda y defecha ynabitabile llamada Golea?

- “ Beltran de Jassa? llamada Beltranena
 - “ Juanes de Ybañez llamada Ybañesena
 - “ Pedro de Cilbeti llamada Po.aizarena?
 - “ M. de Espinal llamada Orçazoarena
 - “ Pedro de Aldaba llamada Sanchetena
 - “ Garcia de Cabala llamada Tornariarena
 - “ Juanes de San Julian llamada Çatarena
 - “ Juanes de Berrueta llamada Danborinena
 - “ Martin de Echay llamada Cíbarrena?
 - “ Miguel de Garralda llamada Apaticoa
 - “ Martin de Urdaniz llamada Cubrarena
 - “ Juanes de Yribarren llamada Martin Garcarena
 - “ Sancho de Abaurrea llamada Curruchina??
 - “ Miguel de Espinal llamada Echeberricoa
 - “ Juanes de Echegoyen llamada Chosne
 - “ Juanes de Gorrueta cerrada, no esta abitabile
 - “ Miguel de Saragueta llamada Percañena
 - “ Juanes de Redin llamada Enecorena
 - “ Juanes de Espinal llamada Sarajero (sic)
 - “ Miguel de Espinal? tiene casero llamada Gracitorena
 - “ Martin de Ayncioa Barbarosena
 - “ del Abad de Jasso mora su casero llamada Trustarena?
 - “ Sancho de Garralda llamada Garaycena
 - “ Juanes de elduamoça' (?) su casero Juanes aleman llamada Ernautena
 - “ Juanes de Yraizoz llamada Mocarena
 - “ Garcia de Azpilicueta llamada Andrebaterena?
- Casa Pasquilena, sin madera ni tablas, todas las cuales son treinta y cinco casa con la del dicho vicario.

Todas las cuales son treinta y cinco casas con la del dicho vicario. 31 vezinos, 3 cerradas, 1 abad.

Hureta

El palacio llamado Ureta esta separado de los lugares de dicha valle, cuyo dueño es Don Antonio de Ureta

Año 1726 Legajo 24 Carpeta 31

Seccion de estadistica

Valle de Erro apeamiento de los vezinos y moradores de dicho Valle Herro, compenso en la Merindad de Sanguesa, echo por el señor Joseph de Santesteban y Torres.

Espinal

Casa de Androbeta, dueño Juan Azpeliqueta
Casa de Berrueta, dueño Juan de Julian
Casa de Juanarena, dueño Martin de Erro
Casa de Sastrearena, dueño Miguel de Beraiz
Casa de Recalde, dueño Miguel de Oroz
Casa de Botascol, dueño Graciana de Iraizoz
Casa de Alonsarena, dueño de Miguel de Iriarte
Casa de Ernautt, dueño Juan de Vidariz
Casa de Buruzuri, dueño Cathalina de Saragueta
Casa de Beraiz, dueño Beltran de Azpeliqueta
Casa Vicarial, de la Iglesia
Casa de Beltran, dueño Juan de Elguera
Casa de Echeberribeteoca, vive Bernardo de Erro y es dueña Maria de Lacabe
Casa de Alcatezarra, dueño Juan de Erro
Casa de Montañarena, dueño Bernardo Salaberri
Casa de Echezarra, dueño Martin de Lacabe
Casa de Ibañez, dueño Juan de Garde
Casa de Saigonena, dueño Juan de Azpeliqueta
Casa de Arizarena, dueño Martin de Saragueta
Casa de Enecorena, dueño Pedro Lacabe
Casa de Aquedarena, dueño Bernardo Zabalza
Casa Percain, dueño Martin de Jasso
Casa de Echerandoy, dueño Juan de Garralda
Casa de Llallarena, dueño Beltran de Erro
Casa de Errebesena, dueño Miguel de Granada
Casa de Comayena, dueño Pedro Zilbeti
Casa de Echeverria, dueño Graciosa de Oroz
Casa de Tornaria, dueño Beltran de Ibarrola
Casa de Zatarena, dueño Juan de San Julian
Casa de Martin de Garzia, dueño Pedro de Urrutia
Casa de Damborinerena, dueño Martin de Urtasun
Casa de Zubirirena, dueño Maria de Lacabe
Casa de Apatt, dueño Martin de Garralda
Casa de Ziburiena, dueño Juan de Zilbeti

31 vecinos, 3 caseros, 1 molino, 1 vicario.

Mezquiriz

Casa Garchotena, dueño Sancho del Cano³
 Casa de Antonena, dueño Juan de Urtasun
 Casa de Adameneco, dueño Juan de Eznoz
 Casa de Zurianequa, dueño Juan de Ilarraz
 Casa Aposena, dueño Martin de Oroz
 Casa de Echeverricoa, dueño Sancho de Ugalde
 Casa de Conderena, dueño Martin de Arrieta
 Casa de Mosozorena, dueño Juan de Zilbeti
 “Lellaneco, dueño Juan de Viscarret
 “Martirena, dueño Martin de Eznoz
 “Zizilearena, dueño Sancho de Biscarret
 Casa Abacial, Juan de Linzoain y es la casa de la iglesia.

Once casas mas la abadía en la que vive dicho abad.

Guerendiain⁴

En el lugar de Biscarret...
 Casa de Acotain, dueño Juan de Eznoz
 “Garciaarena, dueño Garcia de Urrutia
 “Palacio su dueño es Pedro de Eugui, es palacio de Cabo de Armeria⁵
 “casa de Indacoa dueño Miguel de Aguirre, rejidor actual.
 “Casa de Gilentorena, vive Sancho de Equiza por casero⁶.
 “Casa de Lusiarena, dueño Leon de Ezpelegui
 “Capitanena, dueño Martin de Linzoain⁷
 “Mariquirena, dueño Sancho de Equiza
 “Arozarena, dueño Pedro de Ezquiroz
 “Fernandorena, dueño Guilen de Eznoz
 “Miguelicorena, dueño Juan de Zilveti
 “Baldechena, Graciana de Ugalde, viuda de Pedro de Eugui
 “Ansoarena, dueño Juan de Erro
 “Erdicorena, dueño Juan de Lusarreta
 “Echeberria, dueño Pedro de Eugui, es dueño del palacio, y vive de casero Juan de Recalde

3 Seguruenik “de Elcano” da, baina horrela idatzirik agertzen da.

4 Izenburuan Guerendiain agertzen da, baina testua hasten denean “En el lugar de Biscarret. ..”

5 “y está exento de derramas, pero que el dicho Pedro de Eugui no deve gozar de dicha esención por ser adbenedizo a dicho palacio y no haver provado su calidad”.

6 es propiedad de la capellania que goza D. Francisco Ansotegui teniente de cura de s. Juan de Pamplona.

7 Hurrengo egunean Lintzoainera doa “apareció el dicho Juan de Eznoz Abad del lugar de Biscarret y Ju. de Herro vecino y dicho Abad dijo a dicho Apeador que en casa *Capitanena* que es la del numero siete haúa un casero ademas del dueño propietario y que tenia su hogar y cuartos separados y se llama Pedro de Urrutia”.

“ Abadia, es propiedad de la Iglesia, Vive Juan de Eznoz de Abad
“ Echechiqia, es propiedad del dicho, Palaciano, Pedro de Eugui Palaciano y vive por casera Margarita de Erro, las cuales dijeron ser pobres de solemnidad

Hay 13 vezinos propietarios, tres caseros y el uno pobre. Con ello son 4 caseros. 13 vecinos y el abad.

Molino y Venta

Joseph de Santesteban continuando con su visita y Apeo en la compañía de mi el infraescrito y del dicho Juan de Urrutia Alcalde de este valle de Erro al Palacio o lugar de Uretta en el qual tien por casero y arrendador de dicho Palazio y su pertenecido Juan de Ardaiz, vecino que dijo ser del lugar de Ymizcoz conpreno en este valle, y que en el tiene su cassa propia con su casero mediante juramento declaro que dicho Palazio del Lugar de Urteta es de D. Juan de Ureta vezino de la Villa de Agoiz y que tiene un Molino farinero, y una benta mas a bajo pertenezientes a dicho Palazio con su monte y termino redondo que por todo paga doscientos rovos de trigo, y en dicha venta y molino tiene puestos sus arrendadores y habiendo pasado sus regidores a reconocer dicho molino y Ventta, allo que en el dicho Molino estaua Juan de Marcos Molinero, y este tiene su hogar y en la venta bivia asi bien Juan de Azparren y que tiene tambien un hogar solo, y haviendo visto dicho Palazio allo asi bien que solo abia un fuego, y asi el dicho casero, como el dicho alcalde declararon que el dicho referido Palazio y venta an sido y son libres de todo genero de Contribuzion y tambien en el referido molino sin que sus dueños ni caseros paguen nunca cossa alguna y para que de ello conste su mandato hacer auto y firmo...

Linzuin

Primeramente la casa de Primarena, vive Martin de Urrutia
Item otra casa de Bazterrarena, Martin de Errea
Otra que vive por casero Garcia de Bizcarrett
Casa Martinotena, y vive Graciana de Espinal. Viuda de Miguel de Arrieta
“ de Sastrearena, vive Miguel de Azcarate
“ de Burchiquina, vive Ju. de Urrutia
“ Echeberria, Beltran de Arraiz
“ Abacial, vive Pedro Peraiz
“ Caserena, vive don Pe. de Erro
“ Ernautena, vive Martin de Eznoz
“ Obarena vive Ju. De Egozcue
“ Orzacoa, vive Ju. De Lusarreta

10 casas vecinales y en ellas 9 vecinos propietarios y dos caseros.

Zilbeti

Ordenacua, es de Roncesvalles, es esenpta de todo genero de derramas, vive por casero Juan de Lisparro y solo tiene un ogar.

La casa de la Vicaria, vive don Juan de Zaspé, era vicario
 Item la casa de Ernautena, Martín de Zilbeti
 Item la casa de Ansorena, dueño Juan de Errea
 Item la casa de Juan de Errazurena, vive Martín de Linzoain, su dueño
 Casa de Leoncorena, vive Martín de Linzoain
 Casa de Urriticoa, Estevan de Erro su dueño
 Siete casas, una de la Real Cassa de Roncesballes y la septima de la Vicaria.

Herro

La casa de Zalbarena, Tomas de Larralde, es palacio y su dueño es Joseph de Echaide, vecino de Puente Iarrina, como tal palacio es esento de todo genero de derramas y contribuciones.
 Iñigorena, dueño Pedro de Loizu
 Esanorena, dueño Guillen de Ardaiz
 Semperrena, dueño Fernando de Linzoain
 Guillentorena, Juan de Ardaiz
 Casa de Arozteguizarra, su dueño es Pedro de Linzuain
 Zabalecoa, dueño Juan de Errea
 Casa de laBoa, dicen es palacio y esta esento de contribuciones y derramas
 Casa de Barasonena, dueño Martín de Zenoz
 Casa de Orcharena, dueño Miguel de Fermin de Garciarena, vecino de Pamplo-
 na, viven por caseros Juan de Erro y Miguel de Linzuain, cuartos separados.
 Casa de Zapatariquiñena, es de Miguel de Zubiri
 Casa de Echauzena, dueño Miguel de Ardaiz
 Casa de Arritarena, vive Martín de Linzoain
 “ Echeberricoa de Juan de Errea, vive por casero Juan de Urtasun
 “ Juancherena, dueño Miguel de Zubiri
 “ Marterena, dueño Juan de Elbetea
 “ Palacio su dueño es Juan de Ibero
 “ Casa Atabarrena, Vive Sancho de Mururre?
 “ Abacial, vive Juan de Errea

Diezinuebe casas, 12 vezinos son esenptas cuatro y ay siete caseros y la abadia

Olondiz

Primeramente la casa de Sastrezarrarena, de Juan de Ardaiz
 La casa de Alcateneco, de Sancho de Olondiz
 “ Sangorena, de Martín de Irigoyen
 “ Michorena, de Antonio de Irure
 “ Otra de Antonio de Irure y vive Martín de Erro
 “ Sanzetena, vive Sancho de Azparren
 “ Erroinecoa, vive Juan de Elizondo y Cathalina de Ardaiz, la casa es propiedad de Martín de Oroz, vecino de Mezquiriz

“ Barberena de Martin de Irigoyen, vive por casero Fernando de Salaberri, maestro cirujano

Echechiquia de Juan de Arrieta, casera Isabel de Olondriz, viuda y pobre de solemnidad

“ La casa de Beunza, vive Juan de Arrieta

“ Sacatena, dueño Juan de Ardaiz

“ Aguedarena, vive Sancho de Galduroz

“ Ezquerrena, Martin del Cano

“ La casa de Artaizena, Martin de Olondriz

“ Tomasena, Martin de Ardaiz, Regidor

Azpetegua (sic), de la iglesia

Molino Farinero, vive don Juan de Gascon, Frances

Onze vecinos propietarios, cinco caseros, una que no bive nadie mas el molino farinero.

Gurbilzar

Doñarena, vive Martin de Vidaurreta

Lasarena, vive Juan de Erro

Echandia, vive con dos caseros con dos fuegos, que son Juan de Soto y Elondriz, dicho El lugar de Gurbilzar es propio de Francisco de Ibero, residente en la ciudad de Zaragoza y que en dicha casa habitan como arrendatarios de dicho lugar y que sus tierras es libre de toda derramas ni ellos ni sus dueños paguen cosa alguna

Urniza

Dos casas, viven por caseros Fernando Villanueva, Miguel de Herro con sus familias y fuegos separados, y en ella la serora, y dijeron llamarse Graciana de Imizcoz

El lugar de Urniza es del conde de Ablitas y esta libre de cualquier derrama

Larraingoa

Vivian tres caseros llamados:

Sancho de Bidaurreta

Fernando de Bidaurreta

Pedro de Arttica

y un pobre

Declaran que dicho palacio es del mencionado Don Francisco Ibero, esta libre de Derramas

Ardaiz

Primeramente la casa de Sastrearena, vive Miguel de Ardaiz

Item otra de Mosorena, vive Sancho de Ardaiz

“ Apezteguia, vive el Abad

“ Ardanchena, vive Martin de Zubiri
 “ Sanchomarena, vive Ramon de Zabala
 “ Pattarena, vive Bartolome de Agorreta
 “ de Echetoa, dueño Bartolome Gorreta, caseros Martin de Ardaiz y su mujer
 “ Salbarena, vive Pedro de Arraiz
 “ Zurianecoa, Martin de Loizu
 “ Zarcumarena, Ignacio de Vizcay
 “ Dorrocoa, Sancho de Zubiri
 La Caberena⁸, Juan de Ardaiz, declaran su molino farinero distante cerca de media legua

Hay diez vecino, un casero, el abad y un molino.

Loizu

Casa de Garaicoa, vive Ignacio de Villanueva
 Casa Maistrerena, vive Juan de Equiza, y es dueño de Juan de Lisparro?, residente el Zilbeti
 Casa de Ariendena, vive Miguel de Linzoain
 Casa de Beiticoa, Martin de Villanueva, hay tres vecinos y un casero
 Ay 3 vecinos y un casero

Ainzioa

Primeramente la casa de Arranegui, vive Pedro de Zubiri
 Item la casa de Arniñarena, Juan de Zanduetta
 “ Casa Macharena, vive Martin de Ainzioa
 “ Casa Balanzarena, Vive Iñigo de Balanza
 “ Dorrorena, Vive Juan de Villanueva
 “ Zarecorena, Juan de Zubiri su dueño
 “ Siltorena, Juan de Saragueta
 “ Lusarrecoa, Martin de Badostain y es dueño Juan de Ardaiz, residente en el palacio de Ureta
 “ Santorena, vive Miguel de Erro, su dueño propietario
 “ Alquisena, vive Pasqual de Elizari
 “ Soldarena, vive Martin de Zanduetta
 “ Elizaldecoa, vive Martin de Badostain su dueño
 “ Abadia, Sancho de Oroz que era Abad
 Hay once vecinos, el casero y el abbad

Esnoz

Primeramente Irigoyena, vive Martin de Villanueva
 Casa de Echandia, vive Sancho de Zubiri

8 Ohar bedi nola idazten diren La-tik hasitako hauek: La caberena (Lakabe), La Boa (Laboa)

Casa de Eunzea, Miguel de Urricain, es propiedad de Miguel de Equiza

“ Apezteguia, vive Martin del Cano

“ Sastrerena, vive de Casero Juan de Granada, y es Sancho de Zubiri

“ de Pascalena, vive Juan de Saragueta

“ Andrarena, vive Juan de Zalba, su dueño

“ Marichena, vive Miguel de Equiza

“ Zirañena, Vive Sancho de Lusarreta

“ Gilontrorena, vive Miguel de Usoz

“ de Juan de Zalba, vive por casero Juan de Saragueta, pobre de solemnidad

“ Princerena, vive Martin de Urtasun

“ Orochena, vive Miguel de Zubiri

“ Iribarren, Vive Sancho de Erro

En el lugar junto a la ermita que llaman de nuestra señora de Monsarrate² en el cual vive de limosna Maria del Cano, por serora de dicha ermita, sin otra renta que la que coge como limosna.

Hay 14 casas, diez vecinos, tres caseros, el abad, y uno de los caseros pobres

Bibliografía

- BARANDIARAN, J.M.; 1926, "Pueblo de Aurizperri (Espinal)", *AEF* VI, 1-18.
- BATZUK.; 1995, "Antropónimos de Burgos y su alfoz en los siglos X al XII", en *Antroponimia y sociedad*, Valladolid-Santiago Compostela, P.U.
- BELASKO, M.; 1996, *Diccionario etimológico de los nombres de los pueblos, villas y ciudades*, Pamiela argitaletxea.
- BOURIN, M.; 2001, "La escritura del nombre propio y la aparición de una antroponimización de muchos elementos en Europa occidental (siglos XI y XII)" en CHRISTIN, A.M. (compiladora); *El nombre propio*, Ed. Gedisa.
- CAMINO, I.; 1997, *Aezkoako euskararen azterketa dialektologikoa*, Nafarroako Gobernua, Hezkuntza eta Kultura Departamentua.
- ; 1999-2000 "Goñibarko hizkera" (I eta II), *ASJU* 1999-1, 5-79 eta *ASJU* 2000-1, 65-137.
- CIERBIDE R.; 1998, "Onomástica de Bermeo según el censo de 1511", en *Studia Philologica. In Honorem Alfonso Irigoien*, 429-438.
- FORT M. R.; 1986, "Sobre onomástica aragonesa medieval", *Archivo de Filología Aragonesa* 34-35, 553-579.
- FRAGO, J. A.; 1977, "Nombres de oficio y situación social en al antroponimia", *Homenaje a Don Jose Maria Lacarra de Miguel*, 203-222.
- GARCÍA DE CORTÁZAR, J.A.; 1995, "Antroponimia en Navarra y Rioja en los siglos X a XII", en *Antroponimia y Sociedad*, 283-297.
- GORROTXATEGI, M. & SALABERRI P.; 2000, *Euskal izendegia, Diccionario de nombres de pila*. Euskaltzaindia, Eusko Jaurlaritza.
- IBARRA O.; 1991, Mezkirizko toponimiaz, *FLV* 58, 301-357.
- .; 1997, *Valle de Erro: historia, costumbres y lengua*, Gráficas Lizarra.
- .; 2000, *Erroibarko eta Esteribarko hizkera*; Nafarroako Unibertsitate Publikoa, Iruñea.
- IRIGARAI, A. & MITXELENA, L.; 1955, "Nombres vascos de persona", *ASJU* II, 107-127.
- IÑIGO A. & SALABERRI, P.; 1994, "Nafarroako antroponimia XVI. eta XVII. mendetan", *Euskera* 1994, 3, 1415-1424.
- IRIGARAI A.; 1979, "Rescaldos del euskera de Iroz (Valle de Esteribar, Navarra)", *FLV*, 31, 163 eta hur.
- KREMER, D.; 1988, "Onomástica e historia de la lengua", en *Actas del I Congreso internacional de historia de la lengua*, 1583-1612.
- LIBANO M. A.; 1998, "La numeración de las haciendas de las anteiglesias de Aramayona de 1510", en *Studia Philologica. In Honorem Alfonso Irigoien*, 467-479.
- MITXELENA L.; 1973, *Apellidos vascos*, Txertoa argit., Donostia.
- ; 1987; "Nota sobre los nombres de persona en la Navarra medieval", en *Palabras y Textos*, 119-140, Euskal Herriko Unibertsitatea.
- MITXELENA L. & YRIGARAY A.; 1955 "Nombres vascos de persona", *BAP*, 1995, 3-4, 405-425.
- MONTENEGRO, J.; 1995, "Antroponimia lebaniega en los siglos IX a XII", en *Antroponimia y Sociedad*, Valladolid-Santiago Compostela, P.U. 181-230.

- SALABERRI, P.; 2000, "Iruñerriko eta inguruko ibarretako euskararen gainean"; *Euskera* XLV, 3, 881-920.
- SARAGUETA, P.; 1981, "Mezkiritz (Erroibar)", *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, nº 3, 5-36, Príncipe de Viana, Pamplona.
- TOJA, D.I. & LUNA F. 1987; "Movilidad marital en el valle del Salazar (Navarra)", *Antropología-Etnografía* 4, Eusko Ikaskuntza, 389-403.

LABURPENA

Artikulu honetan aztertzen dugu Erroibarko XVI. eta XVII. mendeetako antroponimia Apeamenduko bi txostenetan oinarrituz. Bereziki egitura hau duten antroponimoak aztertzen dira: pertsona izena + de + toponimoa. Antroponimia oinarri izanik, datu hauek mende hauetako gizartearen norabidea aztertzeke balio digute. Ondorioa da deitura gehienak ibar bereko herrietako izenak direla, eta bigarrenak maiztasunean Artzibarkoak direla, azken tokian hegoaldean kokaturiko haranak daudelarik. Merezi du azpimarratzea Aezkoako zein toponimo gutxi agertzen diren, horrek adierazten du iparraldean kokaturik dagoen haran honekiko harreman urria.

RESUMEN

El artículo analiza la antroponimia de los siglos XVII y XVIII del Valle de Erro, basada en dos documentos de Apeos. Se analizan los antropónimos, y especialmente los apellidos que responden a la estructura nombre de persona + de + topónimo. Estos datos que parten de la antroponimia nos sirven de análisis de los movimientos de la población durante estos siglos. Se concluye que la mayor parte de estos topónimos hacen referencia a los pueblos del mismo valle y en segunda proporción al valle colindante de Arce, seguido de Esteribar y valles situados al sur. Merece destacar la escasísima aparición de topónimos del valle de Aezkoa, lo cual nos indica una escasa relación con este enclave situado al Norte.

PALABRAS CLAVE

Antroponimia, Aezkoa, Erroibar, Artzibar, toponimia.

GITZ-HITZAK

Antroponimia, Aezcoa, Valle de Erro, Valle de Arce, toponimia.

Hizkuntzaren ikaskuntzaren inguruko teoriak eta didaktika*

J.J. Zubiri

1. Sarrera

Hizkuntzaren jabekuntzari eta garapenari buruzko teoriak eskola desberdinen edota ikertzaile bakoitzaren ikuspuntuaren arabekoak izan dira. Hori dela eta, esan dezakegu gizakiaren arlo honetako edozein azterketa egiteko tenorean gutxienez hiru ikuspuntu bereiz daitezkeela haren izaera biopsikosoziala kontuan hartuz:

1. *Ikuspuntu biologikoa*: gizakiaren jokaera guztiak alderdi fisiologikotik eta biologikotik azaldu nahi dira, berez, genetikoki emana dagoena zer den aztertuz.
2. *Ikuspuntu soziala*: gizakia taldean bizi denez, kanpotik hartzen edo ikasten dena nolakoa den eta nola eragiten dion azaltzen saiatzen da. Ikuspuntu honen barnean hainbat ikuspegi eta teoria desberdin sartu behar dira, jakina, gaia zabala da eta.
3. *Ikuspuntu psikologikoa*: gizabanakoak berak, inguruarekin harremanetan sartzen den heinean, egiten dituen barneeragiketei garrantzia ematen dien ikuspuntua dugu.

Hauetako zein ikuspunturi ematen zaion garrantzi gehiena aintzat hartuz, batean edo bestean kokatu ohi ditugu ikerlari eta korrante desberdinak. Hizkuntzaren jabekuntzari buruzko azalpenak ematerakoan, guk ukitu behar ditugun autoreen ar-

* Lan hau MEC 033.130-0513/95 proiektuaren barnean burutu da.

tean, esan dezakegu Lenneberg-ek eta Chomskyk, esaterako, lehenbiziko ikuspuntu hartzen dutela. Bigarrenaren barnean sartu beharko genituzke inolako zalantzarik gabe elkarrekintzan eta inguruan oinarritzen diren Vygotsky eta Bruner. Eta hirugarren ikuspuntuaren barnean, batik bat, Piaget eta Genevako eraikuntzalariak kokatuko genituzke.

Ikaskuntzaren alor honetan oso garrantzitsua den baina aurkeztutako hiru ikuspuntu horietan sailkagaitza den beste autore garrantzitsua Skinner dugu. Behaviorista honen ikuspuntuaren arabera, estimulu baten ondorioz sortutako gizabanakoaren erreakzioak aztertu behar dira jokaera guztiak azaltzeko. Hortaz, kanpoko estimuluak behar dira organismoarengan erreakzioren bat sortarazteko (edo barneko estimuluak ere izan daitezke, aztertzeo zailagoak izan arren), eta haien ondorioz sortzen da hau. Hirugarren ikuspuntuaren barrenean sartzeko, hortaz, *“gizabanakoak egiten dituen barneeragiketei”* garrantzia eman beharrean *“gizabanakoak ematen dituen erantzunei”* emanen balitzaie, bete-betea sartuko litzateke multzo horretan. Beharbada beste modu batera azalduz gero, hau da, behaviorismoak kanpoko estimuluek eragindako erantzunak ez ezik barneeragiketek eragindako erantzun beharriak ere aztertzen dituela esanez gero, ez litzateke inolako zalantzarik sortuko hiruetako zein multzotan sartu beharko litzatekeen aukeratzeko garaian.

Polikiago, xehetasun gehiago emanez, azalduko ditugu banan banan orain arte aipatutako ikertzaileen teoriak, hizkuntzaren jabekuntzari buruzko ideia nagusiak nondik nora ibili diren jakiteko, irazean bederik.

2. Lenneberg/Chomsky eta oinarri biologikoa

Zaila izanen litzateke hizkuntzaren ikaskuntza burutzea zenbait posibilitate eta gaitasun fisiologikoren garapen egokirik gabe. 1960ko eta 1970eko hamarkadetan, Chomskyren eraginez, hizkuntzari zegozkion hatsarre biologikoen berpizkunde nabarmena izan zen, eta ikuspuntu honek oraindik ere gaur egun arte irauten du.

Chomskyren lanak agertu baino lehen hizkuntzaren garapenaren ikuspuntu biologikoa hartu zutenetako bat E. H. Lenneberg (1957)¹ izan zen. Azken honen ustez, enpirikoki frogatu daitezkeen honako bost ezaugarri biologiko orokor hauek antzeman daitezke organismoengan (1985: 413-437):

1. Funtzio kognitibo berezia du espezie bakoitzak.
2. Funtzio kognitiboaren ezaugarri berezi horiek espeziearen beste kide guztietan agertzen dira.
3. Prozesu eta gaitasun kognitiboak heldutasunarekin aldatzen dira espontaneoki.
4. Jaiotzerakoan gizakia ez dago heldua: bere jokaerako eta funtzio kognitiboko hainbat aspektu haurtzaroan baizik ez dira agertzen.
5. Animalietan hainbat talde-gertakari suertatzen da, garatzen ari den (giza)banakoaren jokaera inguruan dituen beste (giza)banakoen jokaeretara moldatzen delako.

Ikus ditzagun orain polikiago aipatutako ezaugarri biologiko orokor hauek banan bana.

1. *Funtzio kognitibo berezia du espezie bakoitzak*: gizaki guztiengan aurki daitezke input sentsorialaren eta output motorearen artean suertatzen diren garun-funtzio batzuk, hauei oro har, *funtzio kognitiboak* deitzen zaie. Honako jokamolde hauek ikus daitezke ezaugarri hori: era bereziak kategorizatzeke (berdintasunak idarokitzeko) joeran, arazoak konpontzeke gaitasunean, ikasketa taldeak eratzeko joeran, modu batzuetara eta ez besteetara orokortzeke joeran, edo zenbait baldintzatan gauza batzuk gogoan hartzeko erraztasunean, etabarrean. Gizakiari dagokion funtzio kognitibo berezi hauetako bat, Chomskyren ustez, hizkuntzarena da. Eta hatsarre berezietz osatuta dagoen hizkuntza mota gizakiongan bakarrik aurki dezakegunez, nahiz eta itxuraz hizkuntza naturalek desberdintasun handiak izan, muga batzuk izan behar dituzte, eta beraz, berdinak diren ezaugarri batzuk ere eduki behar dituzte nahi eta nahi ez. Hortik sortzen du Gramatika Unibertsalaren hipotesia². Hipotesi honen arabera, munduko hizkuntza natural guztiek berdintsu jokatzen duten hatsarre unibertsal³ batzuk dituzte, eta horregatik ez du gizakiak txikitatik edozein hizkuntza ikasteko inolako oztoporik, hatsarre unibertsal horiek sortzez odollean –hobeki esateko, geneetan– markaturik baitaude. Honen arabera, hizkuntzalariaren zeregina sortzez emana zaigun garunaren antolaketa sistema eta berau gobernatzen duten hatsarre eta arauak aurkitzea da. Bestalde, aintzat hartu behar da ikuspuntu honen arabera hizkuntza ez dela berez erakusten, kanpoko datu batzuk barneratuz ikas daitezke eta. Adierazgarriak dira hipotesi honen defendatzaile sutsuenetakoaren hitzok:

“El lenguaje no se enseña realmente, en su mayor parte. Más bien, se aprende por la simple exposición de los datos. A nadie se le ha enseñado el principio de dependencia estructural de las reglas o...” (Chomsky 1981: 140)

“Sortzezkotasunaren hipotesi” hau oso berria ez bada ere⁴, Chomsky izan du bultzatzaile amorratuetakoa bat, eta teoria honek berari esker hartu du halako sona eta pisua hizkuntzaren eta psikologiaren alorrean.

Hizkuntzaren jabe-kuntzarako *Language Acquisition Device* (LAD) edo *Hizkuntzaren Jabe-kuntz Mekanismoa* (HJM) delakoa proposatzen du Chomskyk (1965)eko lanean⁵. Mekanismo honen mende legoke hizkuntzaren jabe-kuntza osoa, eta HJM-k dituen gramatika unibertsalaren kategoriak sortzez burmuinean daudenez alde zuretik nolabait ‘idatziak’, gero horiek gauzatzeko hizkuntza partikularrak baizik ez dira behar (eta kontuan izan, az-

1 Guk eskuartean ibili dugun itzulpena Lenneberg (1985)ekoa izan da.

2 Gramatika unibertsalaren inguruan ikus, esaterako, Chomsky (1980: 54-57, 108, 149, 153, 102,...) eta Chomsky (1981: 12-13, 17, 32, 38, 43, 99...).

3 Hatsarre unibertsalez ikus, esaterako, Salaburu (1985: 11-13).

4 Gramatika Unibertsala sortzezkoa dela dio Chomskyk (1980) eta (1981) lanetan, baina “sortzezkotasunaren hipotesia”-z hitz egiten duenean beti kaxotx artean idazten duela jarduten da. Eta oso berria ez dela diogunean, Chomskyk berak (1980: 28-30) teoria arrazionalistaren iturriak bilatzerakoan XVI. mendearen bukaerako Juan Huarte Donibaneko medikuaren lan entzutetsua aipatzen du.

5 Richellek (1981: 90) dio HJM-aren ideia hau McNeillena dela.

ken finean, hizkuntza partikularrak ezaugarri unibertsalen aldaerak baizik ez direla).

Hizkuntzalarien artean sortzezko teoria honek erantzun handia izan badu ere, kritikak ez zaizkio handik eta hemendik faltatu, ez hizkuntzalarien ez psikologoaren artean⁶.

2. *Funtzio kognitiboaren ezaugarri berezi horiek espeziearen beste kide guztietan agertzen dira*. Espezie bateko kide guztiek elkarrekiko antz handia dute, eta kide bakoitzarengan nekez alda daitezkeen ezaugarri batzuk daude barneratuak, bai formari eta bai funtzioari dagokionez. Hortaz, espeziearen ezaugarria denez, hizkuntzaren gaitasuna eta egitura potentzial hori gizaki arrunt guztiek eduki behar dute.

Hizkuntzak ezaugarri unibertsal hau betetzen du, gizaki guztietan agertzen baita –baldintza ez-normaletan jaio edota hazten diren kasuak alde batera utziz, noski–.

3. *Prozesu eta gaitasun kognitiboak heldutasunarekin aldatzen dira espontaneoki*. Kasurik gehienetan ingurua ez da beharrezkoa izaten prozesu hori suertatzeko, hau da, forma eta funtzioa hazian bertan daude eta ez zaio kanpotik deus berririk erantsiko, esan nahi baita, kanpokoak eraginik ez duen gaitasuna dagoela hazian; adibide praktiko batekin esateko, landare-hazia landare bihurtuko da heltzen denean, ez beste edozein gauza, eta giza-enbrioia gizaki, jaio eta hazten doan neurrian. Alde honetatik, kanpoak edo inguruak ez du deus ikus-tekorik garapen hori suerta dadin, espontaneoki onduko baita bere garaian.

Orain gizakion arteko alderaketara igarotzen bagara, esan daiteke ingurua ez dela aldagairik erabakitzaileena hizkuntzaren ikaskuntza hori gertatzen den *unea* zehazteko. Helduek haurrei, hauek hizkuntza ikasi aurretik eta ikasi ondoren, hitz egiten diete, ez dago bi une desberdin horien artean halako eten nabaririk; baina umeez beren prozesu biologikoa jarraitzen dute, eta heldutasun neurofisiologiko jakin batera iritsi arte ez dira hizketan hasiko. Hala ere, ezin uka inguruaren eragina, batez ere gabeziak daudenean edo ama eta haurraren arteko erlazioak mozten direnean.

Gizakiarengan hizkuntza agertzen da burmuinaren, kirio-sistema orokorraren eta ahoskatze organu egokien (eztarriaren, ahoaren, mihiaren, eta abarren) beharrezko heldutasuna erdiesten denean, hots, hainbat organu fisikoren eta burmuinaren zenbait punturen ontzea derrigorrezkoa da gizakia hizkuntza ikasteko prest egon dadin.

Era berean, haur guztientzat hizkuntzaren prestakuntzarako dagoen garapen biologikoa berdintsua dela ikusten da. Baina garapena ez ezik, oinarri biologiko horren izaera ere gizaki guztietan berdintsua dela esan daiteke. Horregatik da posible gramatika unibertsalaz hitz egitea eta hainbat hatsarre unibertsal proposatzea.

6 Sortzezkotasunari buruzko kritiken artean ikus, besteak beste, Richelle (1981: 81-95; 1984: 12-16 eta 25-31), Bruner (1986: 22-24 eta 34-35), e.a.

4. *Jaiotzerakoan gizakia ez dago heldua: bere jokaerako eta funtzio kognitiboko hainbat aspektu haurtzaroan baizik ez dira agertzen.* Funtzio edo jokaera horiek garai hori [haurtzaroa, alegia] igaro baino lehen hartzen edo ikasten ez badira, gero nekez har edo ikas daitezke garai horretan bezala. Hizkuntzarekin, esaterako, horixe suertatzen da.

Hizkuntzaren garapena ez dagokie heldutasun faktoreei bakarrik. Kontuan izan behar da hizkuntzaren jabekuntza, oro har, aro jakin batera mugatzen dela, eta behin garai mugatu hori iraganez gero zaila dela hizkuntzaz behar bezala jabetzea. Beraz, hitz egin dezakegu, hizkuntzaren jabekuntza-une hau dela eta, *aro kritiko* batez (*aro pribilegiatua* deitzen dio Richellek, 1984: 47-53). Aro kritiko hau ontogenesian zehar espezieak lortzen duen jokaeraren ezaugarria da, eta, esan bezala, aro honetatik lekora oso zaila da jokaera hori lortzea, gutxienez bere forma normalean.

Aro hauen hasierak heldutasun organikoak markatzen ditu, gehienetan; eta bukaera, berriz, kirio sistemaren aldaketa funtzionalak edota estrukturalak marka lezake.

Aro pribilegiatu horren hasiera zailtasun handirik gabe 1-4 urte bitarte horretan –sistema neuromotorearen heldutasunarekin batera– ezar badaiteke ere, garai horren bukaera zehaztea ez da hain erraza. Patologia kasuetan oin harturik bakarrik eman daitezke azalpen hauek, eta datu hauen arabera hizkuntzaren jabekuntzaren aro pribilegiatu horren bukaeraren muga 5-6 urteetan para daiteke goizenik (adin honetarako baldintza normaletan haur gehienak jabetu dira beren hizkuntzaren ezaugarririk garrantzitsuenek), eta beranduenik 10 urte inguruan; adin honetatik aurrera badirudi garunak beharrezkoa duen plastizitate funtzionala galdu egiten duela.

Ondoko arrazoi hauek frogatzen dute heldutasun faktoreek garrantzia dutela hizkuntzaren jabekuntzan:

- Haur normalengan hizkuntzaren sorrera muga kronologiko berdintsuetan gertatzen da: 2. urtearen inguruan.
- Garapeneko uneak edo etapak oso antzekoak dira denetan.

Gainera, mintzairazko garapena zerbait berezia dela ere ziurtatua dago, beste garapen motekin (motorearekin, intelektualekin, e.a.) parekotasunik ez duelako. Horrela, oro har, lehenengo urtearen bukaeran azaldu ohi dira lehenengo hitzak; haurrik gehienek 18. hilean bi hitzeko esaldiak egiten dituzte, eta pixkanaka pixkanaka ‘funtzio-hitzak’ sartuz eta esaldiak helduon modura taxutuz joaten dira.

5. *Animalietan hainbat talde-gertakari suertatzen da, garatzen ari den (giza)banakoaren jokaera inguruan dituen beste (giza)banakoen jokaeretara moldatzen delako.* Giza jokaerak garatzeko beharrezkoa da ereduak edukitzea eta beste kideen estimulua atzeman eta imitatzea. Espezie batzuetan estimulazio hori umezaroan gertatzen ez bada guztiz trakestua eta desitxuratua gelditu daiteke. Horregatik, giza-taldeak eta besteekiko harremanak garrantzizkoak dira jokaera horien abiera eta garapena ziurtatzeko, bestela ezinezkoa bailitzateke hainbat eredu eta jokaera barneratzea.

Sortzezkotasunaren hipotesiaren defendatzaileei maizegi leporatu zaien argumentuetako bat hauxe izan da, hain zuzen ere garrantzi gutxiegia ematen diotela, hizkuntzaren kasuan, giza-inguruari eta jokaerari (ikus lehen aipaturako oharra: “6: Sortzezkotasunari buruzko kritikak”).

Hala ere, Chomskyk sortzezkotasunaren hipotesi orokorra egiten duenean aldagai hauek denak kontuan hartu beharrekoak direla ere aitortzen du, nahiz eta gero bere hatsarre unibertsalen teoria garatzerakoan kasu gehiegirik egiten ez dien⁷.

Hizkuntzaren ikaskuntza dela eta, hizkuntzalari sortzaileen argumentu nagusienetako bat da esperientzia ez dela aski hizkuntzaren jakuntza azaltzeko. Haien ustez inolako zalantzarik gabe baieztatu daiteke “haurrak entzuten dituen esaldien %15 baino poliki gehiago direla ez-gramatikalak eta gainerako guztien konplexutasun maila ikaragarria dela” (Salaburu, 1985: 6-7).

Ez dakigu gauzak hain erabatekoak diren. Zaila bada ere haurrak zer entzuten duen edo zer ez esatea (edo zeri kasu egiten dion eta zeri ez igertzea), gutxienez Newport & Gleitman & Gleitman-i esker (ikus López-Ornat, 1994: 122) badakigu haurrei zuzentzen zaien hizkuntzaren %99,93a guztiz gramatikalak eta zuzena dela. Gogoak ematen digu ikaskuntzaren prozesuan haurrekin egiten diren zuzeneko elkarrekintzek zeharkakoek baino askoz pisu gehiago edukiko dutela. Hori alde batetik. Beste aldetik, inork ez du ukatzen hizkuntzaren konplexutasun maila handia denik, baina aitzinxego azalduko ditugun Vygotsy-ren eta Bruner-en ekarpen teorikoei esker, eta praktikan helduaren eta haurraren arteko elkarrekintzaren nolakotasuna aztertzen duten Snow & Fergusonen (1977), Bruner beraren (1986) eta besteren lanei esker, badakigu helduok egokitu eta erraztu egiten dugula gure hizkuntz maila haurrekin hitz egiterakoan. Hortaz, hizkuntzaren konplexutasun hori, ikaskuntzaren prozesu guztian zehar bederen, erlatiboa da.

3. Skinner eta behaviorismoa

Zorionez edo zoritxarrez, gure artean Skinner ezagunagoa bihurtu da Chomskyk egin dizkion kritikengatik⁸ bere lanen benetako ezagutza eta zabalkundeagatik baino.

Skinner-en lanak korrante behavioristaren barnean kokatu ohi dira erdiz-erdi, honen eruditako paratu izan ez direnean. Konduktismoaren oinarri metodologiko

7 Honela zabaltzen du ideia hau Chomskyk (1981: 36-37):

“Una versión más completa de la “hipótesis del innatismo” aplicada a los seres humanos especificará los diferentes dominios que pertenecen a la capacidad cognoscitiva, la facultad mental..., la relación entre las facultades, sus modos de maduración y las interacciones que hay entre ellas a través del tiempo... Una “hipótesis del innatismo” general también incluirá principios relacionados con la posición y el papel de la gente en el mundo social, la naturaleza y condiciones de trabajo, la estructura de la acción, la voluntad y la elección humanas y otras consideraciones similares”.

8 Chomskyk Skinner-i egiten dion kritika gaztelaniaz Bayés et al. (1980) lanean dago bildua.

nagusienetako bat da barneegoera edo ekintzetatik ez dela inoiz abiatu behar, hots, kanpotik beha eta azter daitezkeen aldagaiak baizik ez direla hartuko kontuan, organismoaren barneprosesu hori ezin baita inolaz ere enpirikoki aztertu. Beraz, zientzilaria zineta aztertu behar duena honako hauxe dateke: ageriko (edo ezkutuko) estimulu jakin baten aurrean organismoak nola jokatzen duen eta zein erantzun mota ematen dituen, bestela esan, interesatzen zaiona da organismoak zein erreakzio eta zein jokaera duen azterzea, hori baita zuzenean eta egiazki neur daitekeena, eta ez organismoaren barneprosesuak eta egoerak.

Abiapuntua hori izanik, bi ezaugarri ditu Skinner-en psikologiak (1981: 20). Bere teoriar, alde batetik, baldintzapean erantzuntzailea eta operatzailea bereizten dira, eta bestetik, edozein organismorentzat –espezia nolakoa baita ere– irakaskuntza lege orokorrak berdinak direla proposatzen du.

Lehenbiziko ezaugarriaren hariari eutsiz, Skinner-en iritzi organismoak bi erantzun mota desberdin ekoizten ditu:

- a) Estimulazio zehatz baten aurrean organismoak ematen dituen erantzun automatikoak edo erreflexuak (Pavlov-en txakurren jokaeran bezalakoak).
- b) Itxuraz estimulaziorik gabe organismoak ematen dituen erantzunak. Hauei erantzun operatzaileak deitzen die.

Zalantzarik gabe, gizakion jokaera –eta hitzeko jokaera bereziki– askozaz garrantzitsuagoak eta ugariagoak dira bigarren erantzun mota hauek lehenengoak baino. Argi dezagun, dena den, operatzaile bat zer den, zeren beretzat “*zuzenean koerlazioatzeko modurik ez dagoen inolako estimulaziorik gabe espontaneoki sortzen den erantzun mota bat*” da operatzailea (Skinner 1981: 20)⁹.

Oro har, orduan, gure bizitzan zehar gehienbat baldintzapean operatzailearen mekanismoaz baliatzen garenez, era honetara formula daiteke mekanismo honen jokaera: “erantzun batek erreproduzitzeko joera du baldin eta organismoarentzat errefortzatzaile den gertakari baten agerraldia eragiten badu” (Skinner id.).

Hizkuntza Skinner-entzat beste giza jokaera bat besterik ez da, eta beste jokaera bat den heinean aztertu behar da. Maila honetan egindako proposamena *Verbal Behavior* (1957) liburuan biltzen du. Hizkuntzaren eremu honi dagokionez, beraz, Skinner beti “hitzeko jokaera”-z mintzatzen da eta ez hizkuntzaz. Richelleren arabera (1984: 32), Skinner ez da hizkuntzaren sistemaz hainbat arduratzen –zeregin hori hizkuntzalaritzari dagokio–; interes gehiago du hitz egiten duenaren pertsonaren jokaera aztertzeak. Beraz, Skinner-ek ez du hizkuntzaren azterketa formala bakarra egin nahi, ikuspuntu zabalagoa hartuz jokaera guztiari dagokion azterketa funtzionala bazik¹⁰.

⁹ Jokaera erreflexu eta operatzaileen azalpenerako ikus Skinner (1981: 75-157; jokaera operatzaileari dagokionez, batez ere, 89-136).

¹⁰ Ikus Richellek Chomskyri egiten dion kritika zorrotza (Richelle 1981: 81-95 eta 1984: 25-29). Bayés et al. (1980) artikulu bilduman aurki daitezke bai Richellek berak (135-156) eta bai MacCorquodalek (87-134) egiten dizkioten kritikak ere.

Argi azaltzen du Bronckartek ere: “*El análisis propuesto por Skinner es esencialmente un análisis funcional, voluntariamente diferenciado del análisis formal efectuado por los lingüistas*”. (1980: 39).

Bere ustez hitzezko jokaeraren azterketan bi aldagai edo aro desberdin bereizi behar dira (Bronckart 1980: 26-27): 1.- deskriptiboa: nolakoa den hitzezko jokaera, eta 2.- azalpenezkoa, hots, hitzezko jokaera azaltzeko ezinbestekoa da komunikazio ingurua aztertzea, hau da, hizketa gauzatzen den ingurua eta baldintzak egokiro kontrolatzea (egoeraren, entzuleen, e.a.-en eragina; subjektuaren historia linguistikoa,...).

Lehenengo artean daude ‘mand’, ‘tac’, ‘autoklitikoak’, ‘jokaera ekoikoak’ eta ‘jokaera testualak’. Kategoria hauek ez dute hizkuntzalaritzako kategoriekin zerikusirik, baina hizkuntz jokaera aztertzeko garrantzitsuak dira.

Bigarren puntua dela eta, hitzezko jokaera azaltzea da, nolabait esatez gero, berau kontrolatzeko eta aurreikusteko bitartekoak ematea (Bronckart 1980: 30-33), hots, esanahia eta emisio-ingurua kontrolatzen duten aldagaiak zehaztea. Eta zeregin hori uste baino korapilatsuago bihur daiteke; zentzu zabal horretan “hitzezko jokaeraren azalpenak kontuan eduki beharko du, alde batetik, gizataldearen barnean subjektuak izan dituen errefortzuen historia, eta beste aldetik, espeziearen muga genetikoak” (Bronckart 1980: 31).

Hain zuzen ere, Skinner-i egin zaion kritikarik gogorrenetakoa –horren jakitun izanen zen seguru aski, baina– Bronckartek aipatzen duen alde horretatik bideratua doa, alegia, berak proposatzen duen azterketa mota egitea praktikan ezinezkoa dela, eskaintzen duen teoriako aldagai guztiak kontrolatzea eginkizun zinetan pentsaezina delako.

4. Piageten eraikortasuna

Hizkuntzaren inguruan Piagetek burututako lanetan bi une garbi bereizi behar dira (Bronckart 1980: 41-42). Lehenengo saioetan agertzen duen iritzia dago alde bateatik, hau da, *Le langage et la pensée chez l' enfant* (1923)¹¹ lanarekin hasi eta hamar urte beranduago *Le jugement moral chez l' enfant* (1932) lanarekin itxi daitekeen aroa litzateke lehenbizikoa; eta beste aroa, lau urte beranduago burutuko duen ikerketa lanarekin hasiko litzateke (“teoria operatzailea”-ren eraikuntzarekin) eta 30 urte beranduago *La psychologie de l' enfant* (1966)¹² liburuan laburbilduko liriateke azken urteetako emaitzak. Gainera garai honetakoa da hizkuntzaren lorpenari buruz egiten duen ekarpenik interesgarriena *La formation du symbole chez l' enfant* (1949)¹³ liburuan.

Hasierako lanak abiapuntutako hartuz, diogun Piaget, haur eskoletako ume talde batzuk behatu ondoren, honako ondorio honetara iritsi zela: txikienek botatzen dituzten esaldirik gehienak aurrean beste hitzunik ez dagoenean egiten dituztela,

11 Guk erabili dugun edizioa (1976)koa izan da.

12 Lan hau Inhelder-ekin batera argitaratu zuen Piagetek, eta guk gaztelaniazko (1984)ko itzulpena erabili dugu.

13 Gu Piaget (1979) edizioaz baliatu gara.

eta askotan ekintzari laguntzeko egiten dituzten hitzezko bakarriketak edo “iruzkinak” direla. Hitzezko ekoizpen hauei *hizkuntza egozentrikoa* deitzen die, eta *hizkuntza sozializatua*-ren aurkakotzat jotzen du (helduek erabiltzen duten hizkuntza motaren aurkakotzat). Bere ustez hiru hizkuntza egoentriko mota leudeke (Piaget, 1976: 22-29): errepikapenak (ekolaliak), bakarriketak eta bakarriketa kolektiboak.

1. *Errepikapenak* edo *ekolaliak* hauraren “lalazio” edo zizakadura garaiko arrastoak dirateke: haurrak hasiera batean entzuten dituen hitzak eta soinuak errepikatzen ditu, nahiz eta beretzat esanahi gehiegirik ez izan. Imitazio hau oharkabean gertatzen da, eta haurarentzat jolasa besterik ez da. Hitzak errepikatzea gustatzen zaio, ez helburu jakin batekin, errepikatzeagatik edo libertitzeagatik bakarrik baizik. Garai honetako errepikapenek ez dute beste hurrei edo beste edonori egokitzeko inolako asmorik, ez eta inguruko beste inori zuzentzeko premiarik ere.
2. *Bakarriketak*: haurrak askotan bakarrik eta nahi gabe hitz egiten du zerbait egiten ari denean, bere mugimenduak hizkuntzarekin lagunduz. Horrela ikusita, esan daiteke: “*hitzak ez du balio pentsamendua komunikatzeko, baizik eta ekintzari laguntzeko edo bere orde ez emateko*” (1976: 25). Ondorioz, era honetako bakarriketetan hitzek ez dute berez komunikatzeko duten gizafuntziorik betetzen, beste zerbaitetarako erabiltzen da.
3. *Bakarriketa kolektiboak*: haur hizkuntzaren kategoria egoentrikoen artean sozialena da hau. Besteen aurrean burututako bakarriketak dira, baina ez dira inorengana zuzentzen bereziki: haurrak beretzat hitz egiten du besteen aurrean. Badirudi efektu errefortzatzailea baizik ez duela, zeren “*haurrak ozeki pentsatzen du egiten ari den ekintza*” (1976: 29) beste inori kasurik egin gabe.

Hiru hizkuntza egoentriko mota hauen beste aldean hizkuntza sozializatua genuke¹⁴. Hizkuntza mota hau helduek erabiltzen dute, eta batez ere, ingurua kon-tuan harturik, hitzun batek besteari nolabaiteko informazio zehatza pasatzean oinarritzen da, hots, zinetako komunikazioan. Eta, jakina, haurra hazi ahala hizkuntza egoentrikoaren erabilera urritzen joan da eta hizkuntza sozializatua gehiago erabiltzen.

Piageten lanen bigarren aroaren azterketari ekin baino lehen beharrezkoa iruditzen zaigu bere *ezagutzaren teoria* delakoaren oinarri epistemologikoak gaingiroki behinik behin azaltzea.

Suitzarrak defendatzen duen teoria lege biologiko batean oinarritzen da: organismoak, hau edozein edo edonolako baita ere, egitura moldatzaile batzuk ditu; egitura hauek osatzen duten sistema arrunt aktiboa da erantzunetan eta berantolaketan kanpoko estimuluaren aurrean. Beraz, sistema honek bi joera nagusi ditu:

¹⁴ Vygotskyk (1981a) alderantzizkoa proposatuko du; hasiera batean hizkuntza zerbait soziala dela eta gero, norberak ikasi ondoren, indibidualizatu egiten dela dio.

1. *Irauteko joera*. Organismoak bizirik irauteko barneratu egin behar ditu kanpoko objektuak edota egoera berriak berak bere baitan dituen eskemetara, asimilazio¹⁵ prozesu baten bidez.
2. *Kanpotik datozkiokeen estimulazioak moldatzeko*¹⁶ joera. Modu horretara, organismoak dituen eskemak alda ditzake bere gaitasunak objektu edo egoera berri baten aurrean hobetzeko.

Bi joera hauen artean, hots, asimilazioaren eta moldaketaren artean sortzen den lehenetariko erlazioa oreka bilatzearena da, eta oreka hori autoerregulazioaren¹⁷ bidez lortzen du organismoak. Hortaz, alde batetik, organismoa behartua dago halako oreka egoera bat sortzera kanpoko inguruak eragiten dizkion estimulazio perturbatzaileei aurre egiteko, subjektuaren eta inguruaren arteko elkarrekintza hau beti izanen baita. Eta beste aldetik, organismoaren ekintza dugu: dituen eskemen jokaeraren eta inguruarekin duen harremanaren ondorioz ekintza sortzen da, eta ekintza horren bidez eraikiko da ezagutza. Horra hor, bada, Piageten teoriaren bi giltzarri: elkarrekintza eta eraikortasuna¹⁸.

Eta Piageten ikerketen bigarren aroari helduz, esan behar dugu hizkuntzaren gainean buruturiko lan nagusia *Sinboloen eraketa haurraren* (1979 [1949]) dela. Autore genevarrak liburu honetan sentimugitzezko jokaeretatik errepresentazio-ranzko edo pentsamendu operatzaile-ranzko pausoa aztertzen du xeheki.

Azpmarratu behar dugu hizkuntzaren garapena Piagetek bereizten dituen bi heltze-aro nagusiren tartean kokatzen dela: sentimugitzezko aroaren artean (0-2 urte) eta aurreragiketen aroaren artean (2-7 urte). Beraz, bataren eta bestearen ezau-garriak aintzat hartu behar dira nahitaez.

Piagetentzat bigarren aro hau irudikapenaren agerrerarekin batera hasten da, eta irudikapen horri hasiera ematen zaio “*sentimugitzezko datuak une jakin batean pertzibitu gabe berregiteko asimilatutak direnean*” (1979: 377). Hortaz, sentimugitzezko aroaren amaieran (urte eta erdi, bi urte inguruan) ondorengo ikaskuntza guztiak markaturiko dituen garrantzi handiko funtzio bat agertzen da: funtzio simbolikoa edo semiotikoa. Funtzio honen zeregina hauxe dela esan daiteke: “*zerbait irudikatzea*

15 Lehenengo aroz (sentimugitzezkoaz) ari dela honela definitzen du Piagetek (1979: 373): “*Llamamos asimilación a esta modificación objetiva de los movimientos y posiciones externos por los movimientos propios así como la modificación subjetiva que resulta del hecho de que la percepción o la comprensión de esos movimientos y posiciones externos es necesariamente relativa al “punto de vista” propio.*” Bestela esan, subjektuaren baitan lehenagotik dagoen eskemetara kanpotik datorkion zerbait barneratzea litzateke asimilazioa.

16 Lan berean horrela jarraitzen du (1979: 374): “*Por ej. si el objeto que se va a tomar está más o menos alejado, hay percepción de esa profundidad y desplazamiento correlativo de la mano y si se mueve, el ojo y la mano siguen estos movimientos. Llamamos acomodación a esta modificación de los movimientos y del punto de vista propios por los movimientos y posiciones exteriores.*” Beste hitzetan esateko, jadanik dagoen jokaera bat (zerbait hartzekoa, kasu honetan) aldatu egiten da objektu berri bat edo egoera bat hobeki menperatzeko (gure kasuan, hartzeko jokaera jada haurraren eskemetan dagoenez, urrutixeago dagoen objektu hori hartzeko eskua luzatzea izanen litzateke).

17 Autoerregulazioaren aldagai hau bizitzako ezaugarri orokorrenetakoa da, izaki bizidunen mekanismorik unibertsalenetakoa, eta horren bidez orekatzen du organismoak aktiboki kanpotik datozkion aldaketak.

18 Salaburuk (1985: 20) *eraikortasun* eta *eraikuntzalari* terminoak erabiltzen ditu.

*irudikapen horretarako bakarrerako balio duen "adierazle"*¹⁹ *desberdinu baten bidez*" (1984: 59). Irudikapena posible egiten duten tresnen artean bost aipa daitezke: imitazio diferitua, joko sinbolikoa, marrazkia, irudi mentala eta hizkuntza.

Hala ere, gure ustez azalpenik interesgarrietako bat, imitazio zuzenetik hizkuntz zeinura nola pasatzen den deskribatzean datza (Piaget 1984: 59-95). Hasteko esan behar da imitazioak arrunt paper garrantzitsua jokatzen duela prozesu honetan, zeren imitazioa baita irudikapenaren sorburua. Sentimugitzezko aro guztian zehar haurrak nahiko gaitasun lortu du zuzeneko imitazioak orokortzeko eta imitazio diferiturako pausoa emateko, hau da, imitazio zuzenaren bidez haurra 'adierazlea' eraikitzen joan da (pertzibitzen duena errepikatzen du). Baina errepikapen hori orokortzen denean, haurra une batera iristen da non, eredurik aurrean ez duela, orokortutako imitazio jakin bat berregitera iristen baita. Orduan iritsi da imitazio diferitua egitera. Edo beste modura esateko, 'adierazle' bat eraiki du bere aurrean *orain* eta *hemen*-ean ez dagoena irudikatzeke, hots, 'adierazia' irudikatzeke edo errepresentatzeke²⁰. Lehenengo sinboloak dirateke.

Sinboloek, mentalki edo ekintza baten bidez, aurrean ez dauden objektuak, ekintzak, e.a. ikustarazten dituzte. Sinboloen ezaugarrietako bat da adierazle 'motibatuak' direla, objektuekin duten antzekotasun erlazioan oinarritzen dira eta. Sinboloen adibide desberdinak ondoko hauek izan daitezke: imitazio diferitua, irudi mentala, joko sinbolikoa eta irudi grafikoa. Sinboloak, motibatuak direnez, gizabakoak berak sor ditzake (eta haurraren hasierako joko sinbolikoak oso adierazgarriak dira alde honetatik).

Beste maila batean daude hizkuntz zeinuak. Hauek ere sinboloak dira, baina, alde batetik, ez dira motibatuak (adierazlearen eta adieraziaren arteko erlazioa arbitrarioa eta konbentzionala da, Saussure-ren hitzak erabiliz), eta beste aldetik, ez dira indibidualak, kolektiboak baizik. Orduan, haurrak imitazioaren bidez jasotzen ditu konbentzionalak eta kolektiboak diren zeinuak, baina berak sortu beharrean (sinboloak bezala) kanpoko ereditutik jasotzen ditu bere barneko eskemetara moldatzeko.

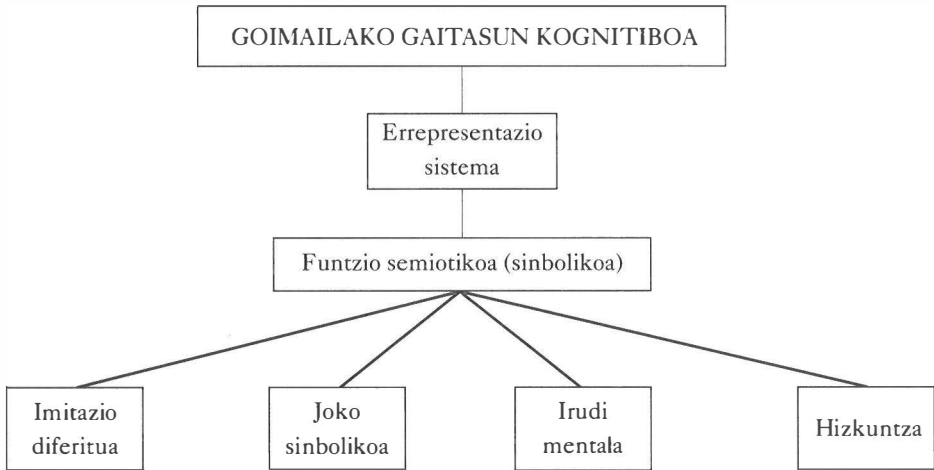
Hitz gutxitan azal dezagun aipatutakoa. Imitazio diferituaren bidez haurrak lehendik bizitutakoa erreproduzitzen du. Horrek suposatzen du irudi mentala edo barneratutako imitazio motaren bat behar dela, hots, beharrezkoa dela sinboloren bat (barne-errepresentazioarako pausoa). Baina hizkuntz zeinuekin gertatzen dena da, haurrak berak eraikitako imitazioa eta irudia (sinboloa) izan beharrean kanpotik eskaintzen zaizkiola ereduak.

Sentimugitzezko jokoerak eta errepresentaziozkoak elkarrekin erkatuz gero, ikus dezakegu lehenbizikoek *orain* eta *hemen*-ari lotutako ekintzekin harreman esua duten bitartean, edo bestela esan, espazioan eta denboran mugatuak dauden bitartean, irudikapenak edo errepresentazioak hurbiltasun eta oraingotasun horretatik aldentzen uzten diola pentsamenduari.

19 Piagetek erabiltzen dituen 'adierazle' eta 'adierazi' kontzeptuak, hizkuntzalaritzan baino askoz zentzu zabalagoan hartu behar dira, jakina.

20 Maila psikologikoan adierazle eta adieraziaren arteko bereizketa hau posible da moldaketa eta asimilazioaren arteko desberdintasunari esker (Piaget 1979: 389).

Irudikapenari dagokion bezainbatean, eskema modura eman nahi izatekotan honelatsu aurkeztuko genuke:

Eskema hau dela eta, kontuan izan behar da Piagetek ez zuela inoiz ‘Goimailako gaitasun kognitiboa’-z hitz egin. Izen hau Bronckartek (1980: 50) erabiltzen du, baina interesgarria iruditu zaigu terminologia hau eskeman sartzea, zeren Piagetentzat gizakiaren ezaugarri nabarmenenetarikoa ez da hizkuntza, baizik eta haratago doan eta orokorragoa den ‘gaitasun kognitibo’ hori. Gaitasun horrek eramanen gintuzke pentsamendu kontzeptualera eta errepresentazio sistemara, eta azken honen forma desberdinak hartuko litzuzke, nahiz eta garrantzizkoena, bere konplexutasun eta zabalerarengatik, hizkuntza den.

Bukatzeko, diogun Piagetentzat ez dela halako jauzi nabarmenik gertatzen aro batetik bestera, baizik eta garapen guztiek *continuum* bat dutela (*continuum* horretako jauzirik esanguratsuenei ‘aroak’ deitzen dielarik), eta hizkuntzak ere garapen eskema nagusiari darraiola, hau da, hurrak kanpotik hartzen duena bere eskemetara eta egituretara egokitu behar du poliki-poliki. Ikuspuntu hau, eskuartean darabilgun gaia aztertzeke, arrunt interesgarria da, hurrak hizkuntzaren sistema nola erakitzen duen argitzen lagun baitiezaguke.

5. Vygotsky eta Garapen Hurbileko Eremua

Piagetek hasierako lanetan proposatutako hizkuntza egoentrikoaren eta sozializatuaren arteko bereizketa dela eta, Vygotskyk (1981)ko lanean kontrako hurrenkera proposatzen du. Errusiarraren ustez, lehenbizi hizkuntzak zeregin soziala du, eta subjektutik at dagoen zerbait da, sozializatua dagoen zerbait; baina gero, pixkanaka barneratuz doan heinean, egoentrikoago bihurtzen da, barnehizkuntza izatera igarotzen den arte. Hortaka, pentsamendua eta hizkuntza –hasiera batean bide des-

berdinak jarraitzen badituzte ere, edo hobeki esan, jatorri desberdinak badituzte ere– elkarrekin batzen dira, eta une horretatik aurrera bata bestearen beharrean izanen dira.

Desberdintasun hau baino interesgarriagoa da guretzat, alabaina, jabekuntzaren arloan egiten duen ekarpen garrantzitsu bat: *Garapen Hurbileko Eremua* (GHE) delako kontzeptua.

Vygotskyren arabera, haurraren garapen prozesua posible da, besteak beste, helduak prozesu hori nolabait gidatzen duelako. Helduak haurrari erakusterakoan ez du nolana egiten, baizik eta irakaskuntza hori haurrak duen maila kognitibora egokitzen du. Haurra mailaz igo ahalean helduak goitu egiten du berea, beti haurrarena baino goitixegoko maila bateko muga ibiliz; Vygotskyren ustez honexek bul-tzatzen du, beste gauzen artean, haurraren garapena.

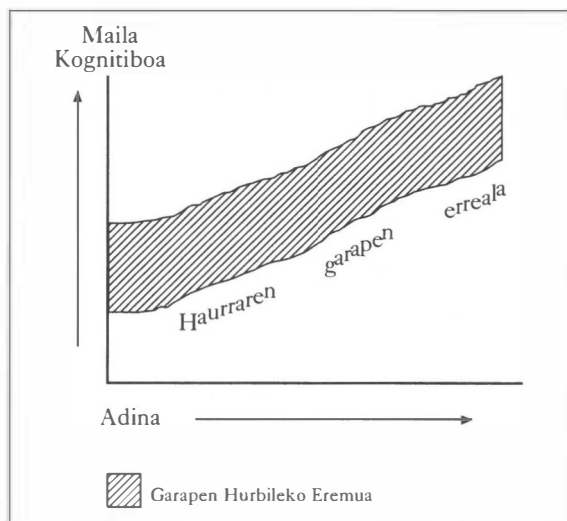
Baina aurrera joan baino lehen, zertzelada batean, GHE-aren definizioa emanen dugu Vygotskyren (1981: 86) hitzetan:

“La Zona de Desarrollo Próximo es la diferencia entre el nivel de desarrollo real actual y el nivel de desarrollo potencial, determinado mediante la resolución de problemas con la guía o colaboración de adultos o compañeros más capaces”.

Definizioari so eginez gero, ohar gaitezke ‘tarte’ bat badagoela garapen erreala- ren artean eta garapen potentzialaren artean, hau da, subjektuak une batean duen mailaren eta ahal dezakeen mailaren artean dagoen eremu horri deitzen zaiola GHE-a. Hortaz, alde batetik subjektuaren ahalmenetan oinarritzen da definizioa (Álvarez/Del Río 1993: 114), eta beste aldetik, ahalmen horien garapena inguruko pertsonen menpe dagoela ikus daiteke.

Era honetan irudikatuko genuke nolabait:

Vygotskyren Garapen Hurbileko Eremua

Garapena posible da baldin eta helduaren maila Garapen Hurbileko Ereku horretan kokatzen bada. Irakaskuntza eragingarria izateko haurrak duen baino goiti-
xeagoko mailan kokatu behar da –baxuagoan egonez gero ez litzateke aurrerapenik
gertatuko–, baina aldi berean haurraren garapen-une horretako gaitasun kognitibo-
tik hurbil, bere ahalmenen barnean, egon behar du –eremu horretatik at, gorago,
ibiliz gero irakaskuntzak ez luke haurraren inolako eraginik izanen, ‘ulertzerak’
ailegatuko ez zatekeelako–.

Beraz, bai haurraren hizkuntz garapenean eta bai eskola mailan ere, helduen
(edota haurra bera baino helduagokoen) irakaskuntza arrunt onuragarria suerta dai-
teke –beti ere, eremu horren barnean kokatzen bada–, garapenaren aurretik doala-
ko eta hurbileko eremu horretan piztear dauden prozesuak edo funtzioak bultzaraz
ditzakeelako. Horrexegatik beragatik da hain garrantzitsua irakaskuntzak garapene-
an jokatzeko duen papera.

Rivière (1985: 59), Álvarez/Del Río (1993: 93-119) eta Kozulin (1994: 181) auto-
reen iritziz, Vygotskyk defendatzen duen hipotesi hau Piagetek defendatzen due-
naren erabat kontrakoa da, zeren honen arabera garapena lehenagotik gertatzen da
irakaskuntza baino, hau da, irakaskuntza eragingarria izateko subjektuaren maila
kognitiboak ‘prest’ egon behar du irakaskuntza hori jaso eta barneratzeko. Vy-
gotskyrentzat, berriz, kanpotik emaniko irakaskuntzak laguntzen eta bultzatzen
ahal du garapena.

Vygotskyren teoria honek eragin izugarria izan du helduaren eta haurraren arteko
elkarrekintzaren eta hauen arteko hizkuntzaren nolakotasunaren gaineko ikerketak
burutzeko garaian, esaterako, haur hizkeraren inguruko azterketa ugari isuri teoriko
honetan murgildu direla esan daiteke (Snow & Ferguson 1977; Zubiri 1995; e.a.).
Bestalde, teoria honen ondorioak irakaskuntza orokorrean islatu badira ere, eragin
berezia izan du batez ere bigarren hizkuntzaren irakaskuntzan.

6. Bruner eta formatoak

Brunerrek (1986) haurraren komunikaziotik hizkuntzarako pausoa nola suerta-
tzen den azaldu nahi du, hau da, komunikaziozko saio guztiak pixkanaka-pixkana-
ka, helduaren eta haurraren arteko negoziazioaren bidez nola bihurtzen diren hiz-
kuntz forma aztertu nahi du. Baina bien artean gertatzen den negoziazio hori ez da
linguistikoa soilik, hizkuntzaz haratago doazen prozedurak ere erabiltzen baitira; or-
duan, forma linguistikoez gain forma kulturalak ere sartzen dira helduaren eta hau-
rraren arteko harreman horretan.

Brunerren ustez gizakiaren arlo biologikoak pisu handia du, hori ezin da inolaz
ere ukatu, baina gizakia bizi den inguru kulturalak eta berau transmititzeko erabil-
tzen den tresna garrantzitsuenak –hizkuntzak, alegia– beste hainbeste edo pisu
gehiago dute.

Aide horretatik, kulturaren bidea eta hizkuntzarena elkarren menpekoak dira,
eta bi gauzak oso loturik jasotzen ditu haurrak, zeren “*gizakiaren ekintza biologikoa
da jatorriz, baina kulturala adierazteko erabiltzen dituen bitartekoetan*” (1986: 24). Eta
bitarteko horiek erabiltzerakoan hizkuntza eta berarekin loturiko beste hainbat gau-
za ‘erakusten’ zaizkio haurrari.

Umearekin burutzen diren ia ekintza guztiak inguru familiar jakin eta mugatuetara murrizten dira, eta uste den baino ordena eta sistematizazio handiagoa dute, zeren kontuan hartu behar da haurrek oso gauza gutxi eginez igarotzen dutela denbora gehiena. Eta egiten diren ekintza horietan, sistematikoak izateaz landara, oso 'arau' zehatzak eta zorrotzak –askotan iruditzen zaizkigun baino abstraktuagoak– betetzen dira.

Inork uste izan du haurrak jasotzen duen mundu pertzeptiboa guztiz kaotikoa eta konplexua dela (mentalitek mahai ganean paratzen dituzten argudioetako bat izan da), baina irudi duen baino ordenatuagoa eta antolatuagoa dagoela esan behar da; gainera hasierako harreman horietan aurrerago erabilgarriak izanen diren arau abstraktu anitz erabiltzen dira.

Ez da hizkuntza arau abstraktu horiek erabiltzen den lehenengo tresna. Ez ditu hizkuntzan bakarrik egiten haurrak honako bereizketa hauek: berezia/ez-berezia, estatuak/prozesuak, ekintza kausalak/ez-kausalak, ekintza puntukariak/errepikapenezkoak,... Bereizketa hauek oso abstraktuak dira eta hizkuntza ikasten hasten denean izugarrizko abiadatan atzemanen ditu haurrak, baina hori gertatzen da lehendik ere bazuelako nolabaiteko arau horien berri. Era honetan, hizkuntzak balioko du *“haurrak munduari buruz lehendik ezagunak dituen desberdintasunak zehazteko, zabaltzeko eta hedatzeko. Baina desberdintasun hauek hortxe daude haurraren ezagutzan, hizkuntzarik gabe ere.”* (Bruner 1986: 31).

Adibide simple bat paratzeko, heldua eta haurra kukuka (haur txikiekin egiten den gordekaren moduko jolasa) dabiltzanean, heldua gauza asko irakasten ari zaio haurrari nahi gabe ere, eta alderantziz, haurra 'arau' asko ari da jasotzen eta ikasten. Alde batetik, beranduago elkarrizketetan erabiliko diren arauak barnerraten ari da, hots, partaide bakoitzari txanda noiz eta zeren ondoren tokatzen zaion errespetatu behar dute; hori da jokoaren arauetako bat. Giroa alde aurretik prestatu ondoren helduak bere burua nolabait ezkutatu arte ezin du 'kuku' esan, eta heldua gerizatu ostean haurrak berriz agertu arte itxarongo du. Beste aldetik, haurra hitz egiten hasi baino lehen 'sakoneko' eta 'azaleko' egituraren kontzeptuak barnerraten ari da joko honetan; sakoneko egitura –araua– bera da: heldua nolabait ezkutatzea eta gero agertzea; baina azaleko egitura –araua– gauzatze moduak –desberdinak dira: heldua ezkuta daiteke zapi batekin, mahaiaren azpian, atearen atzean, horma bat tartean duela,... baina hala ere jokia ez da aldatzen.

Ustez arrunt simplea den joko batean haurra kontzeptu abstraktu ugari ikasten ari da. Hasiera batean hizkuntzarekin zuzenean zerikusi handirik ez duten ikaskuntzak dira, baina oso baliagarriak izanen dira hau agertzen denerako.

Haurraren hizkuntzaren jabekuntza dela eta, Brunerren ustez Chomskyk proposatzen duen *Hizkuntzaren Jabekuntza Mekanismoa* (HJM) delakoaz gain beste sistema bat ere beharrezkoa dugu hizkuntza eta gizakion ezaugarri diren beste hainbat gauza ikasteko: *Hizkuntza Jabekuntzaren Laguntza Sistema* (HJLS). Sistema hau ez da linguistikoa soilik; sistema honen zati bat linguistikoa da, agian zatirik garrantzitsuenan izanen da, hizkuntzaren bitartez transmititzen baita, baina badu linguistikoa ez den beste alderdi bat, zeinen bitartez gizarte horretako balore kulturalak erakutsi eta transmititzen baitzaizkio haurrari.

Laguntza sistemak dituen tresnarik baliagarrienak *formatoak* dira. Brunerrek (1986: 119) honela definitzen ditu²¹:

“El formato es una pauta de interacción estandarizada e inicialmente micro-cósmica, entre un adulto y un infante, que contiene roles demarcados que finalmente se convierten en reversibles..., se convierten en rutinas familiares en la interacción del niño con el mundo social,... Tienen una cualidad semejantes a los scripts que incluye no sólo la acción, sino un lugar para la comunicación que constituye, dirige y completa esa acción”.

Hortaz, formatoak helduaren eta haurren artean suertatzen diren egoera arau-etu eta hitzartuak dira, inguru ezagunetan gertatzen diren eta izaera errepikakorra duten intentzionalitatez beteriko trukaketak dira. Normalean, inguru naturalak erregulartasun handiarekin eta guztiz era konbentzionalizatuan agertzen dira formatoetan; esaterako, hasiera batean haurren oinarritzko ekintzak (esnatzea, elikatzea, bainatzea, e.a.) praktikaren eta erritualizazioaren bidez egoera egonkor eta intentzionalitatez beteriko hartu-eman bihurtzen dira.

Denborarekin eta pittinka-pittinka hartuko duten sistematizazio handiagoarekin formatoak konplexuagotzen joanen dira, giza elkarrekintzaren eta komunikazioaren maila areagotuz (haurren hasierako ekintzekin osatzen diren formatoen eta arestian aipatu dugun kukuaren jokoaren formatoaren artean desberdintasun nabariak aurki daitezke).

Formatoek, hizketan ikasten hasi baino lehen agertzen direnez gero, oso eginkizun garrantzitsua betetzen dute komunikaziotik hizkuntzara igarotzeko garaian, hemen -hizkuntzan- beharrezko diren kontzeptu eta arau asko barneratuko baititu haurrak orduko. Ikuspuntu teoriko hau hartzen dute, neurri batean, Siguánek eta “Bartzelonako eskolak” komunikaziotik hitzerako pauso hau nola gertatzen den aztertzen dutenean.

7. Ikaskuntza teoriak eta hizkuntzaren didaktika

Orain arte azaldu ditugun teorien artean hainbat desberdintasun nabarmen daudela ematen du axaletiko begiratu batean, baina pixka bat bertaxeagotik erreparatzen hasi eta ikus daiteke haien artean, sakonean, halako desberdintasunik ez dagoela. Batzuen eta besteen arteko diferentzia, gure ustez, ikuspuntuaren kokapenean birlatu behar da batik bat, beste hainbat gauza garrantzitsu berezi eta aintzat hartze-koak badituzte ere.

Alde horretatik, *ikuspuntuaren kokapena* esaten dugunean adierazi nahi dugu zentzudun inork ez duela zalantzan paratzen hizkuntzaren jabekuntzaren prozesuan garrantzitsuak direnik bai aldagai biologikoak, bai psikologikoak eta baita sozialak ere; baina kontua da aipatu ditugun autoreek beren hipotesiak plazaratzen dituztenean aldagai hauetakoren batean oinarritzen direla batik bat, hau da, hiruetako zein

21 Definizioaren eta formatoen inguruko informazio zehatzagorako ikus Bruner (1984: 179).

aldagai den gehien azpimarratu nahi dutena aintzat hartuz, edo garrantzia gehiago zeini eman nahi dioten ikusiz, ikuspuntu hura hartzen dutela esan ohi da, ikuspuntu jakin batean kokatzen direla (edo kokatzen ditugula) adierazi nahi da.

Autoreen kokapenez mintzatu ondoren, ikus dezagun orain zein eragin izan duen –edo duten– aitatutako teoria hauek hizkuntzaren didaktikan, edo agian hobeki, teoria hauek nola har (erabil) daitezkeen hizkuntzaren irakaskuntzaren ikuspuntutik.

Hasteko, biologismoak bere alde on asko baditu ere, eta arlo honetan gaur egun egiten ari diren aurrerakuntzek hipotesi hau indartzera bultzatzen badute ere, irakaskuntzaren ikuspegitik deus gutxi esan daiteke, arlo honi dagokionez teoria biologikoaren ekarpenek ez baitigute gehiegi laguntzen alde aurretik dena emana eta baldintzatua baldin badator.

Zeresan ugariago eman dute arlo honetan teoria konduktistek, gaur egun modaz pasatuxeak egon arren. Ikurtzat *estimulu – erantzun - errefortzu* arau oroazaltzaile ospetsu hura galtzarbean hartu eta giza jakintzako arlo guztietako bazterrik ilunenetara ere hedarazi zuten. Hizkuntzaren didaktikan bere fruituak eman zituen, eta ez txarrak gainera! Batez ere 60. eta 70. hamarkadetan, estrukturalismoan eta konduktismoan oinarritutako hizkuntz metodologiak (*metodologia estrukturalistak* deitutakoak) gailendu ziren Europan eta Ameriketan zehar arrakasta handia lortuz. Amahizkuntzaren irakaskuntzan ere egitura eta analisi mota jakin batzuk erakustera eta lantzerantz bultzatzen zuen metodologiak.

Betidanik ikuspuntu honekin lotu izan dudana (zergatik, ez dakit) aspaldiko esatera bat heldu zait burura: “zer ikusi, hura ikasi”. Baina badakit imitazioa ez dela ikuspuntu honen bakarraren abiapuntu eta ardatz, hizkuntzaren jabeakuntzan eta ikaskuntzan oinarritzen diren beste teoria batzuek ere abiera bera dute; baina hala ere korrante honekin lotzen dut nik. Beharbada, neurri batean paretsuko den beste esaldi “modernoago” honekin parekatzen dudalako izan da: “nolako estimulua, halako erantzuna” (nahiz eta, sakonean, adierazi desberdinak izan ditzaketen). Dena dela, gaur egun irakaskuntzan oraindik ere garai hartan proposatutako –eta geroztik hobetutako– hainbat teknika eta estrategia erabiltzen badira ere, ideia hauek hartzen duten (edo ematen zaien) ikuspegi mekanizista dela-eta, alde batera utzi izan dira hein batean oroitzapenen kutxan.

Gainera ikaslearen interesak, nahiak, beharrak,... ez omen ditu behar bezala aintzakotzat hartzen, eta, hortaz, kanpotik jazartzen zaion metodologiatzat jo izan da. Beldur naiz gaur egun “gehiegizko estimulazioan” oinarritzen diren eta iraultzailetzat agertzen diren hainbat eta hainbat “metodologia berritzaile” ustez arrakastatsuk ez ote duten, azken batean, iturri beretatik edaten.

Ikasleen barnegarapena oso kontuan hartu izan dutenak eraikitzaileak dira. Piageten teoretatik abiatuz kaleratu izan dira hizkuntzaren jabeakuntza eta garapenari buruz zenbait hipotesi interesgarri. Haurrak ama hizkuntza nola ikasten (eraikitzen) duen aztertu izan da, etxeko elebidunek edo elebidun familiarrek ere bi sistemak nola eraikitzen dituzten ikusi izan da. Irakurketa eta idazketari dagokionez ere prozesu guztia nola doan eratzen antzeman izan da (Ferreiro 1991). Baina irakaskuntzaren ikuspuntutik deus gutxi landu da, eta maila honetan ez du ia ekarpen beneratan interesgarririk eskaini.

Didaktikaren aldetik erruz aipatua izan den –eta oraindik ere aipatua den– autoreetako bat Vygotsky dugu. Badirudi irakaskuntza munduari soviatar honen *Garapen Hurbileko Eremua* kontzeptua eta beronen garapena (heldu(ago)ek haurrei eman diezaioketen laguntza motaren aldetik) loreei udan goizeko ihintz freskoa baino hobeki etorri zaiola.

Vygotskyren ideiak direla eta, aurrera segitu baino lehen zilegi bekit ikaskuntzaren eta garapenaren arteko erlazio honetaz beste hainbatek bezala, adibide modura, autore pare batek diotena hona ekartzea. Ikusi, esaterako, Rivièrek (1985: 59) dioena gai honen inguruan:

“[Vygotskyren teoriak] esan nahi zuen ikaskuntza eta garapena ez direla berdinak, areago, ikaskuntza garapen bihur daitekeela. Haratago oraindik, Vygotskyren ikuspuntutik ikaskuntza baldintza beharrezkoa izanen litzateke garapen kualitatiborako. (...). Goimailako funtzioen kasuan, ikaskuntza ez litzateke kanpoko eta garapenaren ondorengo zerbait izanen (teoriko idealistagoentzat zen bezala), ez eta haren berdina ere (kondukzionistagoentzat bezala), baizik eta garapen prozesurako alde aurretiko baldintza.”

Kozulin ere (1994: 181) bide bera jorratzen ari da argi eta garbi honako hau aitortzen duenean:

“Garapen psikologikoa ez doa irakaskuntza baino lehenago Vygotskyren ustez, hain zuzen ere bere mende dago.”

Hortaz, irakaskuntzan ezarri behar dira ahalegin guztiak haurren garapena bultzatzeko, azken finean, Kazulinekin berak dioten modura “*Dotrina honen [irakaskuntza formalaren] muina da zenbait arlotan lan sistematikoa egitea onuragarria dela, oro har, ikaslearen gaitasun mentalen garapenerako*” (1994: 168). Alde honetatik, irakaskuntza formal batez ere eskoletan ematen denez, izugarritzko bideak irekitzen zaizkie irakasleei eta hauek bultzatzen dituzaketen jarduerak didaktiko programatuak, haurren mailara egokitzen badira, noski.

Vygotskyk zehazten ez duena da –eta hau dateke bere teoriaren alderdirik ahulena– irakaskuntzak nolako izan behar duen edota haurren mailara egokitzeaz landara zein ezaugarri bete behar dituen.

Hutsune hau betetzera heldu da, neurri batean behintzat, Bruner eta bere formatoen teoria. Azken finean formatoen oinarrian dago haurren eta helduaren artean negoziatu egin behar dela, hitzartu egin behar dela, hainbat gauzari esanahiak eman behar zaizkiela, sozialki eta kulturalki onartutako esanahiak eta “arauak” transmititu behar zaizkiola haurrari. Lan hori dena batez ere –hau da agian garrantzitsua– helduak zuzendu behar du haurrekiko zuzeneko hartu-emanetan. Hori xe da helduak eskaintzen dion laguntza.

Hizkuntzaren irakaskuntzaren aldetik, berriz, eta bereziki 2. hizkuntzaren irakaskuntzaren aldetik (lehenbizikoarentzat ere balio duen arren), ia orpoz orpo Vygotskyri jarraitzen diona Krashen dugu. Honek ere uste du (Krashen 1985), haren modura, ikasleak “i” maila baldin badu, irakasleak “i + 1” mailako hizkuntza erabili behar duela klasean, hau da, ikasleak duen baino altuxegoko input-a eskaini behar diola irakasleak, edo bestela esateko, ikasleak duen baino hizkuntza aberatsagoa erabili behar duela baina aldi berean honentzat ulergarria izan behar duena; gaine-

rakoan, ulergarria ez bada, alferrikako irakaskuntza litzateke, edo esan daiteke, Vygotskyren terminologia erabiliz, hizkuntza maila Garapen Hurbileko Eremitik at lebilkeenez irakaspenak ez lukeela inolako eraginik izanen eta ez lukeela garapenik bultzatuko.

Hemen berriz ere sortzen zaigun arazoa da maila horiek nola zehaztu eta definitzen diren jakitea. Zehaztez, zehatz daitezke xehetasun ugari emanez eta analisi zorrotzak eginez, baina irakasle gehienek ez dute horrelako azterketa sakonik burutzen, batzuk ez lirateke hori egiteko gai izanen ere (horrelako azterketak egiten ikasi ez dutelako edota horretan jarri ez direlako). Gehientsuenek intuizioz jokatzen dute, “badakite” beren ikasleen gutxi gorabeherako maila zein den eta noraino goitu dezakeen berena komunikazioa eten ez dadin, “ezagutzen dute” ikasleek zer uler dezaketen eta zer ez, “igartzen diote” zeintsu den ikasleen –Krashenen hitzak hartuz– “i” maila, eta horren arabera berena egokitzen dute. Horrelaxe jokatzen dute gurasoek ere hizketan hasi berria den haurrarekin mintzatzerakoan, gramatika askorik jakin gabe eta hizkuntzari buruzko teorizazio handiegirik gabe. Haurren maila baino pixka bat goitixeagokora moldatzen dute beren hizkuntza, eta haurrak ikasi ahalean haiek zailtzenago, “badakite” umeak zertsu maila duen une bakoitzean, eta horren ariora jokatzen dute.

Aipatutako bi sektoreok –irakasleek beren ikasleekin eta gurasoek beren haur txikiarekin– estrategia berdintsuak erabiltzen dituzte hizkuntza erakusteko garaian. Intuizioaz baliatzen dira hizkuntza haurren mailara egokitzeko, baina ez intuizio puruaz, nolabaiteko ezagutzazko intuizioz baizik, hartu-eman nahiko iraunkor baten ondorioz lortutakoaz baizik. Horregatik, hitz egiten aritu garen maila hori, hein batean, neur daiteke (ezagutza baten ondorio delako), baina zaila da zehazten eta ongi definitzen jende gehienarentzat.

Azkenaldi honetan badirudi hizkuntzaren irakaskuntzan (eta beste hainbat arlotan) *irakaskuntzaren* eta *garapenaren* arteko oreka bilatzen dela, hau da, norberaren garapen prozesua errespetatzeko joera dagoela (interesak, motibazioa, nahiak, ikas-teko erritmoa, modua, e.a. errespetatuz, denak desberdinak direlako), eta aldi berean bakoitzaren prozesu horri egokitzen zaiola irakaskuntza (irakaskuntza indibidualizatua edo pertsonalizatua). Horrek, argi eta garbi, esan nahi du ez dela erakusteko metodo bakar bat proposatzerik denentzat, edo teknika eta estrategia berak denentzat, baizik eta egokitu eta moldatu egin behar direla, bai pertsonen arabera, bai taldeen arabera, bai egoeren arabera, bai eta beste hainbat aldagaien arabera ere.

Lanean zehar aipatutako bibliografia

- ALVAREZ, A., DEL RÍO, P. (1993): Educación y desarrollo: la teoría de Vygotsky y la zona de desarrollo próximo. In COLL, C., PALACIOS, H., MARCHESI, A. (Comp.): *Desarrollo psicológico y educación II, Psicología de la educación*, Alianza, Madrid, 93-119.
- BAYÉS et al. (1980): *¿Chomsky o Skinner? La génesis del lenguaje*, Fontanella, Barcelona.
- BRONCKART, J. P. (1980): *Teorías del lenguaje*. Herder, Barcelona.
- BRUNER, J. (1986): *El habla del niño*, Paidós, Barcelona.

- BRUNER, J. (1984): Los formatos y la adquisición del lenguaje. In J.L. LINAZA (Comp.): *Acción, pensamiento y lenguaje*, Alianza Psicología, Madrid.
- CHOMSKY, N. (1965): *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press. Gaztelaniazko itzulpena: *Aspectos de la teoría de la sintaxis*, Aguilar, Madrid, 1978⁴.
- CHOMSKY, N. (1980): *El lenguaje y el entendimiento*, Seix Barral, Barcelona.
- CHOMSKY, N. (1981): *Reflexiones acerca del lenguaje*, Trillas, México.
- CHOMSKY, N. (1983): Hizkuntzalaritza eta giza gogoaren natura, *Jakin*, nº 29.
- FRANCESCATO, G.(1986): *El lenguaje infantil. Estructura y aprendizaje*, Ed. Nexos-Península, Barcelona.
- FERREIRO, E. (1991 [1990]): El desarrollo de la alfabetización: psicogénesis. In Y. M. GOODMAN (Comp.): *Los niños construyen su lectoescritura. Un enfoque piagetiano*, Aiqué Didáctica, Argentina, 21-35.
- KOZULIN, A. (1994 [1990]): *La psicología de Vygotski*, Alianza, Madrid.
- KRASHEN, S. D. (1985): *The Input hypothesis, issues and implications*, Longman, London, New York.
- LENNEBERG, E. (1985 [1957]): *Fundamentos biológicos del lenguaje*, Alianza, Madrid.
- LENNEBERG, E./LENNEBERG, E. (1982): *Fundamentos del desarrollo del lenguaje*, Alianza, Madrid.
- LÓPEZ ORNAT, S. (1994): *La adquisición de la lengua española, Siglo XXI*, Madrid.
- PIAGET, J. (1976 [1923]): *El lenguaje y el pensamiento en el niño. Estudio sobre la lógica del niño (I)*, Guadalupe, Buenos Aires.
- PIAGET, J. (1979 [1949]): *La formación del símbolo en el niño*, Fondo de Cultura Económica, México.
- PIAGET, J./INHELDER, B. (1984 [1966]): *Psicología del niño*, Ed. Morata, Madrid.
- RICHELLE, M. (1981): *Skinner o el peligro behaviorista*, Herder, Barcelona.
- RICHELLE, M. (1984): *La adquisición del lenguaje*, Herder, Barcelona.
- RIVIÈRE, A. (1985): *La psicología de Vygotski*, Visor-Infacia y Aprendizaje, Madrid.
- SALABURU, P. (1985): Hizkuntza eta linguistika. *Fontes Linguae Vasconum*, 45, 5-23.
- SKINNER, B. F. (1981 [1957]): *Conducta verbal*, Trillas, México.
- SNOW, C., FERGUSON C. (1977): *Talking to children. Language input and acquisition*, Cambridge University Press, New York.
- VYGOTSKY, L.S. (1981 [1934]): *Pensamiento y lenguaje*, La pléyade, Buenos Aires.
- WERTSCH, J. (1991): *Vygotski y la formación social de la mente*, Barcelona, Paidós.
- ZUBIRI, J.J. (1995): Euskarazko haur hizkuntzaren ezaugarriak, *Huarte de San Juan, Lingüística y literatura*, UPNA, I: 175-203.

LABURPENEA

Artikulu honetan irakaskuntzari buruz eta bereziki hizkuntzaren irakaskuntzari buruz aritu diren autore garrantzitsu batzuen teoriak ekarri dira plaza, haien inguruan hausnarketa egin eta hizkuntzaren didaktikan, bai lehenbizikoan edota bai bigarrean, zer-nolako eragina izan duten azaltzen da.

Agertutako teoriak gizakiaren ikuspuntu desberdinetan kokatzen dira, zein arlori ematen dion garrantzia (arlotu biologikoari, arlotu psikologikoari edo arlotu sozialari); hortaz, ikuspuntu horrek baldintzatuko, neurri batean behintzat, teoria hauen nondik norakoa.

Hori dela eta, aurkeztu diren teoriaguztiek ez dute eragin berdina izan irakaskuntzaren arloan, batzuek beste batzuek baino harrera hobea eta eragin handiagoa izan dute; ezin da alderatu, esaterako, eskola mailan biologismoak utzi duen arrastoa edo Garapen Hurbileko Ereduak izan duena. Artikuluan ikuspuntu bakoitzari buruzko hausnarketa burutzen da.

RESUMEN

En el presente artículo se resumen brevemente las teorías o corrientes metodológicas más importantes que han tratado el tema de la adquisición y el aprendizaje en general, y más en particular aquellas que han dedicado especial interés al tema de la adquisición y aprendizaje de la lengua.

Tras realizar una breve reflexión acerca de cada una de ellas, se analiza la relación y la influencia que han tenido en la enseñanza y en la didáctica de la lengua, tanto de la lengua materna (L1) como de la segunda lengua (L2).

Dado que cada una de las corrientes expuestas refleja una perspectiva particular respecto a los procesos de adquisición, de aprendizaje y de (posible) enseñanza de la lengua, se analiza la incidencia que ha tenido en el marco didáctico escolar, o mejor dicho, se analiza en qué medida son válidas para la escuela (o la enseñanza formal) las propuestas que plantean.

ABSTRACT

This paper is a brief overview of the most relevant methodological currents relative to learning and acquisition in general and, in more specific terms, to the theories that have placed special emphasis on the learning and acquisition of languages.

After examining each of the theories, I analyse the relationship and influence they have had on learning and on language didactics of both mother tongue (L1) and second language (L2).

Considering that each of these theories reflect a particular approach to acquisition and teaching and learning of a language, I follow on to assess the impact of these on the school or to put it differently, I analyse to which extent these theories provide effective proposals for mainstream teaching and learning in schools.

Oxtikenea edo hatsaren poesia

Juan Karlos Lopez-Mugartza

Goizetan ihintzari ohartzen direneri...
bai, lurra hunkitu gabe dabilzaneri...
eta manera berezi batez,
errealitatearen itxuren itxurak,
ixkribuz,
ixurtzen duten Poeta guzieri

Auxtin Zamora

Gaurko gure gizartean ez dago ezertarako astirik eta etekinak sortzen ez dituzten gauzentzako, hots, poesiarentzako lekurik ez dago. Garai txarrak bizitzen ari gara eta horretaz ohartzeak ez digu inongo mesederik egiten, aitzitik, ezerezaren amildegi sakonetara hurbiltzen gaitu eta ezjakintasunean bizi nahiko genuke. Auxtin Zamorarak dioen bezala: “Pentsatzen dugunaren erraitera libro gara, baina ez bizitzera”.

Literatura sortu zen une beretik olerkariak lehen mailako idazletzat hartuak izan ziren. Honela izan da beti, Grezia klasikotik gure egunetara arte. Gaur, ordea, kutsatuak baleude bezala tratatuak izaten dira. Aspergarriak dira, irakurtzeko “zailak”. Hiztegi “bilatua” darabilte eta inork ez du haiek esan nahi dutena ulertzen. Baina, hauxe al da poesia? Kultur talderik ez dute osatzen eta beren buruak idazletzat hartzeko ere beldur dira (libeloek diotenez oso erreza baita euskal idazlea izatea). Haien lanak izkutatzen dituzte eta argitaratu gabe geratzen dira sariren bat edo beste irabazten ez badute. Olerkari izkutuko hauek ez dute elkarren artean inongo ha-

rremanik eta bakoitza bere aldetik doa, gaixotasun larri batek kutsaturik egon eta Oran hiriko saguak bailiren. Izurritea hedatu da munduko lau izkinetan, eta gureetan bereziki.

Senperen mugimendu berri bat sortu da HATSA elkartearen eskutik, 1999. urtetik aurrera hasi dira, urtero, olerki bildumak argitaratzen. Hiru liburu plazaratu dira dagoeneko eta euskal olerkigintza garaikidearen antologiatzat har daiteke elkarre edo mugimendu literario honen emaitza. Egia esan, bertan idazten duten olerkariak ez dute talde bat osatzen baina elkartearen babesa aurkitu dute idazle bezala haien buruarekiko fidantza eta maitasuna sendotzeko. HATSAREN kolkoan olerkari gazteek zein zaharrek aterpe aurkitu dute. Zerbait esateko duenak leku bat izaten du bildumaren orrialdeetan, izen ospetsurik ez duten idazleek ezin baitute hain errez deus ere argitaratu; hemen, berriz, ezagunek eskua luzatu eta laguntza ematen diete ezezagunei poesia benetan bizirik dagoela erakutsiz.

Hatsaren poesiak “ez du iritzien begira egon nahi izan” baina, kasu honetan barkatu beharko nau, bere desioak, nolabait, traditu izan baititut, zeren horixe baita bere lana eskertzeko dugun bide bakarra: kritikaren plazara ekarri eta arrakastaren berri ematea. Onerako izanzen da beti, lan egiten duenari lan egiten ez duenak ezin baitio hitzik nimiñoena esan, inolaz ere ez.

Poesia, hegal gaketuen ihesia...

HATSAREN iraultza poetikoaren erantzule Oxtikeneako *Auxtin Zamora* olerkaria da. Bere estiloa, arina eta alaia. Hitzen jolasean maisu. Aliterazioaren eta epiforaren sekretuak ongi dakizki. Poesiak azaleratzen dituen ixiluneak karrasi bilakatzen dira eta beren zama mingotsaz hustu ondoren ihesi doaz, ura ibaian bezala. Zahartzaro hurbila edo pixkanaka-pixkanaka, tantaka edo “tinttaka bizi ditugun egun guzien zegunda” du gogoan, urtzen ari zaigun bizitza egun euritsuen azpian.

Artikulu hau berari eskeintzen diot. Hiztegi modura berak bildutako olerkari guztien berri aldizkari honen zenbaki honetan eta hurrengoetan ere emanen dudalarik. Izan ere, denak ezin baitira orrialde gutxi hauetan aipatu. Hastapen honetan, 2000. urteko poesia bilduman beren abotsa hedatu nahi izan zuten batzuen aipua eginen dut, ez guztiena, besteena hurrengo batean egiteko konpromezua hartzen baitut. Honetara ekarri ditudan sailkapen alfabetikoaren ordenari jarraikiz bildu ditut eta hasiera bat denez, hasierako letrak bakarrik aipatuko ditut eta gerokoak, gero.

Olerkariaren erantzunari dagokionez, lehenengo liburuan berrogei idazleek parte hartu bazuten, 2002ko maiatzaren 8an egin zen “HATSAREN poesia”-ren IV. edizioan ehun olerkari inguru. Nolabait esateko, *Auxtin Zamora* sorturiko zerrendan egun Euskal Herrian idazten duten olerkari gehienak jasoak daude eta oraindik ez daudenak, zerrendara lotuko dira goiz ala berandu. Buruan erramu boneta darabiltenek bat egiten dute hilkorren munduan bizi direnekin eta aldareetan daudenek eskua luzatzen diete maitekorki bestela infernuko sugarretan erreko ziren idazle ezezagunei. Hor datza mugimendu literario honen arrakasta eta handitasuna. Egun, *Korrok*, *Lubaki Banda* eta gainerakoak urtu direnean eta mugimendu literario jaki-

nik ez dagoenean (Errenteriko *Mikelazulo* elkartekoak salbu), lapurtarrak dira erne dauden bakarrak eta euskal poesiaren naufragoak salbatzen ari dira. Zer esatekorik duenak badu leku bat Senpereko Oxtikenea egoitzan eta elkarreak urtero antolatzen duen festan.

Poesia, Hatsaren poesiaren zenbait poetaren iritzi

Zer da poesia? Edo, bestela esanda, norberarentzat, banako bakoitzarentzat, poeta-
rentzat, zer da poesia? Zeren eta poesia dena edo ez dena erabakitzea, bakarrik gure burmuinen edota bihotzen izkutuko labirintoen bihurgunei dagokie. Hona hemen, lagin bezala, Hatsaren poesia atondu eta dastatu duten olerkari batzuen iritzia. Guztiz aleatorioa izan da aukeraketa. Edozein ona izan zitekeelakoan, idazle ezagunak eta ezezagunak, gazteak eta ez hain gazteak bildu nahi genituenez, hauxe da hautatu dena: *A* letraz hasten diren deituren jabeen iritziak eta (logika apurtzeko edo *fuzzy* bilakatzeko) *B* letraz hasten den lehenarena aipatzearena. Ikus dezagun, bada, HATSAREN POESIAren atariko poetek esan behar ditugutena:

Eneritz Abruzak dioenez, poesia “benetako izpilu batean jartzea bezala da, batzutan egi osoko sentimenduetan biluzten zaitu eta besteetan ametsetan galduarazi”. Bere olerkietan desioa gauzatu egiten da eta amodioarekin lotzen. Bizitzan maitasuna handiena baita. Hala eta guztiz ere, itsasoaren edo ibaiaren urak dakarzkigu mendi nahiz izar artean, zeruan libre dagokeen lagun hurkoari (maitale sekretuari?) adiorik ez esateko. Hil-eresia bizi-eresi bilakatzen du, lagun handiaren dizdiz ederenari izarretatik haratagoko mundura paperezko mezu maiteminduak helaraziz, kristalezko botilatxo batean, itsasoan balego bezala.

Jakes Ahamendabururentzat poesia “bizitzaren izuran datza, ametsa hastear den unean, tristura eta atsedena mugetan, oroitzak ezbaia irensten duen gunean”. Olerkari honek forma poetikoari garrantzi handia ematen dio —ahapaldi neurtuak eta errima klasikoak gaurkotzen ongi baitaki— arrantzaleen itsasoratzeko beldurra eta galerna aurreko gaueko egonezina adierazten dituen *Gabez* bezalako olerkietan; baina, halaber, neurtitz librekoetan aise murgiltzen badaki erritmo lasaiak eta, hitzen errepikapenari esker, konzentrikoak, hipnotikoak sortzen dituelarik: “zorionaren desertu / amets zoroz gabetua / desertu asprea”, “ez! eleen eta jestuen arteko / jestua bera baita ele / eta elea nunbait beti jestu”. Olerkariak adizki ahaztuenak bidera ekartzen ditu berriro (ez zindezakeelarik asma!), euskara joria erabiliz metaforen mundu alegorikoan barneratzen gaituelarik, orain hitzak eta irudiak ahoan hormatzen dizkigu, gero oroitzaren mirailak ez digu deus ere barkatuko, olerkari honek, egiazki, zintzotasunez jokatzeko baitu.

Jon Aiastui edertasunaren bila dabil. Maitasun olerkiak idazten ditu maitasunaz hitz egin gabe. Tristurarik gabeko olerki desengainatuak dira. Karmindurarik gabekoak. Egunkariak erosten ditu albisteek inoiz esaten ez dutena ea gaur esaten duten jakiteko eta esaten ez dutela baieztatu ondoren banku gainean ahanzten ditu “eguzkiaren laztana gozaten duenak bezala”, olerkia zerbait pragmatikoa baita, arte garbia, arte hutsa, baina, aldi berean, erabilgarria. Itsusi den edo itsustu zaigun mundu hau eder dezakeen tresna, inguratzen gaituen honenbeste ezaintasunaren artean, kirastua ez dagoen eremu bakarra.

Kepa Akixo “Zigor”-rentzat poesia “bi munduak lotzen dituen zubia” da, alegia, gure mundua eta errealtatearen mundua batzen dituen, gurea ez baita egiazkoa, hitzaren kartzelarena baizik. Musikaren zubian ametsekin dantzatu behar dugu ibaiez gandi eta beharrezkoa izanen da infernuko sua ezagutzea, konturatzeko zenbait den eder eta grina guztien asetzaila. Ixiltasuna da benetako askatasunaren ekarle eta hartara bildu behar dugu eskuekin, oinekin, gorputz osoarekin bildu ere. Amodioa –edo larrua jotzea, nahiago balitz– da errealtate munduarekin zuzenean lotzen gaituena, horixe bera ere, hein batean bederen, poesia baita: “lokartuko gira pixkat / esnatuko gira erdizka / eta zigarrotxo bat errez / asmatuko degu noiz / berriz alkartu”.

Daniela Albizuk etxerat itzultzean sakonki hartzen du arnasa, plazer handia baita “gauaz kanpoko aire fresko eta lurrindunaren usnatzea, burua xoratu arte” eguneroko gauzak zinez miresgarriak dira espetxean dauden presoentzat eta Danielak lagun minak baditu burdin hagen bertzaldetik. Poesiaren lekua zein da orduan? Presoak oroitzuz, tristuraz eta oldartzez betetzen zaio bihotza eta,aldi berean, idaztera bultzatzen du, nahiz eta isilean gorde bere pena, nahiz eta inori ez esan itsasoan igerika ibili dela ziegan daudenei ur tantarik ttipiena ere ukatu zaien egun berean. Bizitza bizi behar da, nahi eta nahiez. Bera ere, loretan egona izan da baina “ez nuzu batere lorietan”, bi hilabetez Parise inguruko “Karrika Zurxuri” zumdiko loretan ibilia baita, bai, Fleuri, Fleury-Mérogis izeneko presondegian. Poesia baino gehiago prosa poetikoa da berea. Edo ez, elkarrizketa itxura duten bere buarekiko bakarsolasak agian. Edo ez, oinazearen kronika da, kukuaren poesiaz mozorratua: “*Ne vous plaignez pas, vous voyagez en avion gratuitement!* Zioten. Bai kaka hirezat!!!”

Aurelia Arkotxa, unibertsitateko irakaslea eta olerkaria, literatur ikerketaren alorrean lan sakona egina, poesia definitzeko unean itsasoaz eta lur izkutukoez mintzo da. Poesia “urhegiko hitza” dela dio, “mappamundi zaharretan artxipelak sorrarazten dituen geografia berria”. Olerki laburrak eta biziak oparitu dizkio HATSaren poesiari. Kultura handiko olerkaria izanik, bere adimenaren bizitasuna eta ideien abiadura itzela agerian geratzen da. Olerkien izenburuetan itsasoarekin edota itsa-soa alderik alde zeharkatuz aurkitzear dauden lurrekin zerikusirik duten latinezko esaldiak erabiltzen ditu, XV. eta XVII. mendeko egileek erabili zituzten berberak. Halaber, Joannes d’Etxeberri Ziburukoaren baleazaleen otoitzen indarra nabaritzen da, *Manual Devotionezkoaren* oihartzuna gure burmuinetara ekarriz, Kanadako portu urrunen adierazle. Itsasuntziak, itsas hegiak, harpoilariak, arrantzale euskaldunak Red Bayko urhegian. Eta pixka bat iparralderago, *Oceanus Septentrionalis* aldean, hormamendi geldiak.

Rikardo Arregi Diaz de Herediak amodiozko olerki lirikoetan olerkigintza epikoa jorratzen du, oximoronaren labirintoan maisu izaki. Egile honen literatur bideak irudikatzen unean, XXI. mendeko koblakari baten erromantzeen aurrean gaudela esango nuke edo, bestela —eta agian zehatzago izanik—, gorputz atalak (zatiak?) ikertzen dituen forense baten txosten burutsuaren aurrean, poesiaren hitzezko eremu hotzanari azkazal zatiak eta eroritako iletxoak gaineratzen baitzikio. Amodioa eta lirismoa, gorputzaren urkinak elkarri trukatzeko behar fisikoa eta lirismorik onartzen ez duen animaliatasuna. Olerkariak bestearen gorputza

behar du eta sorginkeriaz baliatuko da behar duen gorputzaren jabeak sorginkeriaren sinesten badu edo, berdin zaio, zientziaz baliatuko ere, gorputz zuloen eta urkinen jabeak zientziaren nagusigoan sinesten badu. Bide guztiak zilegi zaizkio duen “amodio liriko” adierazteko, jarritako muga guztiak apurtu eta gainditu nahi baititu gorputz desiratuaren azalaren gainean bere eskuak epikoki hega daitezzen.

Yolanda Arrieta-Malaxetxebarriak olerki bakarra argitaratu zuen 2000. urteko bilduman. Olerki xamurra eta inozentziaz betea dirudikeena, baina anakolutuaren erabilera egokiari esker subkontzientearen mezu ixilekoa entzun daiteke aski ozen eta klar... Ai maitatzen baneki! Inozentzia alde batetik bai, olerkariak ume izaten jarraitu nahi badu poesiaren laguntzaren bitartez, baina ikasteko nahia eta pikardia puntu bat ere, amodio kontuetan denok zer ikasi baitugu eta deus ere ez dakienak oraindik ere gehiago. Olerkari honek, ordea, jakin badaki, kontrakoa esan eta lotsatia bailitzen anafora ugari eta, gorputzaren beroak eraginda, arnasa behar baino gehiagotan hartu ahal izateko oin hautsiko lerroak erabiltzen baditu ere: “Baneki / —eta ez dakit—, / oihal handi batean murgilduko / nintzake zurekin, / maite, / zu behatz, / eta ni / ditare”.

JosAnton Artze “Hartzurt” olerkariaren iritziz poeta batek saiatu behar du gu bezalako jende xeheari erakusten jendeak ikusten ez duena (edo, oro har, ikusten ez dena, ezin ikus daitekeena erakusten), poetak huraxe ikusten baitu. Nolabait esateko olerkaria bitartekari bat da, *medium* antzeko bat eta gure begieei ukatzen zaizkienak berak ikustaraziko dizkigu poesiaren bitartez. Bestela, zertarako erakutsi guk geuk ikus dezakeguna? Badu olerkariak beste lan larriagorik betetzeko beharra, begia galdu duenari, galdutako begiari so dagoenari edo “oraindik dakusan begiaz / ez dakusan begi itsuari so eta so / itsutuki begira” dagoenari astinaldi ederra eman behar dio, honela jarraituz gero itsutuko baita begi bat osasuntsu izanik ere. Zorionaren eta zorigaitzaren arteko muga oso fina da, zirriborratua agertzen zaigu askotan. Gure esku dago zorigaitzaren hatzaparretatik ateratzea edo, nahi badugu, ero-soago sentitzen bagara horrela, zorigaitzaren auto-gupida betierekoan murgiltzea. Gure aukera da, baina egoera guztietan zer ikasi badugu eta galdu dugunak gelditu zaigunaz jabetzeko balio izan badigu ez al gara guti galduz eta anitz irabazten atera? Hauxe da JosAntonek egiten digun galdera.

Amets Arzallus gerraren ondorio latzenetatik ihesi eguzkiaren bila doan ibiltaria dugu. Kosovoko bide minatuetan, fusilen hotsez okazturik, bertsoak eta poesia uztertzen dituen atzerritarra. Izan ere, ahozko literatura inon bizirik baldin badago Euskal Herrian izan da, bertsolaritzak lehengo mendeetako izpiritua mantendu baitu eta poesia bilakaturik gure egunetara ekarri. Holakoxea da Amets, errimaren beharra duen poetaz mozorraturiko bertsolaria. Neurtitz librearen garaian, libreago sentitzen da oraindik erritmo jakin bati errima askeak ematen.

Mikel Asurmendik erritmo biziko olerkiak ditu gogoko, abiadura handiko errepi-deetan bidaiatzera ohitu da eta ez du galtzeko astirik. Aresti miresten duela aitortzen du eta keinu bat egiten dio olerkari honi 2001eko antologian. Haren itzala nabaritzen da olerkia egituratzeko eta antolatzeko unean, baina gainerakoetan antitetikoa da, arina da oso, kontzeptuak bata bestearen atzetik dator uholdeka informazio guztia prozesatzeko astirik eman gabe. Asurmendik gogoratzen duenez,

Arestirentzat poesia mailu bat zen, eraginkorra, kolpea emateko prest dagoena, eta mailua izateagatik pisu handiko beraz. Baina, berak sortzen duen poesia sokaren beste muturrean kokatzen da, eraginkorra da bai, baina hegalaria, kolpea eman behar baldin bada emanen da baina printzipioz ez du mailukada eman nahi, baizik eta, ilusioaz eta gogoaz, bizitzari bizitza, anaiari ikasitakoa eta maitatu zutenei eman zioten bizia eskertu nahi dizkie.

Eta agindu bezala, orain, goiko idazleei esker poesia zer den dakigularik, jakin dezagun lagin honetatik kanpo dagoen beste olerkari baten iritziz zer den eta zer ez den benetan barneko arima hustea. Barneko harra elikatzea. Izan ere, *Manex Bergaraten* poesiak kanten mundura garamatza, bost lerrotako ahalpaldiak erabiltzen ditu, hamahiru silabakoak baina zesura garbi eginez zazpigarren silabaren atzean. Bertsolarien poesiarako gogoia, berriro ere, argi erakusten da hemen. Gai herrikoiak darabiltza (“oporretan jendea farrandan dabila”) eta bere sorterriari loturiko arazoak salatzen ditu. Jendearen maltzurkeria ongi ezagutzen du baina ez da horregatik maltzur bilakatzen. Kitzikatua izan da eta liztor-jendearen eztenkadak ezagutu ere, baina ez du horregatik ziztatu. Kasu honetan ere, poeta besarkadaren alde agertzen da, bere poesiari irria dario, eta zoriona, norberak bihotzean baitu poesia (barne erreka bada, edo egosia).

Hatsaren poesiaren gaiak

Seguritate soziala, Visa txartela, Euskal Herria(ren geroa?), euskararen erabilpenaren gai minbera eta kolore anitzeko pastillak Itxaro Bordaren zitoplasmak eta hauek inguratzen dituzten mintzak lotarazteko (*stress, panic, anxiety*). Begiradak, ezpain goriek musukatzean dakarten hotza Iñaki Bravoren gorputz izu/izoz/tuan edo, bestela esanda, maitasunean hasi berriak direnen amodio iheskorren hozpe-
ra eta biharraren zalantza. Zubereraren indarra bihotzak goratu eta zoriona eta bozkarioa ozenki aldarrikatzeko, Junes Casenave-Harigile: Ûthürria, gorderik den sorgia, buztana ikara ixtil txoriak, idazlearen luman ez dū lekürik ülüntarzunak. Natura eta haizea, ekaitza eta ixiltasuna, zimizta zuriak eta argia, zure barnea zulatzen dituzten mihi hotzak Junes Casenaveren olerkian. Indietako jainkosa bere andreari jarritako hitzak (“bihotz bat zutaz betea”), arranoak bezala eta Icaro eraberrituak bailitzen parapente-hegalez jantzita Zuberoko bortuen paradisu-
sua den zelüko leihoan hegoa eta iparra menperatzen dituen laboraria, Jean-Louis Davant. Akropolia, Ama-Lurra, izar-bidea, irrika eta jakintza, grazia eta itxaropena Eñaut Etxamendiren mundu erreferentzian. Txetxeniarak eta soldadu errusiarren harma, tiro, pum eta munizioak, Kanboko langile goiztiarren kafe beroa eta, bizirik gaudeno, zeruzelai urdinean eta karrikaren izkinean beste egun gehiago marraztu delako zoriona, Luzien Etxezaharretak opa izana. Zer ote garen, zer ote EZ garen? “... nora eta nondik jakin / nahiz, eternitate eta orenak / ... eta amaiarik balego, zer ote / gero?” (Patxi Ezkiaga). Honelaxeko gaiak, honelaxeko grinak, honelaxeko barne ikerbideak, amodioz, bilduma honetara bil-
duak.

Hatsaren idazleak

Eneritz Abruzua, Henriette Aire, Daniela Albizu, Aurelia Arkotxa, Yolanda Arrieta, Ainara Balantzategi, Itxaro Borda, Nekane Dagerre, Oihana Dagerre, Karmen Esteban, Agnes Ezponda, Arantxa Hirigoien, Extefana Irastorza, Ana Isabel Iturbe, Amaia Iturbide, Amaia Lasa, Ainara Maia, Miren Agur Meabe, Elene Mendizabal, Marijane Minaberry, Maripi Solbes, Graxi Solorzano, Arantzazu Ugarte, Nekane Urkizu, Bego Zestau, Ima Zestau, Amaia Zubiria. Oraintsu arte, olerkigintzan aritzen zirenen artean emakume-izen gutxi entzuten ziren. Argitaletxeak ezezagunaren aurrean beldur izaten dira. Porrotaren beldur, diru-galerak izateko arriskuak berebiziko garrantzia du liburu bat edo beste argitaratzeko ulean.

Idazle ezagun gehienak, baten bat izan ezik, gizonezkoak dira. Horiek dira gehien saltzen dutenak eta liburuak arazo handirik gabe plazaratuko dituztenak. Besteak, aldiz, ilunpetan daude. Inork ez ditu irakurtzen inork ezagutzen ez dituelako eta haien lanak ez daude apalategietan bildurik.

Hatsaren poesian, berriz, denak dira onartuak eta argitara emanak. Ondorioz, normalean izkutuan dagoena agerian gertatzen da. Kaxoi batean ahaztuta dagoena, *Peru Abarka* ospetsuaren antzera, esnatu eta kritikaren plazara hurbiltzen da. Hori da, hain zuzen ere, bilduma honek ahalbidetzen duena, errealitate berri bat erakusten digu. Merkatuak estaltzen duena, azaleratzen digu. Existitzen ez zirenak, bizi-rik daude. Bai; emakumeak badira, izan, euskal literaturan eta, ageri denez, olerkigintzan bereziki, ia-ia idazleen zerrendaren erdia harrapatzen baitute. Ez da gutxi.

Gizonezkoen artean, Jakes Ahamendaburu, Jon Aiastui, Piarres Aintziart, Kepa Akixo, Luigi Anselmi, Jakes Antz, Alvaro Aragon, Rikardo Arregi, Joxe Agustin Arrieta, JosAnton Artze, Txaber Azpitarte, Mikel Asurmendi, Karlos Azkarate, Iñaki bastarrika, Manex bergara, Iñaki Bravo, Junes Casenave-Harigile, Jean Louis Davant, Eñaut Etxamendi, Luzien Etxezahareta, Oier Fernandez, Iñaki Hervada, Xabier Iratzeder, Imanol Irigoien, Juan Mari Irigoien, Peio Jorajuria, Gabriel Korta, Manex Lanatua, Asier Larretxea, Gorka Lasa, Juan Ramon Madariaga, Gerardo Markuleta, Mikelats Gorroto, Luis Mari Mugika, Olarizu, Juan Luis Otamendi, Xabi Pascual, Andoni Salamero, Juanma Sarasola, Karlos Santisteban, Xabier Soubelet, J. Pier Soudre, Kirmen Uribe, Mikel Zumeta eta Edu Zelaieta.

Zerrenda honetara Euskal Herriko bazter guztietako idazleak bildu dira, horien artean bi aldeetako nafarrak. Itxaro Borda, adibidez, Oragarren (Behe Nafarroan) jaioa eta Bego Zestau “Ttittu” Iruñean (Nafarroa Garaian). Batzuen iritziz, Aingeru Epaltzak behin baino gehiagotan gogoratu digunez, XX. mendea izan da idazle nafarren mendea. Nafarroan, egia da, euskalki guztiak batzen dira, euskalki guztiak dira “nafarrera”, baina duela gutxi arte idazle nafarrak lotan zeudela zirudien, Etxepare eta Axularrekin, Larreko eta Manezaundirekin nahiko genuela ematen zuen. Eta ez da hala. Azken hamarkada hauetan izenak eta izenak gaineratu dira hasierako nomina urri hari. “Gorka Trintxerpe” (Patxi Zabaleta) ospetsutik hasi eta “Ttittu” (Bego Zestau) olerkari hasiberrirainoko bidea luzea izan da baina,aldi berean, ustez baino arinagoa. Idazle batzuk aipatzearen, hauek azpimarratu beharrekoak dira, Aingeru Epaltza (jakina!), Pello Lizarralde, Josetxo Azkona, Jon Alonso, Eduardo Gil Bera, Juanjo Olasagarre, Patziku Perurena, Iñaki Zabaleta... eta Jokin

Muñoz eta Isidro Rikarte eta Mikel Taberna eta Maite Urkia eta beste hainbat... Gazteen artean, Alberto Ladron, Garikoitz Berasaluze, Amaia Elozegi, Castillo Suarez, Aitor Txarterina... Behenafarrak ahaztu gabe, hauek ere prestigio eta kalitate handikoak, Itxaro Borda, Antton Luku, Daniel Landart... Pixkanaka-pixkanaka aurrera goaz, Nafarroako literaturaren historian beste orrialde bat gehiago gainera daiteke, idazle gutxi oraindik, emakume gutxi oraindik, baina inoiz baino gehiago, inoiz baino proiektio gehiago ere euskal literaturaren unibertsoan; eta hau, hein batean, HATSAREN POESIAri esker: *Nahiaren ezinak minaren inguruan sortutako une gazi-geziak...*

● *roitzapenak dantsan gora-behera,
desiraren eskutik hartuta*
(Bego Zestau)

Bibliografia

- HATSA (1999, 2000, 2001) *HATSAREN POESIA*, Olerki Bildumak 1999, 2000, 2001. Senpere: Hatsa Elkartea.
- KORTAZAR, JON (1997) "1996ko kaiera", *Hegats* 15/16, Literatur aldizkaria. Euskal Idazleen Elkartea: 83-98.

David O. Russell's *Flirting with Disaster*: Survival of the Family Unit on the Road

Carmen Indurain Eraso

A road narrative, first of all, responds to the breakdown of the family unit, that Oedipal centerpiece of classical narrative (1997:2).

Steve Cohan and Ina Rae Hark's statement has certainly proved to be the case in most road movies up to our days, from Dennis Hopper's archetypal *Easy Rider* (1969), to more recent representatives of this genre, such as Ridley Scott's *Thelma and Louise* (1991). In these films, a required, shared condition for riders to get on the road was the absence or absolute denial of the responsibilities of domesticity: marriage, motherhood and employment. However, David O. Russell's road film *Flirting with Disaster* (1996) constitutes a remarkable exception to this generic rule. The aim of this paper is to analyse the innovating appearance of the family unit in the road movie genre as presented in *Flirting with Disaster*, but specially to show the survival of the married couple and the happy family after the threat posed by the transformational road adventure.

The presence of the romantic love story of a heterosexual couple inherited from the *film noir* and the gangster genre in such films as Nicholas Ray's *They Live by Night*, (1948), Joseph H. Lewis's *Gun Crazy*, (1950) and Arthur Penn's *Bonnie and Clyde*, (1967), is a recurrent element which has proved fashionable throughout the history of the road movie genre. A second reinvention of this antidomestic outlaw couple is to be seen in a great number of films of the 90s like *Wild at Heart* (David

Lynch, 1991), *Kalifornia* (Dominic Sena, 1993), *Natural Born Killers* (Oliver Stone, 1994), *Mad Love* (Antonia Bird, 1995) and *Feeling Minnesota* (Steven Baigelman, 1996), to name but a few. However, most of these romantic couples were not married and certainly none of them constitute what we traditionally understand by the term 'family'. Road films up to now have only presented fragmented and/or broken families escaping on the road, like the leading one in Wim Wenders's *Paris, Texas*, (1986). Apart from the odd example of films presenting the journey of two siblings (Barry Levinson's *Rain Man*, 1988, and Lisa Krueger's *Mommy and Lo*, 1996), the starring formula only-parent-with-child (real or surrogate) is the closest a road movie has been to the traditional concept of family. *Paper Moon* (Peter Bogdanovich, 1973), *Alice in the Cities* (Wim Wenders, 1974), *Alice Doesn't Live Here Anymore* (Martin Scorsese, 1974), *Love Field* (Jonathan Kaplan, 1992), *A Perfect World* (Clint Eastwood, 1993) or the most recent *Tumbleweeds* (Gavin O'Connor, 1999), constitute some illustrations of these films where a one-sided parental relationship is either built up or recovered during a transforming trip. *Flirting with Disaster*'s originality therefore lies first of all in its introduction of an entire family as protagonist of a road movie and secondly in the unexpected survival of the institutions of marriage and the family that it represents.

As Tina (Téa Leoni), the main threat to the leading couple's marriage, remarkably states in the film:

Every marriage is vulnerable, otherwise marriage wouldn't mean anything, would it?

Her words indeed sum up the main theme in this road movie: the vulnerability of the institution of marriage and the risk of a family break-up, which as the very title of the film suggests is the oncoming disaster the protagonists will be flirting with. Following Hollywood's tendency to identify stars with particular genres, Ben Stiller and Patricia Arquette's presence as main protagonists Mel and Nancy already warns the viewer of the kind of film he/she is going to watch. Stiller indeed possesses a long background as a comedian, remarkably exploited both on TV (its best illustration being *The Ben Stiller Show*, which he wrote, produced and starred for MTV) but also in such big screen comedies as Bobby and Peter Farrelly's *There's Something about Mary*, (1998), and Jay Roach's *Meet the Parents*, (2000). In addition, Arquette's recurrent appearance playing wild and wily women in action and road films (Tony Scott's *True Romance*, (1993), and David Lynch's *Lost Highway*, 1997) help build up the background for a film cleverly publicised as a road comedy. In *Flirting with Disaster* these two actors star as the leading young married couple who set to the road from New York to San Diego with their 4-month-old baby and an adoption-counsellor in tow, Tina, so as to meet Mel's natural mother. The ultimate motif for this journey to occur is a genuine one: Mel Coplin, an adopted entomologist, suffers from an identity crisis which remarkably stems from his rather unstable family references –both from his lack of roots and especially from his paranoid, overprotective adoptive parents. This crisis prevents him from finding a name for his own baby and, allegedly, might be having a negative effect on his marriage, which is going through a bad sexual patch. Mel and Nancy are shown to form a modern couple which seems to follow Virginia Wright Wexman's model of

companionate marriage,

“which stresses partnership and communication in the domestic sphere, replacing the depiction of heterosexual romance as the Victorian notion of two separate spheres” (1993:13).

We witness the couple's discussion and shared decision to get to the road in search of Mel's lost identity in a scene remarkably sealed by a classical element marking the beginning of their journey: the kiss, 'a privileged element associated with romantic transaction' and 'a significant moment of change' (Wood, 1984:18). The hero's inner search links mobility and action in a journey which does not constitute a mere travelogue but a being and experiencing on the road. And it is the characters' metamorphical travelling experience, distinctive of the road genre, that matters in this journey. Mel and Nancy do not aim at getting to know distant locations or reaching a particular destination, but at discovering Mel's genetic roots, something which he will eventually understand as absurd. Nevertheless, this road experience, made of events but especially of significant encounters, will exert a transformation in the protagonists which calls for deep analysis. From the very beginning of the film we are presented with marriage and family put in danger by the couple's problems in the sexual sphere, surprisingly coming from Mel's side after Nancy's new condition as mother. They have resorted to arranging sex-dates, just what Tina, herself a brand new divorcée, mentions as a symptom of her dead marriage. Unaware of his own wife's sex appeal, Mel straight away feels a strong attraction towards Tina, an ex-dancer turned training counsellor for an adoption agency. All along the journey a mixture between early mid-life crisis and 'seven-year-itch' leads him to an inner fight between sexual extra-marital pleasure and faithfulness to a loving wife and caring mother, a dilemma the audience is invited to share. Therefore, disaster in the form of infidelity is here forecast with the appearance of repressed sexuality. As Robin Wood rewrites from Freud: 'In a society built on monogamy and family there will be an enormous surplus of repressed sexual energy and that which is repressed must always strive to return' (1984:80). Mel's potential infidelity is presented through the constant contrast between the two heroines he is involved with. Nancy is a blonde, petite career woman and new mother who looks quite unsophisticated and sexually unappealing when compared to her opponent now she has lost her pre-pregnancy figure. She is shown as a long-suffering mother and supportive wife who is not afraid to get to the road with her baby to help her husband sort out his crisis. Tina, a tall, blue-eyed brunette with a powerful sexy look and body and a refined taste for hairstyle, clothes and lingerie is a new divorcée whose dilemma is whether to seduce Mel or find herself an intelligent male to get pregnant with and build a life of her own. Nancy soon starts to feel jealous after understanding the danger in Mel's attraction to Tina, a danger Mel's foster-mother cleverly guesses and mentions early in the film: 'This woman strikes me as being very dangerous'. Contrary to expectations, hostilities between these two female characters are kept to the minimum, perhaps due to their shared condition as suffering women craving for the love and attention they lack from a male partner. The parallelism between these two heroines helps build up an increasing sense of

oncoming chaos in the married couple, a chaos exploiting a humorous perspective whereby Nancy is taken for the nanny and Tina for Mel's wife.

To make matters worse, the probabilities of an imminent adultery will be on the increase thanks to the timely appearance of Tony, Nancy's old-school friend and secret admirer. After a failed family reunion in San Diego, the leading trio-with-baby head for Michigan, where an incident with a lorry takes them to the police station. It is there that they meet Tony and Paul, a couple of bi- and homosexual federal cops who surprisingly join them on their bizarre cross-country trip, to New Mexico this time. Jealousy, sexual innuendo and potential infidelities are multiplied with the appearance of this new couple, who dangerously increase the threat to the family unit or 'flirtation with disaster'. Contrary to the average Hollywood horror film's formula, normality in this film is not threatened by the monster (Wood, 1984:79). Remarkably enough normality –here a heterosexual monogamous married couple and their family– is threatened by the social institutions that should support and defend its welfare: an adoption counsellor-in-training and a federal policeman, (whose alliterative names Tina and Tony emphasize their common quality as sexually tempting and family threatening). After a parallelism between female opponents we face the contrast and suggested choice between Tony and Mel, now in a tug-of-war for Nancy's love. Tony's main success consists of providing Nancy with the yearned-for affection her husband has denied her and also of proving his sympathy towards female issues, especially those related to motherhood, his own personal frustration. This film certainly offers a positive gay reading, since it presents Tony, a bisexual male, as a good father, (if it wasn't for his recidivist unfaithfulness, recurrent every eight months, as his boyfriend Paul claims). Mel's suitability as a father is put to question by his constant dreams of extra-marital sexual intercourse with Tina. In addition to this, he seems to abide by Kathlyn Rowe's conclusion that nowadays 'femininity is gauged by how little space women take up' (1990:413). His public humiliation of his wife by saying that she is always hungry shows that he may have lost his attraction and love for her merely because she has put on some weight. And, paradoxically, the presentation of food as Nancy's antidote to sexual frustration is a symptom that he is the one to be blamed for it. Now he is placed in Nancy's shoes as 'potentially betrayed' the tables turn and it is he who is fraught with jealousy to see that other men still find her sexually attractive. With this behaviour he makes a fool of himself and even shows his homophobic side, when he snatches his son from Tony's arms after he learns that he is a bisexual.

Moreover, the interference in the action of two secondary couples, those formed by Mel's adoptive parents (Mary Tyler Moore and George Segal) and his natural ones (Lily Tomlin and Alan Alda), will add to the chaotic situation. The casting of four great TV icons of the 60s and 70s for the two sets of parents shows the director's nostalgia for the films of that period which he confesses as his inspiration: 'they were original, subversive and had big movie stars in them' and moreover provides the film with a cultural referent, since as he states: 'they resonate culturally' (...) 'they are the fantasy parents of a generation' (May, 1997). From the very beginning of the film we are presented with Mel's feeling of lack of belonging, of incompleteness at not knowing his real parents. His exaggerated eagerness to integrate in a family background, as seen through his attempt to bond with his newly discovered mother, is a symptom that he

is not fully content with his current parents. He keeps making a fool of himself trying to mimetise with his new relatives until Nancy reminds him that:

We have to be open to them but we do not have to become them!

Just as the film's workings had previously demanded our positioning as viewers regarding the two competing pairs, whether female (Nancy and Tina) or male (Mel and Tony), we are now invited to see through Mel's eyes and inevitably produce some value judgment after comparing the two parental couples. We are firstly inclined to dislike his adoptive parents since they constitute a clear illustration of the old regressive values of Jewish conservatism and are full of neurotic obsessions and prejudice, as seen in their overprotective parenthood and their nasty rejection of homosexuals. A good illustration of this general distaste for Mel's parents is shown by means of a character outside the family. Tina's reaction to Mel's complimentary phrase where he tells her that she reminds him of his mother will be a strong slap in the face, for she finds this remark highly offensive. On the opposite side of the scale, we finally get to know Mel's genetic parents: a couple formed by a Jewish scientist and a member of the Hell's Angels who were forced to give their baby away since 'indisposed' in jail for drug dealing. We first of all feel attracted to this couple of modern, liberal, artistic parents, representatives of the subversive values of the 'flower power' and 'easy rider' culture. Later on, however, we are disappointed at facing a couple of professional drug dealers who have built one of those 'expelling, pro-acid, kind of non-smoking homes', as Tina states. Moreover, they have proved unsuccessful in their role as parents of a neurotic, autistic-looking son, Lonnie, the sort to put some big drug dose in an unknown brother's dinner out of sheer jealousy. Once again, the viewer is presented with some parallelisms, in this case that between two male brothers, Mel and Lonnie, the latter a mirroring alter-ego, a freakish incarnation of Mel's destiny, had he not been adopted.

The presence and the interrelation of these four couples, with all the sexual cross-pollination this could imply, makes the risk of disaster reach its maximum peak. However, before analysing how the film sorts out this extreme situation, the position and subsequent message it offers the viewer, we need to analyse the element which best emphasizes the overall feeling of chaos prevalent all along the film: its comic tone. As I mentioned before, this road film participates to a high degree from the comedy genre too, which as Yvonne Tasker remarks, facilitates its transgressive depiction of shocking sexual issues and social satire:

Comedy does have a particular relationship to authority and to the transgression of social conventions; it provides a space in which taboos can be addressed, made visible and also contained, negotiated (1998:163).

The director's own statement explains the approach to the comic he uses in *Flirting with Disaster*:

I was inspired by films like The Heartbreak Kid or Shampoo, the credo of which is you do everything with deadpan naturalism –you play down everything. You never put on a comic face; you avoid everything that is obvious and forced. You take natural situations and push them into the outrageous, but you never leave a sense of reality– (Los Angeles Weekly, 1996).

This 'pushing of natural situations into the outrageous' is built up in an increasingly gradual, rhythmic pace, which provides humour all along the film. Worth of mention are two main comic sources: the physical, visual gag, which makes us think of the classical screwball comedies of the 40s and 50s, and the witty, verbal humour best exemplified by the one-liners or amusing, brief comments of the characters. A recurrent illustration of the physical gag is the fall. Mel and Tina lose balance after some unexpected Indian thumbwrestling in the wrong mother's house and knock over an expensive glass bric-à-brac collection. They also find themselves in an awkward physical position after smooching around in a narrow corridor of a guest house. No wonder critics have successfully compared Tina to Lucille Ball thanks to her 'genial willingness to fall down'. Mel's eagerness to please his macho new father figure makes him insist to be taught how to drive a lorry and ends up in the destruction of a rural post office. Significantly, the characters' bodies are also used to great physical comic effect and nearly always hold strong sexual connotations. Illustrations of this abound: we laugh at Mel's failure to hide an 'unfaithful' erection, at Mary's (Mel's natural mother) lifting of her blouse to show Nancy the power of a good bra to fight sagging breasts so as to keep one's husband, at her flossing her teeth while making love, the amazing sight of Tony licking Nancy's armpit, the shock of the early scene where Nancy practises a fellatio while Tina waits next door and the baby keeps crying, to name but a few. This series of offbeat characters, awkward situations and unexpected reactions, together with some recurrent mistakes, shenanigans and complications keep up the film's witty humour up to the end credits. At a deeper level we also find a smart social satire focusing on the varied lifestyles introduced by this road film. *Flirting with Disaster* mocks both the conservative and the liberal stance through gags on republican presidents, Jewish couples, hypocritical North Europeans, good Samaritans, Hell's Angels, ex-hippie drug-dealers and even such social institutions as federal officers and adoption counsellors. The characters' gender relations and sexual tendencies also constitute a good source of humour, for by means of this sample community of divorced, married or single, and hetero-, homo- or bisexual characters, (which some critics call a view of Middle America), the capriciousness of human sexual politics is hereby denounced. Indeed, humour involves every character, except remarkably, Nancy, who, baby at hip and neglected by her self-absorbed husband, is the only person who inspires pity rather than laughter.

However, it is no less surprising after an impending disaster to see that the director's final choice for the film is the survival of marriage and family. But how is the survival of the couple achieved? What is the film's main message to the viewer about marriage, sex and gender relationships?

A spontaneous first answer to these questions could be that the film's autobiographical nature may account for its 'feel-good ending'. The autobiographical traits in *Flirting with Disaster*, also allowing for a sense of reality within chaos, are clearly explained by the director himself:

The whole movie is a snapshot of my life two years ago. I had just had a son, and I was disoriented in my marriage, and my adopted sister had just found her biological parents. It sort of filtered down in a way, I took the strangest, most embarrassing parts of myself and created an entire character around that (Los Angeles Weekly, 1996).

A second simple explanation of the survival of the traditional couple may be Russell's need to twist towards a more moderate stance after his incest-themed debut *Spanking the Monkey*, (1994), whose title indicates a euphemism for masturbation. Thus, this Sundance Festival award-winning film, though generically different, clearly shares one thing with *Flirting with Disaster*: the director's predilection for the subversive approach to the themes of sex and family. Whether focusing on masturbation and incest or faithfulness and sexual temptations, they both share the prevalence of the sexual discourse – 'the new motif force of the film industry' – according to *The Oxford History of World Cinema* (1996:496). It is significant too that sex in *Flirting with Disaster* is not only a problem endangering the couple when repressed but significantly its solution when eventually appeased. Like the ending in Stanley Kubrick's *Eyes Wide Shut* (1999), this film presents a healthy sexual life as the key to a harmonious love relationship. The moment Mel and Nancy, at long last, manage to have sexual intercourse, disaster in the form of family threat disappears. In addition, we also witness the two parental couples as stable and longlasting since still sexually active, either spiritual style or babysitting their grandson. It is also very telling to understand that the only couples or characters with poor sexual lives are those whose lives seem more unbalanced. Among these, we find Mel's brother, Lonnie, a dangerous, hyperjealous neurotic and, especially, Tina, who, sexually rejected, finally appears as a bad person when she spitefully tells Mel that he is an 'inappropriate husband because he has got a messy life and he doesn't earn enough money'. We also see Tony and Paul's relationship as an ailing one, since they do not make love and are suffering from a promiscuity problem on Tony's side. He is indeed a character whose obsession with sex makes it his only topic of discussion – from circumcision to nipple irritation and breast-feeding position, to his humming tip for a better sex and the risk factor in homosexual sex.

If the formula 'Good Sex equals Good Marriage' is the key to prevent 'disaster' for The Coplands and symbolically, for any couple, it is no less true that a positive family background is presented as a factor which also facilitates the survival of marriage. Despite their neurosis and prejudice, Mel's adoptive parents are all in all honest, loving parents. They care not only for their son, but also for his current family members. They do not hesitate to run after Mel and Nancy when they feel they are in danger or to contribute to their wellbeing by babysitting for them so that they can make love and thus preserve their threatened marriage. Thus, a positive, though imperfect, family background is presented as a necessary support in the development of marriage and new parenthood.

On top of that, the film's remarkable depiction of Mel's direct family, that is, Nancy and their baby, as main characters present all along the journey is another factor holding a great positive influence on the survival of their family. Nancy has been assigned the role of wife but also that of mother, which, as Tasker states, is one of the three main roles for women in action films of the 90s, together with 'macho/masculine and others' (1998:69). Moreover, the only lifestyle to keep its dignity and sanity throughout the film is the one related to motherhood that she represents, following Griffith's classical stereotype that 'the good woman is always a mother' (Wright, 1993:49). Indeed, the appearance of mother-cum-baby all along

the film asserts Wood's concept of the child as 'a symbol of new growth and regeneration' (1984:167). Their baby stands for a new beginning, a new future for the Coplands back home and a great reason to fight for their couple. Once Mel has realized the aimlessness of his trip for roots it is time for the whole family to go back to New York, where they belong. And here we find what Robin Wood denominates 'an obstinately recurring motif of the American cinema, the line (invariably spoken by the man to the woman) 'Let's go home' (1986:21), or variations on it' in this case:

'I wanna go home tomorrow'.

'So do I, and get out of here'.

The couple's stated wish marks the end of the journey, a return to the cyclical structure of classical films, atypical of the road movie genre but generic in the comedy, which returns the protagonists to their home or original situation after a series of significant trials and adventures have allowed for the recovery of the status-quo.

To conclude:

Apart from its comic exploitation of such relevant issues as love and family relationships, parenthood, adoption, drugs and the volatility of sexual attractions, the main point in *Flirting with Disaster* is to show that Mel's inner search was wrongly focused on the search for his biological parents in the first place. The journey's ostensible goal has proved illusory, but his road experience has somehow taught him where to find his true identity and how to readdress his life. Therefore, the trip does not prove fruitless after all, since it has enabled the protagonists to strengthen their love and family relationship and moreover it has made Mel appreciate and come to terms with his share of both wife and original, adoptive family. Eventually he learns to be content with what he has, may that be plumpish wife and crying baby or neurotic adoptive parents. They all constitute his identity, his home, back in New York, and he can now feel happy to understand that Dorothy was right in saying that 'there is no place like home'.

On the whole, *Flirting with Disaster* is an innovative road movie, deviating from generic stereotypes by presenting an entire family on the road, searching for the identity of a confused father. From now on marriage and parenthood are an option in the genre. The transforming journey can give a new direction to the drifting lives of a whole family, here The Coplins, for they can also join this trip towards personal evolution. If, moreover, the trip includes an attractive chaperone and the crisscrossing of three other secondary couples with their subsequent problems, anxieties and sexual potential, disaster is ready-to-watch. In addition, the neverending range of possible encounters, dilemmas, attractions and chaotic events is cleverly framed within a comic perspective and with a powerful sexual content. However, after all, this imminent chaos symbolized by a potential marriage and family break-up which is built up all along the film does not go beyond the level of 'flirtation'. Neither Mel nor Nancy have an affair and they eventually reconcile with each other after a healing sexual session and Mel's awareness of his own identity: himself, his wife, his baby and his adoptive parents. No adultery is committed and the classical values of the US American traditional family unity are therefore upheld by this road film. The film's autobiographical and more remarkably, comic nature,

its appraisal of a healthy sex life, and of a positive, supporting family background, together with its significant depiction of motherhood, constitute the main factors facilitating the survival of the couple after a frantic but transforming road journey.

Despite its subversive depiction of controversial sex and gender issues through a successful comic perspective and its significant presentation of a companionate marriage and family as protagonists, *Flirting with Disaster* recovers Hollywood's classical closure, regarding both form and content. Its cyclical structure leading back home, together with its traditional promotion of marriage and the family and the harmful effects of promiscuity and drugs, though laudable and unexpected, may disappoint the viewer who may have found disaster, that is, the presentation of the characters picking up the pieces of a broken marriage and family, as a more realistic and interesting option, or, at least, more in accordance with the traditional conventions of the road movie genre.

Bibliographical References:

- ATKINSON, MICHAEL 1997. 'They've Got (Weird) Rhythm'. *Movieline Magazine*. March.
- COHAN, STEVE and HARK, INA RAE, eds. 1997. *The Road Movie Book*. London and New York: Routledge.
- EVANS, PETER and DELEYTO, CELESTINO 1995. *Terms of Endearment: Hollywood Romantic Comedy of the 1980s and 1990s*. Edinburgh University Press.
- EYERMAN, RON and LÖFGREN, ORVAR 1995. 'Romancing the Road: Road Movies and Images of Mobility'. *Theory, Culture and Society*. vol12, n1, Feb: 53-79.
- FISCHER, LUCY 1996. *Cinematernity: Film, Motherhood, Genre*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- KEOUGH, PETER 1996. 'Flirting with Success'. *Los Angeles Weekly*. March 28th-April 4th.
- KRUTNIK, FRANK 1990. 'The Faint Aroma of Performing Seals: The 'Nervous' Romance and the Comedy of the Sexes'. *The Velvet Light Trap*. n26 Fall. University of Texas Press. 57-62.
- LADERMAN, DAVID 1996. 'What a Trip: the Road Film and American Culture'. *Journal of Film and Video*. vol48, n1-2, Spring-Summer, 41-57.
- MALTIN, LEONARD 2000. *2001 Movie and Video Guide*. Harmondsworth: Penguin BOOKS.
- NEALE, STEVE 1992. 'The Big Romance or *Something Wild*: Romantic Comedy Today'. *Screen*. vol33, n3, 284-299.
- NOWELL-SMITH, GEOFFREY 1996. *The Oxford History of World Cinema. The Definitive History of Cinema Worldwide*. Oxford University Press.
- PEARY, GERALD 1987. 'On the Road'. *American Film*. Jan/Feb, 65-67.
- ROWE KARLYN, KATHERINE 1990. 'Roseanne: Unruly Woman as Domestic Goddess'. *Screen*. 31(4).
- RUSSELL, DAVID O. 1997. *The New York Screen Writer Monthly*. May.
- SEIDMAN, STEVEN 1991. *Romantic Longings. Love in America, 1830-1980*. New York and London: Routledge.

- TASKER, YVONNE 1998. *Working Girls: Gender and Sexuality in Popular Cinema*. London and New York: Routledge.
- WHITE, MIMI 1989. 'Representing Romance: Reading/Writing/Fantasy and the 'Liberated' Heroine of Recent Hollywood Films'. *Cinema Journal*. vol28, n3, Spring, 41-56.
- WILLIAMS, LINDA 1991 (1984). 'Something Else Besides a Mother: *Stella Dallas* and the Maternal Melodrama'. In Marcia Landy, ed. *Imitations of Life. A Reader on Film and Television Melodrama*. Detroit: Wayne State University Press.
- WILLIAMS, MARK 1982. *Road Movies*. New York: Proteus.
- WOLFF, JANET 1993. 'On the Road Again: Metaphors of Travel in Cultural Criticism'. *Cultural Studies*. vol7, n2, 224-239.
- WOOD, ROBIN 1986. *Hollywood from Vietnam to Reagan*. New York: Columbia University Press.
- WRIGHT, VIRGINIA 1993. *Creating the Couple. Love, Marriage and Hollywood Performance*. Princeton University Press.

ABSTRACT

Instead of the usual denial of the responsibilities of domesticity: marriage, motherhood and employment David O. Russell's road comedy *Flirting with Disaster* (1996) presents a family as road protagonist. The aim of this paper is to analyse the innovative appearance of the family unit in the road movie genre as presented in *Flirting with Disaster*, but specially to show the survival of the married couple and the happy family after the threat posed by the transformational road adventure. Despite its subversive depiction of controversial sex and gender issues through a successful comic perspective and its significant presentation of a companionate marriage and family as protagonists, *Flirting with Disaster* recovers Hollywood's classical closure, regarding both form and content. Its traditional, unjustified promotion of marriage and the family may disappoint the viewer who may have found disaster as a more realistic option, more in accordance with the traditional conventions of the road movie genre.

RESUMEN

Flirting with Disaster (1996) es una comedia de David O. Russell que presenta a una familia como atípica protagonista de una película de carretera, género cuyos protagonistas normalmente rechazan las responsabilidades de la domesticidad: el matrimonio, la maternidad y un trabajo fijo. Este artículo pretende analizar la presencia innovadora de la familia como protagonista de una película de carretera y especialmente cómo sobreviven la familia y el matrimonio al viaje transformacional. A pesar de su presentación subversiva de temas polémicos de sexo y género a través de una inteligente perspectiva cómica, *Flirting with Disaster* recupera el final clásico del cine de Hollywood, tanto en forma como en contenido. El desastre anunciado por el título del filme y avalado por las convenciones del género de carretera se ve sustituido en esta película por una injustificada y tradicional exaltación de las instituciones del matrimonio y de la familia.

Reseñas

Erroibarko eta Esteribarko hizkera

Dra. Orreaga Ibarra Murillo,
Dpto. Filología Universidad Pública de Navarra
Ed. Universidad Pública de Navarra, 2000

Creo de interés dar a conocer en castellano un libro imprescindible escrito en euskara por la Dra. Orreaga Ibarra Murillo. Como tristemente tantas veces suele ocurrir, existen grandes trabajos que suelen quedar ocultos para el gran público e incluso para el lector especializado debido a la poca difusión que se suele dar a los títulos aparecidos en lengua vasca. Navarra cuenta en la actualidad con un alto nivel en lo que a estudios dialectológicos se refiere y sin embargo esa realidad no llega a ser conocida por nuestra propia sociedad.

En efecto, el euskara y los estudios vinculados a él no llegan a traspasar las fronteras simbólicas del propio idioma y, unas veces porque así se ha querido desde dentro y otras porque así se ha obligado desde fuera, el hecho es que el euskara y su mundo cultural ha quedado reducido las más de las veces a un espacio endogámico en el que el euskaldún escribe para el euskaldún, con la certeza absoluta (y la tristeza también absoluta) de que sus libros nunca serán difundidos entre el público castellano y de que, por tanto, su trabajo no tendrá mayor influencia en la población que desconoce el euskera a pesar de que su experiencia les pueda ser extraordinariamente útil.

Éste es el caso del libro “Erroibarko eta Esteribarko hizkera”, trabajo dialectológico que recopila y analiza el dialecto vasco correspondiente a los valles de Esteribar y Erro. Un trabajo interesante, sin duda, para los vascoparlantes de cualquier zona, pero imprescindible, de lectura obligatoria para cualquier habitante de los valles de Esteribar y Erro, sea cual sea su filia o su fobia, sea cual sea su lengua, sea cual sea su alma, sea euskaldun o erdaldun, porque este libro ayuda a conocer su his-

toria y su pasado, sus raíces al fin y al cabo. Y esas raíces que se hunden en la cultura de su tierra no pueden ser entendidas sin la lengua que las hizo crecer y extenderse, sin la lengua que en este libro con tanto mimo y detención describe la Dra. Ibarra.

El dialecto altonavarro septentrional propio de esta zona, está en trance de desaparición. Únicamente en cuatro pueblos del valle de Erro (Zilbeti, Urniza, Mezkiritz y Lintzoain) y en tres del valle de Esteribar (Usetxi, Iragi y Eugi) quedan hablantes del mismo, todos ellos de edad avanzada. Se hace por tanto necesaria la recogida y análisis dialectal del mismo, en un área donde el euskara con características propias expira y donde el que se enseña en los centros escolares carece de modelos donde inspirarse para su extensión.

El interés que suscita este habla es considerable. Durante estos años, los trabajos de dialectología han cobrado especial relevancia, debido, en parte, a la influencia que está teniendo el standard unificado en el habla vasca y, por otra, a la pérdida de los dialectos que se está produciendo en áreas rurales navarras. Se han publicado, además, diversas monografías sobre los distintos dialectos navarros (algunas de ellas fruto de tesis doctorales) como, por ejemplo, las dedicadas a los dialectos de Aezkoa, Ultzama y Basaburua, así como a los de Leitza y Areso o a los de Goizueta y Arano. Asimismo, la clasificación de los dialectos del euskara ha variado, cambiándose la clasificación centenaria utilizada hasta nuestros días por otra más ajustada a las características actuales.

Además de su interés intrínseco, el euskara de estos valles tiene características propias que merecen ser recopiladas en una monografía; como ejemplo, citaremos la influencia del dialecto bajonavarro, debido a su situación fronteriza.

En el libro de la Dra. Ibarra se recopilan todas las características dialectales del mismo. En el primer capítulo se aportan datos sociolingüísticos y etnográficos de la zona y se analiza la evolución de los hablantes en los dos últimos siglos, incluyéndose datos históricos que ayudan a la comprensión global de la situación del euskara en este área en la actualidad. Se discuten algunos problemas relacionados con la inclusión de las variedades dialectales dentro de la clasificación general y de la posición en la que se encuentran los habitantes de estos valles ante el euskara y su percepción (abrumadoramente favorable en la mayoría de los casos) sobre ella.

Posteriormente se dedica un capítulo a la fonética y a la fonología (en el que se examinan las características vocálicas y consonánticas del dialecto), otro capítulo a la morfología nominal (posibilitando el estudio de la declinación vasca, así como de la derivación y composición) y otros más a la morfología del verbo que en esta zona presenta características especiales y que son objeto de un detallado análisis por parte de la autora. La sintaxis de la lengua y el léxico utilizado en estos valles son objeto de estudio en los capítulos finales. Este trabajo nos enseña que la presencia del euskara es real y está todavía viva incluso en el habla castellana de la zona. Las palabras vascas se entremezclan en construcciones híbridas en el habla castellana de la zona. Frases del tipo *Adios, bierrartio, hasta mañana* son absolutamente comunes en Erro según el testimonio de este libro.

El capítulo VIII, a modo de apéndice, es de gran valor filológico y, al mismo tiempo, divulgativo. Así el profesor de escuela o el de universidad encontrarán ma-

terial suficiente para seguir aprendiendo y enseñando más (no olvidemos el deseo didáctico de la autora: que su trabajo pueda ser algún día base para la elaboración de un libro de texto dirigido a los niños del valle que difunda el euskara standard aunque teñido con las peculiaridades de la zona, un libro, en fin, que premie *amatxi* sobre *amona*). Del mismo modo, aun el euskaldun menos avezado en estudios lingüísticos disfrutará con la recopilación de textos dialectales recogidos en diversos documentos, la mayoría de ellos pertenecientes al siglo XIX. Asimismo se aportan una selección de las grabaciones hechas a los últimos hablantes de este dialecto en los diferentes pueblos de estos dos valles. Últimos hablantes. Últimas grabaciones. Últimas palabras y aliento de vida de un dialecto que se resiste a desaparecer...

Por último, cabe resaltar, que las afirmaciones que se vierten en este libro están bien respaldadas por los resultados del estudio sobre el terreno. En cada apartado del libro las isoglosas correspondientes marcan los límites entre distintos pueblos, y entre dialectos colindantes. Se comparan en todos los niveles lingüísticos los elementos comunes y divergentes entre áreas del euskara navarro, extrayendo las innovaciones hechas por los hablantes así como los arcaísmos que persisten en el habla. El trabajo incluye, además, siete mapas de la zona que muestran, entre otras cosas, las divergencias dialectales entre los mismos pueblos del área analizada.

Juan Karlos Lopez-Mugartza

